

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία
και Ιστορία της Τέχνης»

Ειδίκευση «Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία»

Έμφυλες και ταξικές προκαταλήψεις στη Βρετανία του
19ου αιώνα: οι Νόμοι περί Νόθων και το σκάνδαλο της
«εκτροφής βρεφών και νηπίων» (baby-farming)

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Μπουγδάνη Κατερίνα

Επιβλέπουσα: Παπαθανασίου Μαρία

Μέλη της επιτροπής εξέτασης: Γιαντσή-Μελετιάδη Νικολέττα,

Κωνσταντινίδου Κατερίνα

Αθήνα

Οκτώβριος 2022

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	σελ. 3
Το θεωρητικό πλαίσιο: η ταύτιση φτώχειας και «εγκληματικής τάξης» (criminal class)	σελ. 6
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	σελ. 10
1. Ο νέος Νόμος περί Φτωχών και οι διατάξεις περί Νόθων: ο νόμος στην υπηρεσία της έμφυλης αναμόρφωσης	σελ. 10
1.1. Από τον Παλιό στον Νέο Νόμο περί Φτωχών	σελ.10
1.2. Ο Νέος Νόμος περί Φτωχών: η ποινικοποίηση της φτώχειας	σελ.12
1.3. Οι διατάξεις περί Νόθων του Νέου Νόμου περί Φτωχών: οι ανύπαντρες μητέρες ως το «Μεγάλο Κακό»	σελ. 18
1.4. Η αντίδραση απέναντι στις διατάξεις περί Νόθων, η ρήξη και ο Μικρός Νόμος περί Φτωχών (Little Poor Law) του 1844	σελ. 22
2. Στο περιθώριο του Νόμου: οι επιλογές των ανύπαντρων μητέρων	σελ. 28
2.1. Το πτωχοκομείο (workhouse)	σελ.28
2.2. Η φιλανθρωπική υποστήριξη	σελ. 34
2.3. Η άμβλωση	σελ. 37
2.4. Η εγκατάλειψη βρέφους	σελ. 39
2.5 Η βρεφοκτονία	σελ. 40
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	σελ. 45
1. Το σκάνδαλο της «εκτροφής» βρεφών και νηπίων	σελ. 45
2. Η πρώτη περίοδος του σκανδάλου, 1865-1872	σελ.48
2.1. Η υπόθεση της Charlotte Winsor	σελ.48
2.2. Η υπόθεση Margaret Waters	σελ.52
2.3. Η πρώτη εκστρατεία κατά της «εκτροφής» βρεφών και νηπίων	σελ. 55
2.4. Η υπόθεση του Bartolomew Drouet	σελ. 56
2.5. Η Νομοθεσία του 1872	σελ.60

3. Η δεύτερη περίοδος του σκανδάλου, 1888-1897	σελ.64
3.1. Η υπόθεση Jessie King	σελ. 65
3.2. Η υπόθεση Amelia Dyer	σελ. 67
3.3. Η νομοθετική μεταρρύθμιση της δεκαετίας του 1890	σελ.72
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	σελ. 76
Συμπεράσματα	σελ.76
Πηγές	σελ. 80
Βιβλιογραφία	σελ.81

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία καλείται να μελετήσει ένα θέμα σκοτεινό και περίπλοκο. Σκοτεινό γιατί αφορά το πιο άγριο έγκλημα που θα μπορούσε να διαπράξει ένας άνθρωπος, περίπλοκο γιατί αυτές οι ιστορίες πόνου δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιου άγριου, ζώδους ενστίκτου, τουλάχιστον όχι κατά αποκλειστικότητα, αλλά προκύπτουν μέσω κοινωνικών συσχετισμών και συνδέθηκαν με πολιτικές διάλυσης του κοινωνικού ιστού και προκαταλήψεις που εξέθεταν τους αδύναμους στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής.

Το αντικείμενο της ιστορικής μου μελέτης είναι οι ανύπαντρες μητέρες και κατ' επέκταση τα νόθα παιδιά. Το χρονικό πλαίσιο που μας αφορά καλύπτει όλη τη λεγόμενη βικτωριανή περίοδο, συμπεριλαμβάνοντας λίγα χρόνια πριν την αναρρίχηση της Βικτωρίας στον βρετανικό θρόνο το 1837. Με αφετηρία τη νομοθεσία του 1834 σχετικά με τη διαχείριση των φτωχών, μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο μεταρρυθμιστικών αλλαγών που επέβαλαν οι κυρίαρχες κοινωνικές τάξεις, στο πρώτο μέρος της εργασίας εξετάζουμε το ειδικό βάρος που έδωσε η νομοθεσία αλλά και ο δημόσιος λόγος στο ζήτημα των ανύπαντρων μητέρων με τις διατάξεις περί Νόθων του 1834 και τις επιπτώσεις που είχαν στη ζωή των γυναικών και ευρύτερα. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας εξετάζουμε το φαινόμενο του baby-farming, της «εκτροφής» βρεφών και νηπίων, ως μακροπρόθεσμη επίπτωση του Νόμου του 1834, το τεράστιο σκάνδαλο με τις αθρόες δολοφονίες βρεφών που συνδέθηκε με αυτή την πρακτική καθώς και τους νόμους που ψηφίστηκαν στον απόηχο αυτού του σκανδάλου, το 1872 και εν συνεχεία το 1897.

Τόσο το ζήτημα των ανύπαντρων μητέρων όσο και το φαινόμενο της εκτροφής παιδιών έχει απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό την έρευνα των τελευταίων δεκαετιών, ιδιαίτερα τους ιστορικούς αλλά και τους κοινωνιολόγους που ασχολούνται με τα ζητήματα του φύλου. Δεν είναι μόνο η σκληρότητα των νόμων με τις τραγικές συνέπειες και η αγριότητα του σκανδάλου που προκαλούν αυτό το ενδιαφέρον. Είναι κυρίως η πολυπλοκότητα του ζητήματος, που αφήνει χώρο για πολλαπλές ιστοριογραφικές αναζητήσεις κάτω από την ευρύτερη ομπρέλα της ιστορίας του φύλου.

Σημαντικό σημείο στο οποίο στέκονται πολλοί ιστορικοί είναι αυτό του κοινωνικού ελέγχου και της πειθάρχησης των κοινωνικών ομάδων. Καίρια σε αυτό το κομμάτι είναι η συμβολή της κοινωνιολόγου Carol Smart, η οποία εξετάζει μέσα από το σύνολο της νομοθεσίας που αφορά τις γυναίκες των κατώτερων τάξεων στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα πώς ο δημόσιος λόγος προβάλλει το γυναικείο σώμα ως προβληματικό και χρήζον θεσμικής επιτήρησης. Όσον αφορά τις «εκτροφείς» παιδιών συγκεκριμένα, η Smart ως εκπρόσωπος της φεμινιστικής εγκληματολογίας συνδράμει και στην εγκληματολογική διερεύνηση του φαινομένου. Επίσης, η Joanne Pearnan, μέσα από τη διδακτορική διατριβή της προσφέρει μια πολύ διεξοδική ανάλυση του φαινομένου στην ολότητά του, εστιάζοντας κι αυτή στο πώς οι νόμοι και η δημόσια συζήτηση που στόχευαν στη διευθέτηση του προβλήματος των νόθων αρχικά και του σκανδάλου της παιδικής «εκτροφής» αργότερα, είχαν ως βασικό στόχο την κοινωνική αστυνόμευση των γυναικών.

Καθαρὰ εγκληματολογικές προσεγγίσεις εντάσσονται συνήθως σε ένα ευρύτερο πλαίσιο που αφορά την παραβατική συμπεριφορά των κατώτερων τάξεων ή των γυναικών, με έμφαση σε εγκληματικές πρακτικές που έδιναν σε μια γυναίκα τη δυνατότητα να διαχειριστεί προβλήματα που προέκυπταν από την ποινικοποίηση της σεξουαλικής της συμπεριφοράς, όπως η άμβλωση, η εγκατάλειψη βρέφους και η παιδοκτονία στο σύνολό της.

Σημαντικές έχουν υπάρξει και οι προσεγγίσεις που θέτουν ερωτήματα σχετικά με τη χρήση του νόμου ως προς την κανονικοποίηση της συμπεριφοράς των φτωχών γυναικών. Σε μελέτη της η Margaret Arnot ανιχνεύει τον τρόπο με τον οποίο η παιδοκτονία ταυτίστηκε στον δημόσιο λόγο με το σκάνδαλο της παιδικής εκτροφής, με το ενδιαφέρον της νομοθετικής αρχής να στρέφεται από τις ανύπαντρες μητέρες στον κλάδο της παιδικής φροντίδας. Η Adrian Rogers, συμβάλλει επίσης στη νομική προσέγγιση του ζητήματος, εστιάζοντας στο πώς η ελλιπής έρευνα που σχεδιάστηκε από την Εξεταστική Επιτροπή του 1834 υπαγορεύτηκε από τις προκαταλήψεις που καλούσαν να επιβεβαιώσει, οδηγώντας σε λάθος συμπεράσματα και αναγκαστικές επαναπροσεγγίσεις και τροποποιήσεις του Νόμου περί Νόθων ως το 1844.

Τέλος, όσον αφορά προσεγγίσεις που είναι πιο κοντά στη μαρξιστική παράδοση, με έμφαση στις ταξικές συνδηλώσεις, αξίζει να αναφέρουμε την μελέτη του ιστορικού Carl Chinn για τις φτωχές, εργαζόμενες γυναίκες των πόλεων της Βρετανίας, που παρουσιάζει το σύστημα των χαμηλά αμειβόμενων τροφών ως δίκτυο αλληλοβοήθειας στο πλαίσιο της καλής γειτνίασης. Τέλος, η Bianca Serbin επικεντρώνεται στην

οικονομική και πολιτική συζήτηση και στο πώς η νέα οικονομική θεωρία και η επικράτηση των καπιταλιστικών σχέσεων τον 19^ο αιώνα δημιούργησε μάζες νέων «ανάξιων» φτωχών.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να εστιάσει στις ταξικές και έμφυλες συνδηλώσεις στη δημόσια ρητορική και την ανάπτυξη της νομοθεσίας, να υπογραμμίσει τις προκαταλήψεις, τα στερεότυπα, τον μισογυνισμό, αλλά και την ταξική περιφρόνηση των αρχουσών τάξεων απέναντι στις γυναίκες των εργατικών τάξεων. Όλα αυτά είναι σημεία που θίγονται λίγο ως πολύ σε όλες τις δευτερογενείς πηγές που αναφέρθηκαν παραπάνω, χωρίς όμως να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην άρρηκτη σύνδεση των δύο στοιχείων, του έμφυλου με το ταξικό, που, σύμφωνα με τη βαθιά μου πεποίθηση, είναι αδιαχώριστα στον τρόπο που λειτουργούν.

Πέρα από αυτές τις δευτερογενείς πηγές, χρησιμοποιήθηκαν και επιπλέον, που συμβάλλουν στη συγκρότηση μιας εικόνας σχετικά με το γενικότερο πλαίσιο λειτουργίας του Νέου Νόμου περί Φτωχών, την κατάσταση στα πτωχοκομεία, τις εναλλακτικές διαχείρισης μιας αντίζησης μητρότητας για τις γυναίκες των φτωχών στρωμάτων, καθώς και μελέτες που προσφέρουν βιογραφικά στοιχεία για τις πρωταγωνίστριες του σκανδάλου του baby-farming, κυρίως για την Amelia Dyer. Ταυτόχρονα, χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από πρωτογενείς πηγές, κυρίως δύο δημοσιεύσεις που είχαν βασιστεί σε έρευνες από τις δυο περιόδους εκστρατείας του δημόσιου λόγου κατά του σκανδάλου της «εκτροφής» βρεφών, που εκπορεύτηκαν από μέλη της ιατρικής κοινότητας και, συν τοις άλλοις, προσφέρουν πολύτιμα στοιχεία που αφορούν τη διαβίωση των παιδιών σε αυτές τις εγκαταστάσεις αλλά και αριθμητικά μεγέθη. Η πρώτη είναι το *On baby-farming and the registration of nurses* του Brendon Curgenven του 1869 και η δεύτερη το *Baby-farming* του Benjamin Waugh του 1890. Συμπληρωματικά χρησιμοποιούνται άρθρα εφημερίδων που σχετίζονται με την υπόθεση Drouet, στοιχεία από τη δημοσίευση του Andrew Wynter στο περιοδικό *Contemporary Review* το 1866 με τίτλο «The Massacre of the Innocents», το τρίτομο έργο του Sir George Nicholas, *A history of the English Poor Law* του 1854 και κάποιες αναφορές από το έργο του Malthus, *An Essay on the Principle of Population*.

Η ανάγκη προσέγγισης του συγκεκριμένου θέματος προκύπτει όχι μόνο από την ανάγκη ανάδειξης ιστοριών που αφορούν την τάξη και το φύλο στα οποία ανήκει η συντριπτική πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού. Πέρα από την ιστορική προσέγγιση, οι εξελίξεις γύρω μας αποδεικνύουν ότι τέτοια ζητήματα παραμένουν άλυτα. Δεν είναι μόνο το ζήτημα της φτώχειας, που ποτέ δεν έχει πάψει να απασχολεί

την ανθρωπότητα. Είναι και ζητήματα που αφορούν θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση ή το δικαίωμα των γυναικών στο σώμα τους, ζητήματα που θεωρούνται εν πολλοίς λυμένα για τον δυτικό άνθρωπο κι όμως, τίθενται σε αμφισβήτηση μέσα σε μια προσπάθεια βίαιης οπισθοδρόμησης. Αξίζει να μελετηθούν ξανά και ξανά ιστορίες σαν κι αυτήν, κάθε φορά θέτοντας κι ένα διαφορετικό ερώτημα από αυτά που μας απασχολούν στο παρόν. Η μελέτη του παρελθόντος είναι πάντα ένας τρόπος για να δημιουργήσουμε δρόμους για το μέλλον.

Το θεωρητικό πλαίσιο: η ταύτιση φτώχειας και «εγκληματικής τάξης» (criminal class)

Η τάση ταύτισης του εγκλήματος με τα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα και τις εργατικές τάξεις είναι κυρίαρχη κατά την βικτωριανή περίοδο. Όπως διαπιστώνει και ο Φουκώ, εξετάζοντας αντίστοιχα τη γαλλική κοινωνία, ήδη από τον 18^ο αιώνα «ο μύθος μιας βάρβαρης, ανήθικης και έκνομης τάξης ...στοίχειωσε τη συζήτηση των νομοθετών, των φιλόanthρωπων και των ερευνητών για τη ζωή της εργατικής τάξης», οι οποίοι διαπίστωναν ότι «τα εννέα δέκατα των δολοφόνων, κλεφτών και τεμπέληδων προέρχονται από αυτό που ονομάσαμε κοινωνική βάση».¹

Οι περισσότεροι από τους παραβάτες που προσάγονταν στα δικαστήρια για το πιο κοινό έγκλημα, αυτό της κλοπής, ή της πορνείας όσον αφορά τη γυναικεία εγκληματικότητα, προέρχονταν από αυτά τα στρώματα. Οι παρανομίες των ανωτέρων τάξεων αντιμετωπιζόνταν ως μεμονωμένα περιστατικά που λειτουργούσαν ως κακό παράδειγμα για τους φτωχούς. Καθώς ο όρος της «τάξης» (class) γινόταν ολοένα και πιο κεντρικός στην ανάλυση και την αντίληψη της κοινωνίας, η εγκληματικότητα έτεινε να θεωρείται, ουσιαστικά, ζήτημα τάξης. Ο κοινωνικός αυτοματισμός, που αφήνει εκτός ανάλυσης κοινωνικές παραμέτρους, πυροδοτήθηκε κυρίως από τον φόβο των ισχυρών για τους φτωχούς, που από τις αρχές του αιώνα και μετά, με τον απόηχο της Γαλλικής Επανάστασης, φτάνει σε νέα κορύφωση και συνεχίζει να ενισχύεται με τη συσσώρευση των φτωχών στις μεγαλουπόλεις.² Το έγκλημα συχνά γίνεται αντιληπτό ως άλλο ένα παράπλευρο κακό της αστικής εξάπλωσης, όπως οι κακές συνθήκες υγιεινής.³

¹ Michel Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία, Η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα, Εκδόσεις Ράππα, 1969, σελ. 362

² Αυτός ο φόβος εξασθενεί σταδιακά για τους κοινωνικούς μεταρρυθμιστές, ιδιαίτερα μετά το 1848.

³ Clive Emsley, *Crime and Society in England, 1750–1900*, Pearson Education Limited, Λονδίνο, 1986 (Τρίτη έκδοση, 2005), σσ. 56-57

Η οπτική αυτή άρχισε να ισχυροποιείται βάσει επίσημων «αποδεικτικών» στοιχείων. Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, επιλεγμένες επιτροπές του Κοινοβουλίου αλλά και η Βασιλική Επιτροπή για την Αγροτική Αστυνομία παρουσίαζαν ανά τακτά χρονικά διαστήματα εκθέσεις σχετικά με διάφορες πτυχές της αστυνόμευσης εντός και εκτός Λονδίνου. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1850, στοιχεία όπως αυτά που δημοσιεύτηκαν στις *Δικαστικές Στατιστικές*, αν και χωρίς καμία καθοδήγηση ως προς το τι θα έπρεπε να περιλαμβάνουν, προσδίδοντας περαιτέρω εγκυρότητα στις αντιλήψεις περί ύπαρξης εγκληματικής τάξης, ώθησαν σύγχρονους και παλιότερους εμπειρογνώμονες και μεταρρυθμιστές που ερευνούσαν και ανέλυναν το έγκλημα, όπως ο Patrick Colquhoun ή οι βικτωριανοί Edwin Chadwick και Alfred Henry Miles,⁴ να ταυτίσουν την παραβατική συμπεριφορά με τις συνήθειες και τα μειονεκτήματα των φτωχών που αποδοκίμαζαν περισσότερο ή που προσπαθούσαν περισσότερο να μετριάσουν, όπως το ποτό, η τάση για φωνασκία ή φιλονικία, η συναναστροφή με πόρνες, ακόμα και η ανάγνωση φτηνής αστυνομικής λογοτεχνίας.⁵ Αυτές οι συνήθειες, τα μειονεκτήματα στη συμπεριφορά των φτωχών, ταυτίστηκαν de facto με τις κύριες αιτίες του εγκλήματος. Το συμπέρασμα ήταν κοινό, παρά τις επιμέρους διαφορές των προσεγγίσεων: οι φτωχοί σαν τάξη κατέφευγαν στο έγκλημα όχι εξαιτίας της οικονομικής στέρησης, αλλά γιατί ήταν πολύ οκνηροί ή ηθικά αδύναμοι για να αντέξουν τη σκληρή δουλειά.⁶

Ως κύριο αίτιο της εγκληματικότητας των φτωχών θεωρούταν η έλλειψη αξιακού κώδικα, που μπορούσε να διορθωθεί μόνο με ηθική διαπαιδαγώγηση και αναμόρφωση. Ακόμα και αυτοί που αναγνώριζαν ότι η έλλειψη τακτικής απασχόλησης συνέβαλε στην αύξηση της εγκληματικότητας, θεωρούσαν ότι αυτό συνέβαινε επειδή η εργατική τάξη στερούταν ηθικών αξιών που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως ανάχωμα στις κακές συνήθειες που κληροδοτούνταν από γενιά σε γενιά. Στην προσπάθεια να εξηγηθεί η επιμονή του εγκλήματος μπροστά στα πλεονεκτήματα της ευρύτερης προόδου, σταδιακά, δίπλα στις παλιές ερμηνείες, προστέθηκαν οι ιδέες που προέρχονταν από την εξέλιξη της επιστήμης και την εξάπλωση των δαρβινικών

⁴ Ο Patrick Colquhoun (1745-1820), Σκωτσέζος έμπορος και πολιτικός, υπήρξε εκτός των άλλων ιδρυτής του αστυνομικού σώματος Thames River Police. Ο Άγγλος κοινωνικός μεταρρυθμιστής Edwin Chadwick (1800-1890) υπήρξε ένας από τους βασικούς εμπνευστές του Νέου Νόμου περί Φτωχών και ο Άγγλος συγγραφέας Alfred Henry Miles (1848-1929) ήταν επί σειρά ετών μέλος του Συμβουλίου των Φτωχών, που ήταν υπεύθυνοι για την εφαρμογή του.

⁵ Clive Emsley, *Crime and Society in England, 1750–1900*, ό.π., σσ. 63-65

⁶ Στο ίδιο, ό.π. σ. 67

David Philips, «Three «moral entrepreneurs» and the creation of a «criminal class» in England», c.1790s-1840s, *Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies*, τ.7/1 (2003), σσ. 79-107

θεωριών, όπως η κληρονομικότητα. Μελέτες διάφορων επιστημόνων συνέβαλαν στη δημοφιλή πεποίθηση των βικτωριανών ότι τα χαρακτηριστικά του προσώπου απεικόνιζαν τον χαρακτήρα και μπορούσαν να αποκρυπτογραφηθούν.⁷

Το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα η ολοένα και πιο δημοφιλής βιολογική εξήγηση του εγκλήματος σήμαινε ότι δεν ήταν πλέον απαραίτητο να ορίζεται η εγκληματικότητα απλώς με ταξικούς όρους ή αποκλειστικά ως πρόβλημα που είχε τις ρίζες του στα φτωχότερα τμήματα της εργατικής τάξης των πόλεων. Η νέα εγκληματική ανθρωπολογία προσπαθούσε να ρίξει φως στις φυσιολογικές και ψυχολογικές εκφάνσεις του εγκληματία και να τον κατανοήσει ως άτομο. Την ίδια εποχή, κάποιες θεωρίες ευρωπαϊών θεωρητικών άρχισαν να αντιμετωπίζουν τον εκφυλισμό των κοινωνιών ως γενεσιουργό αιτία του εγκλήματος. Παρόλη τη δημοφιλή, κανέναν από αυτά τα είδη θεωρήσεων δεν έγινε πλήρως αποδεκτό. Ούτε, φυσικά, η θέση πολλών προοδευτικών δημοσιολογούντων ότι η φτώχεια μπορούσε να οδηγήσει στο έγκλημα.⁸

Όσον αφορά τη γυναικεία εγκληματικότητα, η σεξουαλικότητα θεωρείται καθοριστική αιτία. Το πιο κοινότυπο γυναικείο έγκλημα, ταυτισμένο πλήρως με τη γυναικεία σεξουαλικότητα, είναι φυσικά η πορνεία, μια από τις εκφάνσεις της πλήρους άρνησης του ιδεώδους της γυναικείας ζωής. Μετά το 1834 και την αλλαγή του Νόμου περί Φτωχών, σταδιακά δίπλα στις ιερόδουλες, μητέρες και μη, προστίθενται στον δημόσιο λόγο ως «διαλυμένες», «εκπεσούσες», «άθλιες» ή το «Μεγάλο Κοινωνικό Κακό»⁹ και οι ανύπαντρες μητέρες και αργότερα, οι γυναίκες που φρόντιζαν παιδιά. Αυτές οι εκφράσεις, κοινός τόπος για τις γυναίκες που θεωρούνταν ότι είχαν παραβατική συμπεριφορά, φανερώνουν την αγωνία της κοινωνίας να δώσει έμφαση στην ηθική. Ο άντρας των κατώτερων τάξεων ήταν αναμενόμενο να είναι εγκληματίας. Η γυναικεία εγκληματικότητα αποτελούσε φυσική παρέκβαση και οι γυναίκες εγκληματίες έπρεπε να προσμετρώνται στους παρίες της κοινωνίας χωρίς το ελαφρυντικό του φύλου.

Αυτή η έμφαση στην ηθική δεν ήταν αποκλειστικά φαινόμενο της βικτωριανής Αγγλίας. Σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο ήδη από τον 16^ο αιώνα υπάρχει μια έντονη συνειδητοποίηση των κοινωνικών και οικονομικών συνεπειών της ανηθικότητας, που οδηγεί σε μια αυξανόμενη τάση ηθικοποίησης των φτωχών. Σαν

⁷ Clive Emsley, *Crime and Society in England, 1750–1900*, ό.π., σ. 72 και David Philips, «Three «moral entrepreneurs» and the creation of a «criminal class» in England», c.1790s1840s, ό.π.

⁸ Στο ίδιο, ό.π., σ. 76

⁹ Clive Emsley, *Crime and Society in England, 1750–1900*, ό.π. σ. 97

επακόλουθο, σε όλη την Ευρώπη οι κεντρικές κυβερνήσεις αναλαμβάνουν τη βασική διαχείριση των ζητημάτων που αφορούσαν την παιδική ηλικία, αυστηροποιώντας ταυτόχρονα τη στάση τους απέναντι σε φαινόμενα όπως η βρεφοκτονία.¹⁰

Συνάμα, σχετικά πάλι με την περίπτωση της Βρετανίας, όπως παρατηρεί η καθηγήτρια ποινικού δικαίου, Lucia Zedner, η πτώση στην καταγραφή των αριθμών της γυναικείας παραβατικότητας που παρατηρείται στο πέρασμα στη βικτωριανή περίοδο ίσως μπορεί να εξηγηθεί από την αλλαγή της διάγνωσης, που θέλει τις γυναίκες παραβάτες αδύναμες ή αιχμάλωτες των σωματικών λειτουργιών τους, ούτως ώστε να έχουν πάψει να αφορούν το ποινικό σύστημα.¹¹ Ακόμα και σε περιπτώσεις βίαιων γυναικών δραστών -που από τους Ευρωπαίους ανθρωπολόγους της ίδιας περιόδου θεωρούνταν πιο μοχθηρές και επικίνδυνες από τους άντρες ομολογούς τους- η βίαιη συμπεριφορά συνδεόταν συνήθως με τον εμμηνορροϊκό κύκλο. Επίσης, η κλοπή από γυναίκες των ανώτερων κυρίως τάξεων παρουσιάζεται στον δημόσιο λόγο ως ασθένεια -οι συνδηλώσεις της σεξουαλικότητας ως καθοριστικής της γυναικείας συμπεριφοράς είναι παραπάνω από φανερές στην απόδοση της πράξης σε «κλεπτομανία».¹²

Η «εγκληματική τάξη» (criminal class) είναι σύμφωνα με τις κυρίαρχες απόψεις της εποχής φύσει ταυτισμένη με το αρσενικό. Για να βρει τον χώρο της στον δημόσιο λόγο γύρω από το έγκλημα, η γυναίκα έπρεπε να παραβεί νόμους που είναι ταυτισμένοι με τη φύση, ή, για να είμαστε ακριβέστεροι, με τον κοινωνικό της ρόλο, την αποστολή της: την αναπαραγωγή, τη μητρότητα, την ανατροφή και τη διάπλαση των παιδιών, το σωστό νοικοκυριό, ιδιότητες που κυριαρχούν στο πρότυπο της γυναίκας καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Ακόμα και στην περίπτωση των τροφών, που αναδεικνύονται ως κοινωνικό κακό τη δεκαετία του 1870, η άρνηση της γυναικείας φύσης παραμένει το ουσιαστικό αμάρτημα που τους προσάπτεται, με την απληστία τους να χρησιμοποιείται ως συμπληρωματικό σημάδι ηθικής χαλάρωσης. Πλέον, όμως, ειδικά όσο πλησιάζουμε την έναρξη μιας νέας, ιμπεριαλιστικής εποχής, η διατήρηση των έμφυλων αρετών θα πάψει να αφορά αποκλειστικά την ηθική ευταξία ή την οικονομική ανάπτυξη. Η υπονόμευση της ανατροφής γερών παιδιών που θα μπορούν να υπερασπιστούν με τη ζωή τους την πατρίδα, θα φορτώσει στις πλάτες των φτωχών γυναικών ένα έγκλημα συνώνυμο της εθνικής απειλής, μιας απειλής που οι ίδιες δεν

¹⁰ Hugh Cunningham, *Children and Childhood in Western Society since 1500*, (3^η έκδοση), Λονδίνο, Routledge, 2021, σ. 94

¹¹ Στο ίδιο, *ό.π.* σ. 95

¹² Οι γυναίκες κλέφτες των κατώτερων τάξεων δεν θεωρούνταν αυτόνομες, αλλά υποχείρια των αρσενικών ομολόγων τους

μπορούσαν να κατανοήσουν, ούτε να προλάβουν. Όσοι θα μπορούσαν να το κάνουν, μέσω μιας κοινωνικής πολιτικής που θα ενίσχυε τα πιο αδύναμα μέλη της κοινωνικής διαστρωμάτωσης με έμφαση στις μητέρες και τα παιδιά, επέλεξαν να επιμείνουν στην πρακτική του διαρκούς στιγματισμού και του επιλεκτικού σωφρονισμού.

Το ισχυρότερο όπλο στα χέρια του κράτους και των κοινωνικών αναμορφωτών ήταν ο νόμος. Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρακολουθήσουμε πώς στη βικτωριανή εποχή μέσω του Νέου Νόμου περί Φτωχών, του πιο επιδραστικού εργαλείου κοινωνικής διαμόρφωσης στη βρετανική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα, και κυρίως μέσω των Διατάξεων περί Νόθων, επιδιώχτηκε να κανονικοποιηθούν οι επιλογές των γυναικών της εργατικής τάξης με βάση τα σεξουαλικά και ηθικά πρότυπα των ανωτέρων τους στην κοινωνική πυραμίδα, τι επίδραση είχε αυτό στην πραγματική ζωή και πώς μέσα από τον Νόμο επανανοηματοδοτούνται και διαιώνίζονται οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

1. Ο Νέος Νόμος περί Φτωχών και οι διατάξεις περί Νόθων: ο νόμος στην υπηρεσία της έμφυλης αναμόρφωσης

Προτού εστιάσουμε στην προσπάθεια του Νέου Νόμου περί Φτωχών να διαμορφώσει τις συμπεριφορές και τα σεξουαλικά ήθη των γυναικών των φτωχών στρωμάτων, ας ρίξουμε μια πιο συνολική ματιά στον Νόμο, πώς προκύπτει ιστορικά, σε ποια σημεία διαφοροποιείται σε σχέση με τον Παλιό Νόμο, ποιες θεωρίες συμπεκνώνει και τι επίδραση έχει στο σύνολο του φτωχού πληθυσμού.

1.1. Από τον Παλιό στον Νέο Νόμο περί Φτωχών

Ο Παλιός Νόμος περί Φτωχών της ελισαβετιανής περιόδου, μια σειρά νομοθετημάτων που θεσπίστηκαν από το 1597 με αποκορύφωμα την «Πράξη της Ελισάβετ» (1601), ήταν μια πολύ πρώιμη και ανολοκλήρωτη προσπάθεια εφαρμογής λειτουργιών κράτους πρόνοιας.

Η διαχείρισή των φτωχών βρισκόταν αποκλειστικά στα χέρια περίπου 15.000 ενοριών της Αγγλίας και της Ουαλίας,¹³ μέσω ενός συστήματος σκληρής φιλανθρωπίας, που έκανε διάκριση μεταξύ «άξιων» και «ανάξιων» φτωχών. Τα πτωχοκομεία (workhouses) που πρωτοεμφανίζονται στα 1552 με δράση ταυτόχρονα παραγωγική και σωφρονιστική¹⁴, πρόσφεραν αρωγή μόνο μέσω του εγκλεισμού και της υποχρεωτικής εργασίας.¹⁵ Αυτή η σκληρότητα μετριαζόταν από το προσωπικό ενδιαφέρον και το αίσθημα αλληλεγγύης που εκδηλωνόταν από του ντόπιους εκπροσώπους του Νόμου, που συχνά έδιναν προτεραιότητα στην ανακούφιση των συγχωριανών και όχι στο γράμμα του νόμου.¹⁶

Για να αντιμετωπίσουν την οικονομική κρίση και τη φτωχοποίηση της υπαίθρου στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, οι πολιτικοί ιθύνοντες αναγκάστηκαν να προχωρήσουν σε τροποποίηση των πρακτικών του Νόμου με την εισαγωγή του συστήματος Speenhamland το 1795. Το σύστημα πρόβλεπε τη συμπλήρωση των μισθών με ένα χρηματικό επίδομα, προερχόμενο κατ' αποκλειστικότητα από τοπικούς φόρους, στην περίπτωση που το οικογενειακό εισόδημα έπεφτε κάτω από τα όρια της διαβίωσης είτε λόγω της αύξησης της τιμής του ψωμιού, είτε λόγω του μεγάλου αριθμού απογόνων.¹⁷ Με αυτόν τον τρόπο η ενορία αναδεικνύεται σε de facto ρυθμιστή της αγροτικής απασχόλησης.¹⁸

Ο Karl Polanyi θεωρεί το σύστημα Speenhamland μια «αποτυχημένη προσπάθεια δημιουργίας μιας καπιταλιστικής τάξης πραγμάτων δίχως μια αγορά εργασίας»¹⁹ που οδήγησε στην εξαχρείωση των εργατών γης και προετοίμασε το έδαφος για τη μεταρρύθμιση του 1834. Η περικοπές στα επιδόματα από τη δεκαετία του 1820 αλλά και οι προστριβές εντός των κοινοτήτων εξαιτίας της οικονομικής

¹³ J.D. Marshall, *The Old Poor Law, 1795-1834*, Λονδίνο, The Macmillan Press Ltd, 1968, σ. 13

¹⁴ Σύμφωνα, όμως, με τον ιστορικό Paul Slack, τα πτωχοκομεία αρχικά ιδρύθηκαν με έμφαση στην πρώτη παρά στη δεύτερη λειτουργία, για να βοηθήσουν στην επανένταξη των φτωχών στην παραγωγή και όχι για ποινικοποιήσουν τη φτώχεια. (βλ. Paul Slack, *The English Poor Law 1531-1782*, MacMillan Education LTD, Λονδίνο, 1990, σ.41)

¹⁵ Κώστας Γαγανάκης, Νέες Θεωρήσεις και Πολιτικές αντιμετώπισης της φτώχειας και του κόσμου των Φτωχών στην Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη, *Ιστορία κοινωνικής Πολιτικής* (συλλογικός τόμος), επιμέλεια Κώστας Δικαίος, Gutenberg, Αθήνα, 2010, σ. 366

¹⁶ Τέτοιες περιπτώσεις καταγράφονται κυρίως στο έργο των Beatrice και Sydney Webb, *English Poor Law History, Part 1: The Old Poor Law*, Frank Cass and Co LTD, Λονδίνο, 1927, όπως και στο έργο του William Edward Tate, *The Parish Chest: A Study of the Records of Parochial Administration in England*, Phillimore & Co Ltd, (3^η έκδοση), Λονδίνο, 2010

¹⁷ Η λεγόμενη κλίμακα «bread and children», βλ. Eric. J Hobsbawm, George Rude, *Captain Swing*, Λονδίνο, Phoenix Press, 1969, σ. 47

¹⁸ Peter Jones, «Swing, Speenhamland and Rural Social Relations: The 'Moral Economy' of the English Crowd in the Nineteenth Century», *ό.π.*, σ. 279

¹⁹ Karl Polanyi, *Ο μεγάλος μετασχηματισμός*, Νησίδες, Σκόπελος, 2001, σ. 81

επιβάρυνσης υπήρξαν από τις βασικότερες αιτίες της εξέγερσης σε πολλές περιοχές της νοτιοανατολικής Αγγλίας, γνωστής και ως Swing Riots.²⁰

Η κοινωνική και πολιτική αναταραχή συνέβαλε στην όξυνση της αντίδρασης απέναντι στους φτωχούς, με μια αξιοσημείωτη αναζωπύρωση της πεποίθησης ότι κάθε είδους φιλανθρωπία, πέρα από την ανακούφιση σε περιπτώσεις απόλυτης ανάγκης, έτεινε να ενθαρρύνει την αδράνεια και την κακία, ότι τα επιδόματα και οι επιδοτήσεις μισθών αποτελούσαν τις βαθύτερες αιτίες της ανεπιθύμητης αύξησης του αγροτικού πληθυσμού αλλά και της οκνηρίας.²¹ Είναι τα ίδια αυτά χαρακτηριστικά που στην στερεοτυπική αντίληψη των ανώτερων τάξεων για τους φτωχούς είδαμε ότι θεωρούνταν ως βασικές αιτίες του εγκλήματος. Η ιδέα ενός εγκληματικού, επαναστατικού όχλου έκανε την ανάγκη για νομοθετική μεταρρύθμιση ζήτημα ζωτικής σημασίας.

1.2. Ο Νέος Νόμος περί Φτωχών: η ποινικοποίηση της φτώχειας

Η αγροτική εξέγερση του 1830-32 συμπίπτει με την πολιτική και κοινωνική κρίση της ίδιας περιόδου, που κατέληξε σε νίκη των Whigs και τη μεγάλη εκλογική μεταρρύθμιση του 1832, που φέρνει την αστική τάξη, την τάξη που εκφράζει τις αρχές της Πολιτικής Οικονομίας και εκφράζεται από αυτές, στο προσκήνιο της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Η νοοτροπία αυτής της τάξης και των πολιτικών εκφραστών της είναι εκ διαμέτρου αντίθετη με την πατερναλιστική νοοτροπία των πολιτικών αντιπάλων που οι φιλελεύθεροι θεωρούν ότι στέκει τροχοπέδη στην ανάπτυξη του έθνους. Οι τάξεις των οικονομικά ευκατάστατων, έπρεπε να απαλλαγούν από το βάρος της οικονομικής ανακούφισης των ασθενέστερων.

Η τάξη των βιομηχάνων πίεζε για τη μεταρρύθμιση της κοινωνικής πρόνοιας που εμπόδιζε την ανάδειξη μιας βιομηχανικής εργατικής τάξης. Αν ο ελισαβετιανός κώδικας ήταν μέρος των μερκαντιλιστικών διευθετήσεων του στέμματος τον 16ο αιώνα, η κατάργησή του το 1834 ήταν μια από τις εκκρεμότητες που απέμεναν για την

²⁰Eric. J Hobsbawm, George Rude, *Captain Swing*, ό.π., σ. 50-52 και 33-34

²¹ J.D. Marshall, *The Old Poor Law*, ό.π.

πλήρη μετάβαση στην ελεύθερη αγορά.²² Το πρώτο και σημαντικότερο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση ήταν η κατάργηση του Speenhamland.²³

Τον Φεβρουάριο του 1832 η κυβέρνηση των Whigs διόρισε μια εννεαμελή Βασιλική Επιτροπή για να διεξαγάγει έρευνα για την τρέχουσα κατάσταση των νόμων που αντιμετώπιζαν τη φτώχεια, στην αναφορά της οποίας θα βασιζόταν ο νέος νόμος. Καθοριστική για τη διαμόρφωση του ιδεολογικού προσανατολισμού της Επιτροπής, αλλά και γενικότερα των αστικών τάξεων και των πολιτικών τους εκπροσώπων υπήρξε η επιρροή πολύ δημοφιλών διανοητών. Οι δυο βασικότεροι είναι ο Thomas Malthus, μεγάλος πολέμιος της εξωτερικής οικονομικής ανακούφισης και των επιδομάτων του συστήματος Speenhamland, που στα τέλη του 18^{ου} αιώνα είχε αποδείξει επιστημονικά ότι η παροχή οικονομικής υποστήριξης στους φτωχούς είχε δυσμενείς επιπτώσεις στις αγορές και ωθούσε στη δημιουργία ενός μη βιώσιμου πληθυσμιακού όγκου. Ο δεύτερος, επίσης εκπρόσωπος της προηγούμενης γενιάς, ήταν ο ωφελμιστής φιλόσοφος Jeremy Bentham, που προσέφερε το θεωρητικό πλαίσιο για την αναμόρφωση της δημόσιας διοίκησης.

Βασικό σημείο του Νέου Νόμου, ουσιαστικά επηρεασμένο από τον Bentham, ήταν ότι η ευθύνη διαμόρφωσης της πολιτικής για τους φτωχούς βρισκόταν πλέον στα χέρια της κεντρικής κυβέρνησης, με τα τοπικά συμβούλια των ενοριών να περιορίζονται στον ρόλο των απλών εκτελεστών. Οι Τοποτηρητές του Νόμου περί Φτωχών έπαιζαν τον ρόλο μιας ad hoc τοπικής αρχής επί των απόρων, που εργαζόταν έμμισθα πλέον υπό τη διεύθυνση και τον έλεγχο ενός κεντρικού μηχανισμού.²⁴ Την ουσιαστική συνδρομή των θεωριών του Malthus θα την εξετάσουμε αναλυτικότερα παρακάτω, στην δημιουργία των διατάξεων για τα νόθα παιδιά.

Η έρευνα των Επιτρόπων και των βοηθών της Επιτροπής του 1832 βασίστηκε σε ένα ερωτηματολόγιο που σχεδιάστηκε από τον Nassau Senior, καθηγητή Πολιτικής Οικονομίας στην Οξφόρδη και τον Chadwick με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξάγεται ως συμπέρασμα η αναγκαιότητα και η δυνατότητα μείωσης των εξόδων. Όπως ήταν αναμενόμενο, το ερωτηματολόγιο δεν απευθυνόταν στους άμεσα ενδιαφερόμενους, τους φτωχούς, αλλά στους λειτουργούς των ενοριών που

²² Karl Polanyi, *Ο μεγάλος μετασχηματισμός*, ό.π., σ. 71

²³ Αρχικά υπήρχε κάποιος δισταγμός ως προς αυτή την κατεύθυνση, με κάποιες προτάσεις για μια μεταβατική περίοδο 10-15 ετών

²⁴ H. L. Beales, «The New Poor Law», *History*, τ.15/60 (Ιανουάριος 1931), σ. 310

προέρχονταν σε τεράστιο βαθμό από τη μεσαία τάξη, που είχε επωμιστεί όλο το φορολογικό βάρος της ανακούφισης των φτωχών κι ένιωθε πολλές φορές ταξικό μίσος και περιφρόνηση απέναντί τους. Σε διάφορες κατά τόπους αναφορές απαντά η πρόταση μιας εναλλακτικής προσέγγισης, με βάση τη συντήρηση των φτωχών από τη γη που τους είχε αναθρέψει ως τότε ως αντάλλαγμα της εργασίας τους, πρόταση που καταπολεμήθηκε σθεναρά από τους Επιτρόπους.²⁵

Σύμφωνα με την Ursula Henriquez, ο πραγματικός λόγος της νίκης των μεταρρυθμιστών φαίνεται ότι ήταν ο τρόμος που προκλήθηκε στους ευγενείς των νότιων κομητειών από τις εξεγέρσεις του 1830-32. Το σύστημα που προτάθηκε έγινε αποδεκτό από τους ευγενείς ως μέσο πειθαρχίας των αγροτικών εργατών και από τις τάξεις των αγροτών, του εμπορίου και της μεταποίησης ως μέσο εξοικονόμησης φόρων. Είναι απίθανο κάποιοι να πίστευαν πραγματικά ότι θα μπορούσε να λύσει τα προβλήματα της φτωχολογίας και να ευεργετήσει πραγματικά τους φτωχούς.²⁶

Ο Νέος Νόμος που προκύπτει και τίθεται σε εφαρμογή το 1834, εκτός από μια πανηγυρική επικύρωση της επικράτησης των νέων κοινωνικών ρυθμιστών,²⁷ είναι κυρίως ένας τρόπος προσαρμογής στις νέες συνθήκες της επεκτεινόμενης εκβιομηχάνισης της οικονομίας και αναδόμησης των θεσμών και των μεθόδων συμπεριφοράς που είχαν κληρονομηθεί από το τυδωρικό παρελθόν, κομμάτι ενός συνολικότερου κινήματος για την επικράτηση του «Ελεύθερου Εμπορίου».²⁸ Η ανακούφιση δεν ήταν πλέον δικαίωμα, αλλά προνόμιο που έπρεπε να κερδηθεί.

Ο στόχος δεν ήταν καθαρά οικονομικός, δεν εξασφάλιζε τίποτα η απλή περικοπή των κρατικών εξόδων. Στόχος ήταν η πλήρης κοινωνική αναμόρφωση και η τιθάσευση των φτωχών, η καταπολέμηση της φαυλότητας, της ανηθικότητας, της τεμπελιάς, της εγκληματικής τους φύσης. Χωρίς την κοινωνική αναμόρφωση και τον πλήρη κοινωνικό έλεγχο των εργατικών τάξεων και των φτωχών πληθυσμών, οποιαδήποτε μεταρρύθμιση θα ήταν κενό γράμμα. Παρά τις σαφείς διακηρύξεις των αρχών του Νόμου περί Φτωχών για το αντίθετο, στη λειτουργία

²⁵ Ursula Henriques, «How Cruel Was the Victorian Poor Law?», *The Historical Journal*, 1968, τ.11/2 (1968), σ. 370

²⁶ Στο ίδιο, *ό.π.*

²⁷ Ο νόμος υποστηρίχτηκε με ψήφο τόσο από Tories, όσο και από Ριζοσπάστες.

²⁸ Στο ίδιο σύστημα μπορούμε να εντάξουμε τους νόμους για την κατάργηση του εμπορικού μονοπωλίου της Εταιρείας της Ανατολικής Ινδίας, την κατάργηση των Τοκογλυφικών Νόμων και της δουλείας, τον νόμο περί του Καταστατικού των Τραπεζών ή η αναδιαμόρφωση των Δημόσιων Οικονομικών, την απελευθέρωση των Συνδικάτων και την Κατάργηση του νόμου περί Σιτηρών

του ο Νόμος αποκάλυψε πολλές φορές τον τιμωρητικό, χειραγωγικό ή ηθικοπλαστικό χαρακτήρα του. Κυριότεροι δέκτες αυτής της τάσης, όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω, ήταν οι ανύπαντρες μητέρες.

Σύμφωνα με την Joanne Pearman, πιο πρόσφορο πλαίσιο για την εξέταση του φαινομένου προσφέρει η έννοια του «κοινωνικού ελέγχου», καθώς επιτρέπει μια προσεκτικότερη εξέταση των τρόπων με τους οποίους η άρχουσα και η μεσαία τάξη προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν τη νομοθεσία για να επιβάλλουν άμεσα τα ηθικά τους πρότυπα στην εργατική τάξη. Αυτή η επιθυμία για επιβολή αξιών από τη μια τάξη στην άλλη κινητοποιήθηκε από τον φόβο της αλλαγής της κοινωνικής τάξης πραγμάτων ή μιας κατάστασης που εστιάζει περισσότερο στην ανάγκη μιας αναπτυσσόμενης βιομηχανικής κοινωνίας να έχει υπάκουους εργάτες.²⁹ Κατά τον FML Thompson, ο όρος «κοινωνικός έλεγχος» χρησιμοποιείται «γενικά για να δηλώσει την επιβολή απόψεων και συνηθειών από μια τάξη σε μια άλλη»³⁰

Για μερικούς ιστορικούς, όπως η Lorie Charlesworth, ο Νέος Νόμος ήταν ένδειξη μιας πρώτης απόπειρας για τη δημιουργία κράτους πρόνοιας.³¹ Αυτό θεωρώ πως είναι κάτι αρκετά ασύμβατο με την περικοπή της ανακούφισης εκτός πτωχοκομείων, η οποία αποτελούσε τη βασικότερη από τις μεταρρυθμίσεις που έφερνε ο Νέος Νόμος στη ζωή των φτωχών. Όχι γιατί η επιδοματική πολιτική της προηγούμενης περιόδου υπήρξε πετυχημένη, αλλά βάσει των καινούργιων κριτηρίων έμεναν χωρίς αρωγή άνθρωποι που πραγματικά το είχαν ανάγκη, άνθρωποι που αδυνατούσαν να διαθέσουν τον εαυτό τους στην ελεύθερη αγορά για να καλύψουν τις ανάγκες επιβίωσής τους. Ο νέος Νόμος καθιέρωσε καινούργιους όρους για την ανακούφιση των φτωχών, μεταφέροντάς την αποκλειστικά σε εσωτερικούς χώρους, με βάση την αρχή της μικρότερης επιλεξιμότητας.³² Να σημειωθεί ότι ο χώρος του πτωχοκομείου (workhouse), που κληροδοτήθηκε από τον παλιότερο νόμο, αλλά αναδείχθηκε σε κεντρική μονάδα αυτού του συστήματος, δε λειτουργούσε, όπως θα δούμε παρακάτω, ως

²⁹ Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain* (thesis), University of Kent, 2017

³⁰ FML Thompson, «Social Control in Victorian Britain», *Economic History Review*, τ. 34/2, (1981), σσ. 189, 190

³¹ Lorie Charlesworth, *Welfare's Forgotten Past: A Socio-Legal History of the Poor Law*, Λονδίνο, Routledge, 2011

³² Bianca Serbin, «Bastardy and the New Poor Law: Redefining the Undeserving», *Swarthmore Undergraduate History Journal*, τ. 3/1, 2022, σ. 98

πραγματικός χώρος ανακούφισης των αναξιοπαθούντων, των «άξιων» φτωχών, αλλά ως χώρος πειθάρχησης και σωφρονισμού, κάνοντας την επιλογή εξαιρετικά αποτρεπτική.

Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής του Νέου Νόμου περί Φτωχών αγνόησαν ή υποτίμησαν τα σοβαρά προβλήματα φτώχειας μεταξύ των ενήλικων, ικανών για εργασία γυναικών εν γένει, βασιζόμενοι στην υπόθεση ότι τα οικονομικά προβλήματα των γυναικών και των παιδιών θα λύνονταν από τις εισοδηματικές απολαβές των αντρών, συζύγων και πατεράδων, εντός σταθερών, διγονικών οικογενειών, υπόθεση που μόνο αφελής μπορεί να χαρακτηριστεί, σε μια περίοδο κατά την οποία η εργασία βρισκόταν σε κρίση και πολλές γυναίκες βρέθηκαν επικεφαλής οικονομικά υποβαθμισμένων νοικοκυριών. Αυτό ήταν ταυτόχρονα προϊόν μιας σκόπιμης παράλειψης εκ μέρους των νομοθετών, η οποία εκπορευόταν από μια στερεοτυπική προκατάληψη απέναντι στις γυναίκες των εργατικών τάξεων, αλλά και ισχυρών πολιτικών πίεσεων που ασκήθηκαν στην Επιτροπή η οποία εξέταζε την αλλαγή του Νόμου του 1834 γύρω από πολλά και σοβαρά ζητήματα. Πολλές επιμέρους πτυχές της εθνικής πολιτικής για το δίκαιο των φτωχών ρυθμίστηκαν μόνο σταδιακά και αποσπασματικά μετά το 1834.³³

Με τον νέο Νόμο εξαρχής οι ανύπαντρες γυναίκες στο σύνολό τους αντιμετώπιζονταν σχεδόν ισότιμα με τους ικανούς για εργασία άντρες. Όμως πριν το 1870, ορισμένες φορές λάμβαναν βοήθημα τόσο όταν διαβιούσαν σε πτωχοκομεία όσο και ως άνεργες εκτός ιδρυμάτων. Μετά το 1870, η κατεύθυνση που είχε δοθεί από την κεντρική κυβέρνηση, με προεξάρχουσα την πρώτη κυβέρνηση Gladstone, ήταν να αυστηροποιηθούν οι διατάξεις και να περιοριστούν τα έξοδα, μιας και οι αριθμοί των αιτούντων βοήθεια και το εθνικό κόστος των Νόμων περί Φτωχών αύξαναν διαρκώς. Σκοπός η αύξηση της φροντίδας στους πραγματικά ανήμπορους, άξιους φτωχούς. Έτσι, με Εγκύκλιο του 1871 απαγορεύτηκε οποιοδήποτε βοήθημα σε ικανές, άγαμες γυναίκες.³⁴

Από τους περιορισμούς του Συμβουλίου για τον Νόμο δε γλίτωσαν ούτε οι φτωχές μητέρες. Τόσο οι εγκαταλελειμμένες όσο και οι χήρες άρχισαν να αποκλείονται σε πολλές περιπτώσεις από την οικονομική ενίσχυση, εφόσον ζούσαν εκτός ιδρυμάτων. Όσες φρόντιζαν μόνο ένα παιδί, απορρίφθηκαν πλήρως, ενώ όπου υπήρχαν

³³ Pat Thane, «Women and The Poor Law in Victorian and Edwardian England», *History Workshop*, τ.6 (Φθινόπωρο 1978), σ. 31

³⁴ Στο ίδιο, *ό.π.* σ. 38

περισσότερα παιδιά, η σύσταση ήταν η παροχή φροντίδας στο πτωχοκομείο. Ο στόχος ουσιαστικά ήταν να αφήνεται κάθε μητέρα με ένα παιδί στη δική της ευθύνη και χωρίς βοήθεια, με μοναδική διαθέσιμη επιλογή την επισφαλή αγορά εργασίας. Όσες δικαιούνταν οικονομική ενίσχυση επιθεωρούνταν αυστηρά από κρατικές υπαλλήλους ώστε να επαληθευτεί η οικογενειακή τους κατάσταση και να ελεγχθεί αν ζούσαν σύμφωνα με τις επιβεβλημένες ηθικές επιταγές. Έτσι, ενώ την 1η Ιανουαρίου 1871 λάμβαναν οικονομική ενίσχυση 166.407 γυναίκες, την 1η Ιανουαρίου 1892 ο αριθμός είχε πέσει στις 53.371.³⁵

Η επιθυμία των κεντρικών σχεδιαστών του Νέου Νόμου για εξάλειψη των οικονομικών βοηθημάτων σε ανθρώπους που δεν ζούσαν σε ιδρύματα συχνά ήταν αδύνατον να επιτευχθεί εξαιτίας των πραγματικών συνθηκών. Σε όλη την ιστορία του Νέου Νόμου υπήρξαν εντάσεις μεταξύ τοπικών λειτουργών, που είχαν πληρέστερη εικόνα των συνθηκών στις ενορίες τους και των κεντρικών αρχών που χάρασσαν πολιτική, όπως και συγκρούσεις σε τοπικό επίπεδο μεταξύ ντόπιων και διορισμένων κυβερνητικών αξιωματούχων, που ήθελαν να ακολουθήσουν την επίσημη γραμμή.

Βασικότερο πρόβλημα ήταν αφενός ο μεγάλος αριθμός ανέργων, αλλά και ο μεγάλος αριθμός ανύπαντρων γυναικών, μαζί με τις χήρες ή τις εγκαταλελειμμένες, αριθμοί που ήταν αδύνατον να αντιμετωπιστούν από τα πτωχοκομεία, ειδικά τις δεκαετίες 1830 και 1840, οπότε η οικονομική κρίση μεγέθυνε τα προβλήματα. Ιδιαίτερα προς τις χήρες ή τις εγκαταλελειμμένες, η νομοθεσία επέτρεψε στους Τοποτηρητές τις χρονιές 1846 και 1848 να χορηγούν εξωτερικά βοηθήματα. Επίσης, από το 1834 έως το 1870 η κεντρική αρχή ήταν διαρκώς αναγκασμένη να επιτρέπει σε μεμονωμένα Συμβούλια Τοποτηρητών να ενισχύουν οικονομικά στις περιφέρειές τους γυναίκες και άνδρες για τους οποίους η εργασία ήταν προφανώς δυσεύρετη.³⁶

Η λογική πίσω από αυτή τη στάση των τοπικών διαχειριστών απέναντι στις γυναίκες ήταν η στήριξη των μητέρων ώστε να μπορούν να ακολουθήσουν τα πρότυπα θηλυκότητας και μητρότητας που είχαν διαμορφωθεί υπό την επίδραση της νοοτροπίας των αστικών τάξεων, με τη γυναίκα να θεωρείται το επίκεντρο του οικιακού και οικογενειακού κόσμου. Πολλοί, όμως, από τους επιτηρητές των ενοριακών ενώσεων του Νόμου δεν ακολουθούσαν αυτή την οδό. Υιοθετώντας μεν την πραγματιστική οπτική ότι οι γυναίκες της εργατικής τάξης δεν είχαν την πολυτέλεια για κάτι τέτοιο

³⁵ Στο ίδιο, *ό.π.* σ. 39

³⁶ Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 36

και ήταν αναγκασμένες να εργαστούν, έφταναν στο απαξιωτικό, δογματικό συμπέρασμα ότι ήταν ανάξιες για μητέρες. Πολλοί μάλιστα υποστήριζαν, εξαναγκάζοντάς αυτές τις γυναίκες στην ανέχεια, ότι με αυτόν τον τρόπο ωθούσαν τους άντρες να μην αποφεύγουν τις υποχρεώσεις τους. Συχνά, άλλωστε, δέχονταν πιέσεις από τους φορολογούμενους της ενορίας να περιορίσουν τις δαπάνες. Οι πιέσεις για φειδώ οδηγούσαν πολλές φορές στη χορήγηση ελάφρυνσης στη φθηνότερη διαθέσιμη μορφή, τόσο ώστε να καλύπτεται μόλις και μετά βίας η επιβίωση με τροφή χείριστης ποιότητας, τακτική που γινόταν εύκολα αποδεκτή από αρκετούς επιτηρητές.³⁷

Γενικά, οι διαφορετικές οπτικές των τοπικών αξιωματούχων προκαλούσαν σύγχυση και διαφοροποιήσεις στη μεταχείριση των γυναικών σε ανάγκη σε όλη την διάρκεια εφαρμογής των Νόμων περί Φτωχών. Οι χήρες και, ως ένα σημείο, οι εγκαταλελειμμένες γυναίκες συχνά γίνονταν δεκτές με περισσότερη συμπόνια, σε συνάρτηση πάντα και με την ευποληψία τους, την καταλληλόλητα του περιβάλλοντος, τις απαιτήσεις των φορολογούμενων κάθε περιοχής και τον ιδεολογικό προσανατολισμό των επιτηρητών.

Ως προς τις ανύπαντρες μητέρες, τα μέλη των Συμβουλίων έφταναν σε απόλυτη ομοφωνία· δε δικαιούνταν κανένα βοήθημα, και επομένως ήταν αναγκαστικό να εισέλθουν σε ίδρυμα, αν είχαν την απαίτηση οποιαδήποτε βοήθειας γι' αυτές και τα παιδιά τους.

1.3. Οι διατάξεις περί Νόθων του Νέου Νόμου περί Φτωχών: οι ανύπαντρες μητέρες ως το «Μεγάλο Κακό»

Όπως γίνεται αντιληπτό, οι ανύπαντρες μητέρες μονοπώλησαν μεγάλο μέρος του ενδιαφέροντος των υπεύθυνων για την κοινωνική πολιτική, αλλά με διάθεση αποκλεισμού και όχι συμπερίληψης. Το ζήτημα των νόθων παιδιών, που στις αρχές του αιώνα έφταναν σε Αγγλία και Ουαλία τις 195.000³⁸, κάτω από την επίδραση της νέας κοινωνικής θεώρησης αναδείχθηκε ως μέγιστο κοινωνικό κακό και πρωτεύον ζήτημα προς επίλυση, ωθώντας το νομοθετικό σώμα να αφιερώσει τεράστιο τμήμα του Νέου Νόμου για τη διευθέτηση του προβλήματος. Ο τρόπος που αντιμετωπίστηκε το

³⁷ Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 37

³⁸ Hugh Cunningham, *Children and Childhood in Western Society since 1500*, *ό.π.*, σ. 91

πρόβλημα, με την απόδοση της αποκλειστικής ευθύνης στο πρόσωπο της μητέρας και την προτίμηση του δικού της σωφρονισμού και στιγματισμού προκειμένου να μειωθούν οι αριθμοί των νόθων, αναδεικνύει όχι μόνο την ταξική μεροληψία των κοινωνικών μεταρρυθμιστών, αλλά και τις έμφυλες θεωρήσεις της γυναίκας ως πηγή της αμαρτίας και του κακού. Οι γυναίκες που δεν είχαν οικογένειες, που ήταν ανύπαντρες, έγκυες και απελπισμένες περιγράφονται ως «έκπτωτες» και υπόκεινται σε εικονική δίωξη από το νόμο, επειδή είναι παρεκκλίνουσες μητέρες που ζουν εκτός του πλαισίου της κοινωνικής ευταξίας, συνεπώς θα έπρεπε να βρεθούν κι εκτός φιλανθρωπικής εμβέλειας.³⁹

Οι νέες αυτές διατάξεις δεν προέκυψαν ξαφνικά, αλλά ανήκουν σε ένα ευρύτερο νομοθετικό πλαίσιο περιορισμού της γυναικείας σεξουαλικότητας που αρχίζει ήδη από την πρώιμη περίοδο με τους Νόμους περί Νόθων του 16^{ου}- 17^{ου} αιώνα. Καμιά, όμως, από αυτές τις νομοθετικές ρυθμίσεις δεν ήταν τόσο σκληρή με τις ανύπαντρες μητέρες και τα παιδιά, εμφορούμενη από ένα πνεύμα ταξικού και έμφυλου ρεβανσισμού.

Σύμφωνα με τον προηγούμενο Νόμο περί Νόθων, αυτόν του 1733, κάθε ανύπαντρη γυναίκα που γεννούσε ένα παιδί εκτός γάμου και μπορούσε να το συνδέσει με το πρόσωπο ενός πατέρα, έπρεπε να εμφανιστεί στο δικαστήριο. Στις περισσότερες περιπτώσεις η έγκυος ορκιζόταν ενώπιον δύο δικαστών για την ταυτότητα του πατέρα του παιδιού χωρίς ανάγκη επιβεβαιωτικών στοιχείων και ο επίτροπος μπορούσε να αναγκάσει τον άντρα να εμφανιστεί μπροστά στον δικαστή. Έτσι μπορούσε να επιτευχθεί μία δεσμευτική διαταγή που έδινε στον επίτροπο τη δύναμη να συλλέξει οποιοδήποτε ποσό έχει οριστεί από τον πατέρα. Στις περισσότερες περιπτώσεις το δικαστήριο αποφαινόταν ότι ο άντρας ήταν πατέρας του παιδιού ως τετελεσμένο γεγονός.⁴⁰

Εάν το ποσό που απαιτούνταν δεν συμπληρωνόταν, η ενορία συνέδραμε τη μητέρα. Επίσης, αν ο πατέρας δεν μπορούσε ή δεν επιθυμούσε να ανταποκριθεί στις οφειλές του, η ενορία αναλάμβανε να πληρώσει το ποσό για αυτόν. Όπως γίνεται αντιληπτό, ήταν προς το συμφέρον της ενορίας να γίνει η δικαστική σύνδεση πατέρα-παιδιού. Οι επίτροποι των ενοριών που προσεγγίζονταν από τις κοπέλες για βοήθεια προσπαθούσαν να τις ωθήσουν να εμφανιστούν στο δικαστήριο και να ορκιστούν για

³⁹ Carol Smart (επιμ.), *Disruptive bodies and unruly sex: The regulation of reproduction and sexuality in the nineteenth century* στο συλλογικό *Regulating womanhood: Historical essays on marriage, motherhood and sexuality*, Λονδίνο, Routledge, 1992, σσ. 7-32

⁴⁰ Adrian Rogers, *Bastardy and the New Poor Law, 1832-1834* (thesis), Memorial University of Newfoundland, 1986, κεφ. 1.2

τον πατέρα μπροστά στον δικαστή. Ήταν ούτως ή άλλως αδύνατον για μία φτωχή μητέρα και την οικογένειά της να υποστηρίξουν τα υπέρογκα έξοδα μιας τέτοιας δίκης, οπότε το τελευταίο καταφύγιο για βοήθεια ήταν η ενορία.

Κατά την Bianca Serbin η νομοθεσία του 1733 αντανάκλούσε επίσημα έναν *de facto* έμφυλο καταμερισμό της γονικής ευθύνης, με τη μητέρα να έχει την προσωπική φροντίδα και τον πατέρα την οικονομική ευθύνη.⁴¹ Η Βασιλική Επιτροπή του 1832-1834, όμως, δεν είχε συγκληθεί για να υπερασπιστεί αυτή την άποψη. Η θέση από την οποία εκκινούσε η εξέταση των μαρτύρων ήταν ότι ο παλιός Νόμος περί Νόθων άφηνε εύκολα περιθώρια κατάχρησης.

Η κατάχρηση του νόμου μπορούσε να προέρχεται είτε από τη μητέρα που ψευδορκούσε σχετικά με τον πατέρα του παιδιού της με σκοπό την αποκατάστασή της, τον γάμο και τον εύκολο πλουτισμό,⁴² είτε από τον πατέρα που προσπαθούσε να αποφύγει τις υποχρεώσεις του, πολλές φορές μάλιστα με τη φυγή του από τον τόπο διαμονής του. Οι περισσότερες από αυτές τις καταχρήσεις θα ήταν εύκολο να είχαν διευθετηθεί με μια ρύθμιση,⁴³ αλλά αυτή η μεταρρυθμιστική κατεύθυνση δεν ταίριαζε με την προκατειλημμένη θέση της Επιτροπής. Για τις καταχρήσεις, όποιες και όσες υπήρχαν, έπρεπε να τιμωρηθούν μόνο οι γυναίκες και η νομοθετική προσπάθεια που ήταν στα σκαριά ήταν εναντίον τους.

Το θεωρητικό πλαίσιο για μια τέτοια επιχείρηση ήταν έτοιμο. Οι ιδέες του Bentham για την αναμόρφωση της δημόσιας διοίκησης και του Malthus γύρω από τον κοινωνικό έλεγχο διαμόρφωναν τις θέσεις της πλειοψηφίας των μελών της Επιτροπής.⁴⁴ Πιο συγκεκριμένα, πέρα από τις επιταγές της διοικητικής εξυγίανσης, το Panopticon, το αρχιτεκτονικό σχέδιο του Bentham για τη μεταρρύθμιση των φυλακών, υπήρξε υπόδειγμα και για τον σχεδιασμό νέων πτωχοκομείων.⁴⁵ Ο Malthus πέρα από

⁴¹ Bianca Serbin, «Bastardy and the New Poor Law: Redefining the Undeserving», *ό.π.*, σ. 100

⁴² Η οικονομική ενίσχυση της γυναίκας ήταν μεγαλύτερη αν ο άντρας τον οποίο συνέδεε με το παιδί ήταν ευκατάστατος, είτε αναλάμβανε τις ευθύνες του είτε όχι, μιας και η Ενορία καλούταν να τη συνδράμει με ποσό αντίστοιχο αυτού που θα πλήρωνε ο πατέρας. Αυτή η ρήτρα γεννούσε στους Επιτρόπους την πεποίθηση ότι έσπρωχνε τις γυναίκες, που επεδίωκαν την γέννηση ενός παιδιού εκτός γάμου και την ψευδή σύνδεσή του με έναν πλούσιο άντρα, στην ακολασία, την πορνεία, αλλά και την απληστία. Φυσικά, για το σύνολο των γυναικών, σε μια κοινότητα που η πλειοψηφία των αντρών ήταν χαμηλόμισθοι εργάτες γης, οι πιθανότητες για μια τέτοια εξασφάλιση ήταν λίγες.

⁴³ Όπως λόγου χάριν με την απαίτηση επιβεβαιωτικών στοιχείων από μέρους της μητέρας για τη σύνδεση πατέρα-παιδιού.

⁴⁴ Ο δόκτωρ J.B. Sumner, πρόεδρος της Επιτροπής και μετέπειτα αρχιεπίσκοπος του Canterbury, παλιότερα είχε υπερασπιστεί προσωπικά τον Malthus στην κριτική που είχε δεχτεί για τις θεωρίες του, βλ. Adrian Rogers, *Bastardy and the New Poor Law, 1832-1834*, *ό.π.*, σ. 36

⁴⁵ Το σχέδιο έδωσε έμπνευση στον Sampson Kempthorne, τον πιο επιδραστικό σχεδιαστή του είδους. Έκανε σχέδια τόσο για ένα σταυροειδές όσο και για ένα κτίριο σε σχήμα Y που δημιουργούσε ξεχωριστές πτέρυγες και αυλές, ώστε να επιτρέπεται ο πλήρης διαχωρισμός και έλεγχος των διαφόρων

το ζήτημα της δυσανάλογης αύξησης του πληθυσμού σε σχέση με τους διαθέσιμους πόρους, ασχολήθηκε και με το ζήτημα των νόθων παιδιών. Θεωρώντας τον γάμο ως συμβόλαιο μεταξύ άντρα και γυναίκας, αντιμετώπιζε τα νόθα σαν μια κοινωνική ανωμαλία με υπευθυνότητα της μητέρας, που συνήθως ήταν ανήμπορη να συνεισφέρει στην ανατροφή τους. Η μητρότητα βάραινε τη γυναίκα κοινωνικά και ηθικά, ενώ η πατρότητα ήταν αμφίβολη και δεν αποτελούσε ζήτημα.⁴⁶ Παρόλα αυτά, κανείς από τους δύο θεωρητικούς δεν πρόκρινε άنيση μεταχείριση για τις μανάδες και τους πατεράδες των νόθων παιδιών.

Αυτές οι θέσεις σχετικά με τα δικαιώματα των ανύπαντρων μητέρων δεν ήταν αποκλειστικά βρετανικής έμπνευσης. Επιδραστικά ως προς την τελική διαμόρφωση του νόμου και την κατεύθυνσή του σε σχέση με αυτό το κομβικό ζήτημα φαίνεται να λειτούργησαν και οι νομοθετικές εξελίξεις στην ηπειρωτική Ευρώπη. Μέλη της Επιτροπής υποστήριζαν ότι όπου ήταν σε ισχύ ο Ναπολεόντειος Κώδικας (1804), που απαγόρευε την έρευνα ως προς την ταυτότητα του πατέρα, τα ποσοστά νόθων είχαν περιοριστεί, σε σύγκριση με άλλες περιοχές όπου οι μητέρες μπορούσαν να διεκδικήσουν υποστήριξη από τον πατέρα.⁴⁷

Στο ερωτηματολόγιο των Senior και Chadwick με σκοπό τη διαμόρφωση των διατάξεων, σε οδηγίες προς τους βοηθούς επισημαινόταν ότι πρόκειται για ζήτημα υψίστης σημασίας και ήταν ανάγκη να αποδειχθεί ότι οι μητέρες υπήρξαν ταυτόχρονα καταχρηστικές και ανήθικες.⁴⁸ Μάρτυρες που προέρχονται από εκείνους που εργάζονταν για τον Νόμο περί Πτωχών, ενώπιον της Επιτροπής μίλησαν για τους τρόπους με τους οποίους οι γυναίκες εκμεταλλεύονται το σύστημα που παρείχε

ομάδων. Η Έκθεση της Επιτροπής για τη διαχείριση του Νόμου είχε προτείνει τον διαχωρισμό των κρατουμένων σε επτά (7) διαφορετικές ομάδες:

ηλικιωμένους ή/και ανήμπορους άνδρες
ηλικιωμένες ή/και ανήμπορες γυναίκες
αρτιμελείς άνδρες ηλικίας άνω των 13 ετών (αυξήθηκε σε 15 το 1842)
αρτιμελείς γυναίκες ηλικίας άνω των 13 ετών (αυξήθηκε σε 16 το 1842)
κορίτσια μεταξύ 7 και 13 ετών
αγόρια μεταξύ 7 και 13 ετών
παιδιά κάτω των 7

Ως ελάχιστος αριθμός ομάδων θεωρήθηκαν οι τέσσερις (4) σε κάθε ίδρυμα.

Βλ., Marjie Bloy, *Designing the workhouse*, The Victorian Web

(<https://victorianweb.org/history/poorlaw/design.html>), τελευταία προσπέλαση 29.08.2022)

⁴⁶ Thomas Malthus, *An Essay on the Principle of Population, An Essay on the Principle of Population, as it Affects the Future Improvement of Society with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers*, J. Johnson, in St. Paul's Church-Yard, Λονδίνο, 1798, σ. 63 (ηλεκτρονικά στο 1998, Electronic Scholarly Publishing Project, <http://www.esp.org> (τελευταία προσπέλαση 29.08.2022))

⁴⁷ Sir George Nicholls, *A history of the English Poor Law*, (τομ. 3), ό.π., σ. 317

⁴⁸ Adrian Rogers, *Bastardy and the New Poor Law, 1832-1834*, ό.π., σ. 40-41

υποστήριξη σε αυτές και στα παράνομα βρέφη τους, παγιδεύοντας οικονομικά όχι μόνο τους φορολογούμενους αλλά και τους άντρες-θύματα τους.⁴⁹

Στην τελική Αναφορά που συντάχθηκε, σκόπιμα υπήρξαν πολλές παραλείψεις προκειμένου να τεκμηριωθεί η θέση την οποία καλούταν να επιβεβαιώσει η Επιτροπή. Προτάσεις Βοηθών των Επιτρόπων για τη διατήρηση του πλαισίου του Παλαιού Νόμου περί Νόθων, όπως και διάφορες προτάσεις ντόπιων αξιωματούχων παραβλέφθηκαν πλήρως, ενώ στοιχεία των τελευταίων που αποδείκνυαν θέσεις αντίθετες από αυτές που υποστήριζαν πεισματικά οι Επίτροποι είτε παραβλέφθηκαν είτε παραποιήθηκαν.⁵⁰

Η σύστασή των Επιτρόπων στο Κοινοβούλιο ήταν ξεκάθαρη: να καταργηθούν τελείως οι παλιοί νόμοι και η ανατροφή του παιδιού να γίνει αποκλειστική ευθύνης της μητέρας. Σε μια δήλωσή τους για τις ανύπαντρες μητέρες σε σύγκριση με τις χήρες, αποτυπώνεται το μέγεθος της προκατάληψης τους: «... δεν μπορεί να υπάρχει λόγος να δίνουμε στους κακούς προνόμια που αρνούμαστε στους κακότυχους».⁵¹

1.4. Η αντίδραση απέναντι στις διατάξεις περί Νόθων, η ρήξη και ο Μικρός Νόμος περί Φτωχών (Little Poor Law) του 1844

Οι ρήτρες περί Νόθων αποτέλεσαν, όπως είδαμε, μεγάλο κομμάτι του νομοσχεδίου, αποδεικνύοντας τη σημασία του για το νομοθετικό σώμα. Η υποβολή τους στο Κοινοβούλιο δεν πραγματοποιήθηκε ανέφελα. Οι βασικές αντιδράσεις προήλθαν από δυο ομάδες που δεν είχαν δεχτεί την επίδραση των μαλθουσιανών αρχών. Η πρώτη, ισχυρότερη, αυτή μιας φράξιας της κοινοβουλευτικής ομάδας των Tories⁵² που αντιπροσώπευαν την Ευαγγελική σχολή με πατερναλιστικές τάσεις και θεωρούσαν ότι ο Παλιός Νόμος ήταν επαρκής και αποτελεσματικός. Η μόνη προϋπόθεση που έθεταν στην κατά τα άλλα συντηρητική τους στάση ήταν η ενίσχυση των τιμωρητικών διατάξεων απέναντι και στους δυο γονείς, προκειμένου να περιοριστούν οι γεννήσεις παιδιών εκτός γάμου. Η στάση τέτοιων πατερναλιστών, αν

⁴⁹ Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., σ. 1

⁵⁰ Adrian Rogers, *Bastardy and the New Poor Law, 1832-1834*, ό.π., σσ. 49, 51

⁵¹ Sir George Nicholls, *A history of the English Poor Law*, (τομ. 3), ό.π., σ. 316

⁵² Η πλειοψηφία των Tories ήταν υπέρ της αλλαγής των Νόμων περί των Φτωχών και για τις ρήτρες περί Νόθων

και ξεκινούσε από τη αρχή ότι το προγαμιαίο σεξ ήταν αμάρτημα, ήταν συχνά ευνοϊκή απέναντι στις γυναίκες, που αντιμετωπιζόνταν ως αθώα θύματα των αντρών, αλλά κυρίως απέναντι στα παιδιά, την ανατροφή των οποίων αναδείκνυαν σε καθήκον εκπορευόμενο από τον θείο νόμο που κάθε γονιός, ανεξαρτήτως φύλου, ήταν υποχρεωμένος να τηρεί. Ο Νέος Νόμος, με την έξωση του πατέρα από το κάδρο των ευθυνών, ήταν ενάντια στις αρχές τους κι έκανε πιθανότερα πολύ χειρότερα δεινά, όπως η αποπλάνηση, οι εκτρώσεις, η παραμέληση, ακόμα και η βρεφοκτονία.

Η δεύτερη ομάδα που αντιδρούσε στα σχέδια των μεταρρυθμιστών ήταν μια ομάδα Ριζοσπαστών που απέρριπταν την ενοχοποίηση των γυναικών και υποστήριζαν τον επιμερισμό της ευθύνης και στα δύο φύλα. Όσο μικρή κι αν ήταν η πολιτική επιρροή αυτής της ομάδας στη Βουλή των Κοινοτήτων, δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε την επίδρασή τους στις μάζες των κατώτερων τάξεων. Ο επιφανέστερος των Ριζοσπαστών βουλευτών, William Cobbett, που προερχόταν από τις τάξεις των αγροτών, υποστήριξε ότι η προγαμιαία εγκυμοσύνη ήταν απλώς ένας τρόπος για να εξασφαλίσει το άπορο ζευγάρι την πληρωμή των γαμήλιων εξόδων από την κοινότητα, άρα όχι ένας δείκτης ανηθικότητας, αλλά ένας δείκτης της φτώχειας του πληθυσμού της χώρας.⁵³ Αυτή ήταν η αντίδραση ενός πολιτικού του οποίου η παθιασμένη πολιτική περιοδεία είχε συμπέσει με τον μαζικότατο ξεσηκωμό των Swing Riots και γνώριζε καλά τα ήθη της υπαίθρου, υποπτευόταν το μέγεθος της επίδρασης του Νόμου στις ζωές των κατοίκων της αλλά και την ενδεχόμενη αντίδρασή τους απέναντι σε μια άδικη νομοθεσία.⁵⁴

Η μεγάλη κοινοβουλευτική μάχη, ειδικά με την ομάδα των Tories, δόθηκε επάνω στη ρήτρα γύρω από τη διατήρηση ή μη των ευθυνών του πατέρα, τόσο στη Βουλή των Κοινοτήτων όσο και στο σώμα των Λόρδων. Γενικότερα, τόσο εντός όσο και εκτός κοινοβουλίων, το σημείο τριβής μεταξύ των δυο πλευρών όσα χρόνια το θέμα απασχόλησε την πολιτική ζωή της Βρετανίας, ήταν επί της αρχής της δικαιοσύνης. Οι πρώτοι, υποστήριζαν ότι το δίκαιο, άρα ο Νόμος, έπρεπε να βρίσκεται με τη μεριά της μητέρας, του πιο αδύνατου μέλους που έχρηζε υποστήριξης, ενώ οι δεύτεροι υποστήριζαν ότι το δίκαιο δεν μπορούσε να υποθάλλει γυναίκες που έχουν εγκληματήσει. Σε αυτό το στοιχείο, την αδικία στο πρόσωπο της γυναίκας, επέμεινε

⁵³ Adrian Rogers, *Bastardy and the New Poor Law, 1832-1834*, ό.π., σσ. 80-81

⁵⁴ Eric. J Hobsbawm, George Rude, *Captain Swing*, ό.π., σσ. 89-90

και ο λαϊκός, ενίοτε ριζοσπαστικός Τύπος, ειδικά στις αρχές της εκστρατείας, συμβάλλοντας εξαιρετικά στην αντίδραση κατά των διατάξεων από τις λαϊκές μάζες.⁵⁵

Η κριτική των αντιπάλων, ιδιαίτερα στην πολιτική της πτυχή, υπήρξε κενό γράμμα, αφενός γιατί δεν είχαν να αντιπροτείνουν ένα εναλλακτικό σχέδιο δράσης, αφετέρου γιατί τα στοιχεία στα οποία βασίζονταν για να ασκήσουν αυτήν την κριτική υπήρξαν συνήθως φήμες και κατασκευασμένες ιστορίες του Τύπου που σταδιακά άλλαξε ρητορική, και κάποιων συγγραφέων που, είτε ήθελαν να πουλήσουν δραματικές ιστορίες γύρω από άτυχες, ατιμασμένες γυναίκες, συνήθως με τραγικό τέλος, είτε υιοθετούσαν στοχευμένες πολεμικές με στόχο να πλήξουν τις νέες διατάξεις.⁵⁶ Η αντιπολίτευση, εντός και εκτός κοινοβουλίων, αναλώθηκε στην ανάδειξη τέτοιων προσωπικών ιστοριών που ερέθιζαν το θυμικό του κοινού και έστρεφαν τις κατηγορίες για φαυλότητα και διαφθορά προς στις τάξεις των πλουσίων, και σε περιγραφές της τραγικής κατάστασης των πτωχοκομείων, αφήνοντας στην άκρη την εγγενή ταξικότητα του Νόμου.

Ένα ακόμα δυνατό παιχνίδι ανάμεσα στις δυο αντιμαχόμενες πλευρές ήταν αυτό της στατιστικής. Οι πολέμιοι των διατάξεων, βασιζόμενοι σε στοιχεία αναληθή ή αβάσιμα, υποστήριζαν ότι η αδικία και η απανθρωπιά του Νέου Νόμου προς το πρόσωπο της μητέρας οδηγούσε σε κατακόρυφη αύξηση των βρεφοκτονιών. Στο ίδιο μοτίβο κινούνταν και τα επιχειρήματα των μεταρρυθμιστών, που διαχρονικά απαντούσαν στις αιτιάσεις των αντιπάλων με την αγωνιώδη επωδό ότι οι γεννήσεις νόθων είχαν μειωθεί, βασιζόμενοι σε ψευδή, φαλκιδεμένα ή ανύπαρκτα στοιχεία.⁵⁷ Βάσει τέτοιων στοιχείων, το επίδικο και για τις δύο πλευρές ήταν τελικά πόσο αποτελεσματικός ή αναποτελεσματικός ήταν ο καινούργιος νόμος, χωρίς βέβαια να ξεκινούν από κοινή αφετηρία και κοινά κριτήρια αποτελεσματικότητας. Από την πλευρά των υπερασπιστών, η επιτυχία των καινούργιων διατάξεων κρινόταν κυρίως από την αναποτελεσματικότητα των παλιών.⁵⁸

⁵⁵ Εφημερίδες που συμμετείχαν σε αυτό το κλίμα ήταν το όργανο των Χαρτιστών *Northern Star*, η *Sheffield Iris*, ο *Leeds Intelligencer*, ο *Pioneer*, ο *Poor Man's Guardian* κ.ά., βλ. Adrian Rogers, *Bastardy and the New Poor Law, 1832-1834*, ό.π., σ. 121

⁵⁶ Χαρακτηριστικό είναι το *Book of the Bastiles; The history of the working of the new poor law*, μια συλλογή αφηγήσεων από τον G.R.W Baxter το 1841 που εξέθεταν την αγριότητα των συνεπειών του Νέου Νόμου και την κατάσταση στα πτωχοκομεία.

⁵⁷ Το βασικό αποδεικτικό στοιχείο μείωσης των γεννήσεων νόθων ήταν η μείωση στον αριθμό εντολών σύνδεσης παιδιού-πατέρα και η πτώση των εξόδων της ενορίας, στοιχεία εντελώς αναξιόπιστα, μιας και με τις καινούργιες ρυθμίσεις ήταν ακόμα πιο δύσκολο και πιο δαπανηρό να γίνει νομική απόδοση ευθυνών στους άντρες.

⁵⁸ Κάποια στατιστικά στοιχεία σχετικά με την παραγωγή νόθων παιδιών δείχνουν μια σταθερότητα σε ένα ποσοστό γύρω στο 2-3% σε όλη τη διάρκεια του 17^{ου} αιώνα ως το 1750, απ' όπου αρχίζει μια αργή

Έτσι, οποιαδήποτε νύξη, ένσταση, ερώτηση ή δημόσια τοποθέτηση από την πλευρά της αντιπολίτευσης μπορούσε εύκολα να αγνοηθεί από την κυβέρνηση, εφόσον δεν αποτελούσε απειλή. Η πρώτη ουσιαστική παρέμβαση που αφορούσε την αποτελεσματικότητα του Νόμου προέκυψε στη συζήτηση της Επιτροπής του 1839, αποκλειστικά βασισμένη σε παρατηρήσεις και προτάσεις υποστηρικτών του⁵⁹ και αφορούσε το φλέγον ζήτημα της δυνατότητας της μητέρας να διεκδικήσει οικονομική επανόρθωση από τον υποτιθέμενο πατέρα, που τόση κοινωνική αναστάτωση προκαλούσε, με ακριβείς προτάσεις για μια τέτοια αλλαγή.⁶⁰ Κατά τόπους αναφορές φανέρωναν τις αντιδράσεις τοπικών δικαστών, όπως αυτοί του Nottingham, κι άλλων αξιωματούχων σχετικά με τον περιορισμό αυτής της δυνατότητας για μια μητέρα σε μια διαδικασία τόσο ακριβή, που ήταν απαγορευτική και απαιτούσαν απλούστερες διαδικασίες.⁶¹

Παρόλα αυτά, το πιο καίριο και καθοριστικό χτύπημα απέναντι στην κατάσταση που διαμορφωνόταν από τις προβλέψεις του Νέου Νόμου σχετικά με το ζήτημα των νόθων προήλθε από τη λαϊκή αντίδραση. Για τις εργατικές τάξεις, τις κοινότητες της υπαίθρου με συνθήκες διαβίωσης και έθιμα⁶² που επέτρεπαν ή και επέβαλαν να ζουν με μια ελευθεριότητα που έφερνε συχνά στα σπίτια παιδιά του έρωτα (αλλά και της κακοποίησης), η αποδοχή των μπάσταρδων ήταν δεδομένη και το πλεονέκτημα υπέρ της γυναίκας, που αντιμετωπιζόταν ως αθώα και έπρεπε να ενισχυθεί από τον νόμο και

και σταθερή ανοδική πορεία που φτάνει σε ιστορικά υψηλά τη δεκαετία του 1840, με ένα ποσοστό 7% επί των συνολικών γεννήσεων (περίπου μία στις τρεις γυναίκες), ποσοστό που πέφτει στο 4% μέχρι τη δεκαετία του 1890 (βλ. Anthony Camp, «Records of illegitimate children», *Family Tree Magazine*, τ. 17/7, (Μάιος 2001), σσ. 7-9) ενώ η Ginger S. Frost κατά την περίοδο μεταξύ 1860-1930 υπολογίζει ότι το ποσοστό κυμαίνεται μεταξύ 4-6% επί των καταγεγραμμένων γεννήσεων, δηλαδή περίπου 40 με 65 χιλιάδες νόθες γεννήσεις τον χρόνο. (βλ. Ginger S. Frost, *Illegitimacy in English law and society, 1860-1930*, Manchester, Manchester University Press, 2016, σσ. 179-203. Τα νούμερα αυτά συμπίπτουν και με αυτά που καταγράφει ο Benjamin Waugh το 1890, που κάνει λόγο για «54.000 παιδιά που δεν θα έπρεπε να είχαν γεννηθεί.» και με τις 50.000 νόθων παιδιών σε ετήσια βάση που αναφέρει ο J. Brendon Curgenven (βλ. Benjamin Waugh, *Baby-farming*, Λονδίνο, Kegan Paul and Co, 1890, σ. 3 και J. Brendon Curgenven, *Baby-farming and the registration of the nurses*, Λονδίνο, W. Wilfred Head, 1869, σ. 6.)

Οι εκτιμήσεις αυτές, αν ισχύουν, αποκαλύπτουν αποτελέσματα αντίθετα από αυτά στα οποία στόχευαν οι Επίτροποι τη δεκαετία μετά την εφαρμογή του Νέου Νόμου, σε μια κατά τα άλλα σταθερή κατάσταση διάρκειας τριών αιώνων, χωρίς βέβαια να είμαστε σε θέση να υποστηρίξουμε αν η σκληρότητα της νομοθεσίας αποτελούσε αιτία, βασική ή δευτερεύουσα, αυτής της αύξησης.

⁵⁹ Παρόμοιες παρεμβάσεις είχαν γίνει και στις Επιτροπές του 1837 και 1838, χωρίς όμως κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα.

⁶⁰ Adrian Rogers, *Bastardy and the New Poor Law, 1832-1834*, ό.π., σ. 163-164

⁶¹ Sir George Nicholls, *A history of the English Poor Law*, (τομ. 3), ό.π., σ. 316

⁶² Για τις καλύτερες τάξεις το προγαμιαίο σεξ για τα ερωτευμένα, νεαρά ζευγάρια ήταν, αν όχι αποδεκτό, σίγουρα συγχωρητέο από την οικογένεια και την κοινότητα. Σε πολλές κοινότητες υπήρχε μάλιστα το έθιμο της «συντροφιάς» μεταξύ ενός αγοριού κι ενός κοριτσιού, αλλά κι εκεί που δεν υπήρχε, το προγαμιαίο σεξ αποτελούσε απλώς μέρος της γαμήλιας διαδικασίας, βλ. Adrian Rogers, *Bastardy and the New Poor Law, 1832-1834*, ό.π., σ. 21-23

τις διοικούσες αρχές.⁶³ Η αλλαγή της νομοθεσίας προς την αντίθετη κατεύθυνση βίωνοταν σαν μεγάλη προσβολή και αντιμετώπιστηκε ως μια ηγεμονική, άδικη επιβολή.

Ήδη από την περίοδο συζήτησης γύρω από τη σύνθεση του Νόμου, κινήματα και εκστρατείες που εκείνη την εποχή βρίσκονταν στην άνθησή τους, όπως το κίνημα για τη βιομηχανική μεταρρύθμιση και την καθιέρωση του δεκάωρου, έδωσαν ώθηση στη δημιουργία ενός Κινήματος κατά του Νόμου περί Πτωχών, που εκφράστηκε μέσα από επιτροπές και λέσχες που ξεπήδησαν σε όλη τη χώρα και οργάνωσαν ψηφίσματα και διαδηλώσεις.⁶⁴ Ενίοτε ξεσπούσαν κατά τόπους ταραχές.⁶⁵

Το αποκορύφωμα της λαϊκής αντίδρασης ήρθε από την Ουαλία με την Εξέγερση της Rebecca, ένα κοινωνικό κίνημα που συμπεκνώνει την οργή των αγροτικών πληθυσμών όχι μόνο για την αδικία του νόμου απέναντι στα νόθα παιδιά και τις μητέρες, αλλά απέναντι στην εξαθλίωση, την κοινωνική αδικία, τον Νέο Νόμο περί Πτωχών, τα πτωχοκομεία, την «ηθική οικονομία»⁶⁶ της υπαίθρου που διαλυόταν κάτω από την κυριαρχία της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς. Η συσσωρευμένη οργή και η πολιτισμική αποξένωση από την Αγγλία οδήγησαν σε βίαιες αναταραχές που ξέσπασαν το 1839 με αφορμή την επιβολή διοδίων και, ύστερα από μια περίοδο ύφεσης, κορυφώθηκαν το καλοκαίρι του 1843.

Το κίνημα θα μπορούσαμε να πούμε ότι είχε ιδιαίτερα «γυναικείο» χαρακτήρα, όχι μόνο γιατί συμβολοποιήθηκε μέσα από μια γυναικεία φιγούρα, τη Rebecca (ή Becca), αλλά κυρίως γιατί έδωσε τη δυνατότητα διαμαρτυρίας γύρω από ένα καθαρά γυναικείο ζήτημα, την προστασία των ανύπαντρων μητέρων. Πολλές από τις συγκεντρώσεις, που διεξάγονταν σε κλίμα γιορτής ή τρομοκρατίας, κατέληγαν στην επιβαλλόμενη επανένωση παιδιών με τους πατεράδες τους. Η «Rebecca» αναλάμβανε την πατερναλιστική φροντίδα των γυναικών της. Στις διαμαρτυρίες, όπως είναι φυσικό, δίπλα στους άντρες συμμετείχαν και πολλές γυναίκες, επιβεβαιώνοντας έτσι τον δυναμικό χαρακτήρα των γυναικών της περιοχής, αυτή ακριβώς την αίσθηση ανεξαρτησίας που ο Νόμος επεδίωκε να καταστείλει. Όπως φανέρωσαν οι απαντήσεις

⁶³ Adrian Rogers, *Bastardy and the New Poor Law, 1832-1834*, ό.π., σ. 25

⁶⁴ Michael Rose, «The Anti-Poor Law Agitation», *Popular Movements, c. 1830-1850* (εκδ. James Ward), Macmillan Education UK, Λονδίνο, 1970

⁶⁵ Με το πέρασμα των ετών, το Κίνημα κατά του Νέου Νόμου περί Πτωχών, ιδιαίτερα στην Αγγλία, ενδεχομένως να επηρεάστηκε αρνητικά ως προς τη στόχευση και τη μαζικότητα του από το κίνημα του Χαρτισμού, που κατά κάποιον τρόπο συμπύκνωσε και ενσωμάτωσε επιμέρους δράσεις και στόχους της λαϊκής αναταραχής.

⁶⁶ Edward. P. Thompson, «The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century», *Past and Present*, τ. 50 (Φεβρουάριος 1971), σσ. 76-136

που δόθηκαν στην Εξεταστική Επιτροπή που συστάθηκε το 1844, οι διατάξεις δεν αντιμετωπίζονταν μόνο ως απάνθρωπη, αλλά και ως ωμή παρέμβαση στα ανεκτικά σεξουαλικά ήθη της περιοχής, μια ευθεία προσβολή απέναντι στις Ουαλές.⁶⁷

Αυτή η Εξεταστική Επιτροπή, κάτω από το βάρος γεγονότων που έφεραν τρόπο στην κυβέρνηση, οδήγησε σε συμπεράσματα που θα έπρεπε να ήταν προσβάσιμα ήδη στην Επιτροπή του 1832, αν δεν επρόκειτο για μια έρευνα ελλιπή, κακοστημένη και προκατειλημμένη. Το 1844 έφερε κάποιες τροποποιήσεις πάνω στον Νόμο, τον επονομαζόμενο και Μικρό Νόμο περί Φτωχών (Little Poor Law), με την ευθύνη για τη ανατροφή του παιδιού να παραμένει στην πλευρά της μητέρας, η οποία όμως αποκτά σε κάποιες περιπτώσεις το δικαίωμα να διεκδικεί με ένδικα μέσα το κόστος συντήρησης του παιδιού απευθείας από τον πατέρα μέσω μιας διαδικασίας πιο απλής και προσιτής. Μεταγενέστερη νομοθεσία, μάλιστα, έδωσε στην ενορία το δικαίωμα κατάσχεσης και, σε ορισμένες περιπτώσεις, μήνυσης για χρήματα που οφείλονταν από τον καθορισμένο πατέρα, με σκοπό την προστασία των χρημάτων των φορολογουμένων κάθε περιοχής.⁶⁸

Ο νόμος θα συνέχιζε να είναι αρκετά σκληρός απέναντι στους πιο αδύναμους της κοινωνίας, τις άπορες, ανύπαντρες μητέρες και τα παιδιά τους. Η έλλειψη οικονομικής υποστήριξης έκανε τις επιλογές τους λίγες και εφιαλτικές. Παρόλα αυτά, αυτή η μικρή τροποποίηση του νόμου, αυτή η μικρή παραδοχή ήττας από την πλευρά της εξουσίας, ήταν μια άνω τελεία στη διαρκή τους ανάδειξη ως το μέγιστο κοινωνικό κακό. Η κοινή γνώμη δεν ήταν εναντίον τους, οι άνθρωποι της τάξης τους τις στήριζαν. Ίσως αυτή η αποτυχία να ήταν που οδήγησε τις επόμενες δεκαετίες τις δυνάμεις της κοινωνικής ευταξίας να βρουν και να αναδείξουν νέους εχθρούς, νέους υπευθύνους για το «μεγάλο κακό», νέους στόχους κοινωνικής πειθάρχησης από την ίδια τάξη και το ίδιο φύλο, στο πρόσωπο των γυναικών που κέρδιζαν τη ζωή τους φροντίζοντας παιδιά.

⁶⁷ Για την Εξέγερση της Rebecca: Rhian E. Jones, *Petticoat Heroes: Gender, Culture and Popular Protest in the Rebecca Riots*, Cardiff, University of Wales Press, 2015, κεφ. 1,2 και 6

⁶⁸ Sir George Nicholls, *A history of the English Poor Law*, (τομ. 3), ό.π., σ. 318

2. Στο περιθώριο του Νόμου: οι επιλογές των ανύπαντρων μητέρων

Οι διατάξεις περί Νόθων, ένα μέτρο άδικο και ακραίο, όπως αποδείχτηκε εκ του αποτελέσματος ήταν κι ένα μέτρο αναποτελεσματικό. Νόθα παιδιά δεν έπαψαν ποτέ να γεννιούνται, η ηθική αναμόρφωση ποτέ δεν επετεύχθη. Το μόνο που πέτυχε ο Νόμος ήταν να φέρει τις φτωχές γυναίκες σε κατάσταση απελπισίας και να τις ωθήσει σε ακραίες επιλογές. Σε αυτό το κεφάλαιο θα δούμε ποιο ήταν το περιθώριο επιλογών που άφηνε ο Νόμος στις γυναίκες των εργατικών τάξεων στην περίπτωση ενός ανεπιθύμητου παιδιού, εστιάζοντας στις ανύπαντρες μητέρες, τι σήμαιναν αυτές οι επιλογές για τις ίδιες και για τα παιδιά και ποιες ήταν οι επιπτώσεις τους.

2.1. Το πτωχοκομείο (workhouse)

Η είσοδος στο πτωχοκομείο ήταν μια συνεχής απειλή για ένα σημαντικό ποσοστό των φτωχών. Σύμφωνα με τα λόγια του Disraeli, μια από τις κύριες επιπτώσεις του Νέου Νόμου ήταν ότι «ανακοινώνει στον κόσμο ότι στην Αγγλία η φτώχεια είναι έγκλημα».⁶⁹ Το πτωχοκομείο ήταν μονόδρομος για κάθε άπορο που, μετά τους Νόμους του 1834, δεν είχε πλέον πρόσβαση στην επιδοματική βοήθεια της κοινότητας. Η κατάργηση της «εξωτερικής» οικονομικής ενίσχυσης και η καθιέρωση της εισαγωγής στο πτωχοκομείο επιχειρούσε να διασφαλίσει ότι η οικονομική υποστήριξη θα ήταν προσβάσιμη μόνο σε εκείνους που είχαν τη μεγαλύτερη ανάγκη, που πραγματικά δεν είχαν εναλλακτικά μέσα υποστήριξης και ήταν έτοιμοι να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να εισαχθούν στο πτωχοκομείο.

Οι άπορες μητέρες αποτελούσαν ένα τεράστιο ποσοστό αυτού του πληθυσμού και το πτωχοκομείο ήταν η μόνη νόμιμη επιλογή που διέθεταν, αν ήθελαν να κρατήσουν και να συντηρήσουν τα παιδιά τους. Όπως είδαμε, ακόμα και μετά το 1844, η ευθύνη της συντήρησης του παιδιού παραμένει στη μητέρα και οι οικογένειες των κατώτερων τάξεων ήταν συνήθως πολύ φτωχές για να συντηρήσουν ένα επιπλέον στόμα και πολύ αδύναμες για να αντέξουν το κοινωνικό στίγμα ενός νόθου παιδιού.⁷⁰

⁶⁹ Clive Emsley, *Crime and Society in England, 1750–1900*, ό.π. σ. 82

⁷⁰ Οι ηθικές επιπτώσεις ήταν συχνά βαρύτερες για τις φτωχές οικογένειες των πόλεων, μιας και τα σεξουαλικά ήθη της υπαίθρου ήταν πιο ανεκτικά και πολλές φορές τα νόθα παιδιά ενσωματώνονταν σε μια ευρύτερη οικογένεια χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία.

Αν ήθελαν να έχουν πρόσβαση σε πρακτική και οικονομική βοήθεια από τις ενορίες, θα έπρεπε να εγκαταλείψουν τον ιδιωτικό χώρο του πατρικού σπιτιού για να εισέλθουν, κατά τα λεγόμενα της Joanne Pearman, στον «κοινωνικό χώρο του εργαστηρίου», υπό τον έλεγχο των αξιωματούχων του Νόμου περί Φτώχειας που λειτουργούσαν ως «κοινωνική αστυνομία».⁷¹

Τα πτωχοκομεία ήταν πάντα χώροι συνυφασμένοι με τον σωφρονισμό, αυτό δεν ήταν κάτι που προέκυψε εν μια νυκτί, με την αλλαγή από τον Παλιό Νόμο στον Νέο. Όπως είδαμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, από τις απαρχές της ίδρυσής τους στην τυδωριανή περίοδο, αποτελούσαν ταυτόχρονα χώρους παραγωγής αλλά και τιμωρίας. Η ειδοποιός διαφορά βρίσκεται στην αναλογία αυτών των ποιοτήτων· την εποχή των Τυδώρ και μέχρι τη μετάβαση από τον Παλιό Νόμο στον Νέο, το βάρος δινόταν πρωτίστως στην παραγωγικότητα και δευτερευόντως στον σωφρονισμό. Σημαντική, όμως, είναι και η διαφορά των ποσοτήτων. Το πτωχοκομείο πια αφορούσε πολύ περισσότερες κατηγορίες απόρων, πολύ μεγαλύτερους αριθμούς, ανθρώπους που μέχρι τώρα είχαν μάθει να βασίζονται στην αρωγή της ενορίας. Οι νεαρές μητέρες και τα μικρά παιδιά ήταν μια καινούργια και πολύ σημαντική προσθήκη.

Μεγάλη και μακριά είναι η ιστορική συζήτηση σχετικά με το πόσο σκληρές ήταν οι συνθήκες διαβίωσης στα πτωχοκομεία. Ο Επίσκοπος του Exeter τα χαρακτήριζε «κόλαση του Δάντη».⁷² Ο πρώτος που κυκλοφόρησε ιστορίες σχετικά με τις άθλιες συνθήκες που επικρατούσαν στα πτωχοκομεία ήταν ο Charles Dickens, που, στα πρώτα κιόλας χρόνια εφαρμογής του Νέου Νόμου, την περίοδο 1837-1838, συνέγραψε για τους αναγνώστες του λογοτεχνικού περιοδικού *Bentley's Miscellany* τη θλιβερή ιστορία του *Oliver Twist*, που λίγο αργότερα κυκλοφόρησε σε μορφή βιβλίου με τίτλο το όνομα του αγοριού και υπότιτλο *The Parish Boy's Progress*.⁷³ Οι Times ανατόπωσαν την ιστορία του Dickens και, αρχής γενομένης από το 1837, ξεκίνησαν μια εκστρατεία κατά της λειτουργίας του Νέου Νόμου βασισμένη σε ιστορίες φρικαλεοτήτων, μερικές αληθινές, άλλες υπερβολικές και ψευδείς, που διήρκησε μέχρι το 1842.⁷⁴ Σε όλη αυτή την περίοδο των πέντε ετών, η εφημερίδα ανέφερε 16 περιπτώσεις χωρισμού οικογενειών, 32 αναφορές για σκληρές τιμωρίες, 14 για συνωστισμό, 24 για ανεπαρκείς δίαιτες, 10 για ασθένεια και 7 για δολοφονίες. Στα κοινοβούλια την ίδια περίοδο

⁷¹ Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., σ. 84

⁷² Adrian Rogers, *Bastardy and the New Poor Law, 1832-1834*, ό.π., σ. 99

⁷³ Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., σ. 57

⁷⁴ Ursula Henriques, «How Cruel Was the Victorian Poor Law?», ό.π., σ. 365

Λόρδοι και Βουλευτές εξιστόρησαν 65 συγκεκριμένες περιπτώσεις σκληρότητας. Μερικές, φυσικά, συνέπιπταν με αυτές των Times, μερικές ήταν καινούργιες, ιδιαίτερα εκείνες που παρουσιάστηκαν από τον κόμη Stanhope.⁷⁵

Το 1841 εκδόθηκε το βιβλίο του Ουαλού συγγραφέα GRW Baxter με τίτλο *The Book of the Bastilles*, που αφορούσε σκάνδαλα που είχαν δει το φως της δημοσιότητας και δυσάρεστες ιστορίες σχετικά με την κακή διατροφή, τον χωρισμό των οικογενειών και το καθεστώς τιμωρίας και ελέγχου εντός των ιδρυμάτων. Ο τίτλος του βιβλίου χάρισε στα πτωχοκομεία το παρωνύμιο «Βαστίλες», με την αναφορά στο γαλλικό φρούριο να παραπέμπει σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα σκληρότητας.⁷⁶

Ένα από τα σκάνδαλα που έμεινε στην ιστορία εξαιτίας της φρίκης που προκάλεσε, ήταν το σκάνδαλο του πτωχοκομείου του Andover. Το 1846 οι φήμες για υπερβολική σκληρότητα εκ μέρους του διοικητή του πτωχοκομείου οδήγησαν σε επίσημη έρευνα. Η έρευνα αποκάλυψε ανθρώπους τόσο υποσιτισμένους, που έψαχναν ανάμεσα σε σαπισμένα κόκκαλα ζώων, ενδεχομένως και ανθρώπων, για λίγη τροφή, προκειμένου να μη λιμοκτονήσουν. Οι συνθήκες που επικρατούσαν στο πτωχοκομείο ήταν τέτοιες, που, όπως αποκάλυψαν οι Times που ανέδειξαν το περιστατικό, προκαλώντας φρενίτιδα στο αναγνωστικό κοινό, μεταξύ 1837 και 1846 εξήντα ένας τρόφιμοι διέπραξαν κάποιο αδίκημα προκειμένου να μεταφερθούν στις φυλακές και να γλιτώσουν την κακομεταχείριση.⁷⁷ Το σκάνδαλο, εκτός από το σοκ που προκάλεσε στην κοινή γνώμη, δημιούργησε και έντονη πολιτική αντιπαράθεση. Στην Εξεταστική Επιτροπή που δημιουργήθηκε, ο Benjamin Disraeli, βουλευτής ακόμα τότε των Συντηρητικών, επιτέθηκε σφόδρα στον Edwin Chadwick, τον οποίο χαρακτήρισε «ανθρωπόμορφο τέρας» και ζήτησε την παραίτησή του από τη θέση του Γραμματέα της Επιτροπής, χωρίς, όμως να μπορέσει να προκαλέσει ουσιαστική φθορά στην εικόνα και το κύρος του.⁷⁸

Μετά το 1860 η κριτική στο σύστημα του πτωχοκομείου ήταν μικρότερη από ό,τι στα χρόνια αμέσως μετά την εφαρμογή του Νόμου, αν και δεν είχε παύσει.⁷⁹ Αυτό ενδεχομένως συνδέεται εν μέρει με την ανάγκη του Τύπου και της λαϊκής φιλολογίας γενικότερα για την ανάδειξη κάποιου καινούργιου θέματος, κάτι που ενδεχομένως

⁷⁵ David Roberts, «How Cruel Was the Victorian Poor Law ?», *The Historical Journal*, τ.6/1 (1963), σσ. 98-99

⁷⁶ Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., σ. 70

⁷⁷ <https://victorianweb.org/history/poorlaw/andover.html> (τελευταία επίσκεψη, 15.09.2022)

⁷⁸ Sir George Nicholls, *A history of the English Poor Law* (τομ. 3), Λονδίνο, Routledge, 2017 (1854), σσ. 326-327

⁷⁹ Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., σ. 74

προσέφερε το ζήτημα της αύξησης των βρεφοκτονιών και το σκάνδαλο των baby-farmers, όπως θα δούμε παρακάτω. Πιθανόν, όμως, αυτό να οφείλεται και σε μια πραγματική αναβάθμιση των πτωχοκομείων και στη δημιουργία νέων, βελτιωμένων υποδομών όπως αναφέρεται σε μια εκτενή έκθεση του Συμβουλίου του Νόμου περί Φτωχών το 1852.⁸⁰

Η σύγχρονη ιστοριογραφία φαίνεται διχασμένη πάνω στο ζήτημα της σκληρότητας των πτωχοκομείων. Ο ιστορικός David Roberts, βασιζόμενος στις ετήσιες εκθέσεις των Επιτρόπων του Νόμου μετά το 1835, υποστηρίζει ότι οι ιστορικοί της περιόδου 1920-1930 βρήκαν στοιχεία για μια ζωντανή εικόνα της σκληρότητας του Νέου Νόμου παρασυρόμενοι από τη συμπονετική ιστορία του Dickens και κυρίως, από τα γλαφυρά και σπαρακτικά ρεπορτάζ των *Times*, που μετέφεραν ιστορίες απίστευτης βαναυσότητας. Η προσωπική του μελέτη τον οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η κατάσταση στα πτωχοκομεία ήταν τόσο δελεαστική -στα ίδια επίπεδα με τη ζωή ενός μέσου εργάτη- που κάποια σκληρά μέτρα, όπως ο διαχωρισμός των μελών μιας οικογένειας, η απαγόρευση της κυριακάτικης εξόδου και η επιβολή σιωπής στα γεύματα ήταν αναγκαία, ώστε η επιλογή του πτωχοκομείου να γίνει λιγότερο επιλέξιμη από τους φτωχούς. Όποτε διαπιστώνει και παραδέχεται μια επιβεβαιωμένη αθλιότητα, όπως την ομοιότητα ορισμένων πτωχοκομείων με άθλιες, βικτοριανές φυλακές, την αποδίδει όχι σε κακό σχεδιασμό του Νόμου, σε κακή πρόθεση των Επιτρόπων ή στο συγκεντρωτισμό του καινούργιου συστήματος, αλλά σε λάθη, καταχρήσεις και αμέλεια των τοπικών αξιωματούχων -στον αντίποδα των *Times* που εξαίρουν τις προσπάθειες των τοπικών αρχών- και στις αντιδράσεις τοπικών παραγόντων που αντιστέκονταν στη μεταβολή του ισχύοντος καθεστώτος.⁸¹

Στον αντίποδα και σε άμεση απάντηση λίγα χρόνια μετά, η Ursula Henriques, παρόλο που αναγνωρίζει ότι πολλές από τις ιστορίες που κυκλοφορούσαν τα χρόνια της εφαρμογής του Νέου Νόμου ήταν ψευδείς και πολλές από τις πτυχές του ήταν προς μια βελτιωτική κατεύθυνση, θεωρεί ότι ο Roberts στρογγυλεύει μερικές πραγματικά καταπιεστικές πτυχές και λάθη που η ίδια υποστηρίζει ότι οφείλονταν σε χαρακτηριστικές στάσεις των επινοητών του και δεν μπορούσαν να εξαλειφθούν εύκολα. Το βασικότερο πρόβλημα κατά την Henriques ήταν ότι οι Επίτροποι ήταν τόσο προκατειλημμένοι ταξικά απέναντι στη φτώχεια, τις αιτίες και τους φορείς της, που

⁸⁰ Sir George Nicholls, *A history of the English Poor Law* (τομ. 3), Λονδίνο, Routledge, 2017 (1854), σ. 421

⁸¹ David Roberts, «How Cruel Was the Victorian Poor Law?», *ό.π.*, σσ. 97-107

χάλκευαν ή παραμέριζαν στοιχεία και αποτελέσματα που έρχονταν σε αντίθεση με τα προκατασκευασμένα συμπεράσματά τους. Επρόκειτο ξεκάθαρα για ταξική προκατάληψη, που όσο κι αν έγιναν προσπάθειες να μετριαστεί σε πρακτικό επίπεδο, ουσιαστικά στηρίχθηκε σε μια παραδοσιακή στάση απέναντι στη φτώχεια που αντλούσε πλέον την εγκυρότητά της από τους νόμους της Πολιτικής Οικονομίας, πολλαπλασιάζοντας έτσι την εχθρότητα εναντίον των απόρων. Όποια και αν ήταν η διακηρυγμένη πρόθεση των Επιτρόπων, η προπαγάνδα τους μπορεί κάλλιστα να ενθάρρυνε τη σκληρή μεταχείριση εκ μέρους των τοπικών λειτουργών.⁸²

Καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η εικόνα του πτωχοκομείου προκαλεί έναν τρόπο που επηρεάζει σαφώς και την ιστορική αποτίμηση και «εν μέρει οφείλεται στον συχνό συνδυασμό της απρόσωπης νέας τάξης πραγμάτων με την αθλιότητα και την αναποτελεσματικότητα της παλιάς».⁸³ Βασικό συστατικό αυτού του τρόμου και για την Henriques, όπως και για τον Roberts, ο χωρισμός των οικογενειών σε διαφορετικές δομές. Εξαιτίας αυτής της κακής διαχείρισης, σύμφωνα με την Henriques, οι προσπάθειες κάποιων αφοσιωμένων Επιτηρητών και τα στοιχεία που δηλώνουν βελτίωση, όπως τα δημόσια αναρρωτήρια, τα επόμενα 100 χρόνια χάνονται μέσα σε μια «damnosa hereditas».⁸⁴

Όποιο ποσοστό αλήθειας κι αν κρύβουν οι ιστορίες φρίκης, τα πτωχοκομεία έπρεπε να λειτουργούν ως τόποι σωφρονισμού. Δεν είναι τυχαίο ότι σε πολλές αναφορές περιγράφονται ως φυλακές. Η αρχιτεκτονική και οι καθημερινές συνήθειες έμοιαζαν συχνά με αυτές της φυλακής, με τρόπο ώστε να επιτείνουν το στίγμα που αποτελούσε για έναν τρόφιμο η είσοδος σε αυτά, αλλά και να λειτουργούν αποτρεπτικά ως επιλογή, σπρώχνοντας τους απόρους προς την αγορά εργασίας.

Ένα τέτοιο περιβάλλον μόνο ελκυστικό δεν θα μπορούσε να είναι για μια νεαρή μητέρα με ένα ή και περισσότερα παιδιά υπό την προστασία της. Για τις ανύπαντρες μητέρες, που έπρεπε να τιμωρηθούν και να σωφρονιστούν για το έγκλημα της απώλειας της αγνότητάς τους, υπήρχαν ορισμένες επιπλέον ποινές. Το Συμβούλιο του Νόμου, λόγω χάρη, επέβαλε το 1851 κάποιες βαριές αγγαρείες, όπως η συλλογή στυπίων, αντί της εκτέλεσης σχετικά πιο ελαφρών οικιακών εργασιών που συνήθως ανετίθεντο στις γυναίκες κρατούμενες. Για μερικά χρόνια, ήταν οι μόνες αποκλεισμένες από το

⁸² Ursula Henriques, «How Cruel Was the Victorian Poor Law?», *ό.π.*, σσ. 365-371

⁸³ Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 366

⁸⁴ Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 371

προνόμιο να πηγαίνουν εκκλησία εκτός πτωχοκομείου τις Κυριακές, τη μοναδική ευκαιρία για έξοδο που είχε ένας τρόφιμος.

Η πιο δυσοίωνη και τρομακτική προοπτική για μια μητέρα που αναγκαζόταν να εισαχθεί για τη συντήρησή της στον χώρο του πτωχοκομείου αφορούσε σε μεγάλο βαθμό την ίδια τη ζωή της, αλλά κυρίως τη ζωή του παιδιού της. Οι γενικότερες συνθήκες διαβίωσης και οι κακές συνθήκες υγιεινής δημιουργούσαν συχνά ένα επικίνδυνο περιβάλλον. Στη διετία 1863-1864 στα πτωχοκομεία των Clerkenwell, Kensington και Marylebone πέθαναν 27, 62 και 51 βρέφη αντίστοιχα, από ασθένειες σχετιζόμενες με την καχεξία. Η ιλαρά που ξέσπασε στα σχολεία του πτωχοκομείου του Leicester τον Φεβρουάριο του 1868 και μετά εξαπλώθηκε στον παιδικό θάλαμο ασθενών και στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, σκότωσε 12 βρέφη, περίπου το 70% όσων προσβλήθηκαν.⁸⁵ Τέλος, βρέφη που βρίσκονταν υπό την επίβλεψη του πτωχοκομείου, ενίοτε κινδύνευαν να πέσουν θύματα εμπορίας από τις ίδιες τις βρεφοκόμους που τα φρόντιζαν.⁸⁶

Η απειλή του εγκλεισμού μιας ανύπαντρης μητέρας και του παιδιού της στις δυσμενείς συνθήκες του πτωχοκομείου, με τον τρόπο που δημιουργούσε, θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να επηρεάσει την ιδιωτική συμπεριφορά μιας γυναίκας, αποτρέποντας την παράνομη και ανήθικη σεξουαλική επαφή. Το ολοένα και πιο τιμωρητικό καθεστώς που επικρατούσε στα πτωχοκομεία, λειτουργούσε ως τεχνολογία πειθάρχησης μέσω της επιβολής κανόνων αποδεκτής συμπεριφοράς, αυτής που επέβαλε η μεσαία τάξη, πείθοντας τις γυναίκες να μην κάνουν παιδιά χωρίς την οικονομική υποστήριξη ενός συζύγου.

Χωρίς να έχουμε ακριβή στοιχεία, ξέρουμε εκ των πραγμάτων ότι το μέτρο δεν απέδωσε στον βαθμό που θα επιθυμούσαν οι εμπνευστές του. Οι γυναίκες της εργατικής τάξης συνέχιζαν να συνάπτουν σχέσεις εκτός γάμου και να φέρνουν στον κόσμο νόθα παιδιά. Στα επόμενα κεφάλαια θα δούμε με ποιους τρόπους αυτές οι γυναίκες προσπάθησαν να διαχειριστούν το σώμα, τη σεξουαλικότητα και την προσωπική τους ζωή, με τις μόνες επιλογές που τους απέμεναν στην προσπάθεια να ξεφύγουν από τη ντροπή και το κοινωνικό στίγμα που επέφερε η απόκτηση ενός νόθου παιδιού, εντός και εκτός πτωχοκομείου.

⁸⁵ J. Brendon Curgenvin, *Baby-farming and the registration of the nurses*, ό.π., σ. 7

⁸⁶ Benjamin Waugh, *Baby-farming*, ό.π., σσ. 11-12

2.2. Η φιλανθρωπική υποστήριξη

Η βικτωριανή εποχή μπορεί να έφερε μια ένταση στη σκληρότητα απέναντι στους «ανάξιους» φτωχούς και ιδιαίτερα στις άγαμες μητέρες, στην αντιμετώπιση των παιδιών, όμως, υπήρξε ως ένα σημείο μια ευαισθησία και μια προσπάθεια ανακούφισης, ειδικά από τον χώρο της ιδιωτικής φιλανθρωπίας. Μέλημα τέτοιων οργανώσεων υπήρξαν κυρίως τα ορφανά παιδιά, αλλά και τα εγκαταλελειμμένα, τα παιδιά του δρόμου. Προς αυτή την κατεύθυνση κινούνταν οι προσπάθειες για συγκέντρωση πόρων από τον Αιδεσιμώτατο Sir Andrew Reed, οι οποίες οδήγησαν στη δημιουργία του Ασύλου Ορφανών του Λονδίνου (1813), του Ασύλου Ορφανών Παιδιών του Wanstead (1827) και του Άσυλου για Παιδιά χωρίς Πατέρα (1844), με χωρητικότητα περίπου 400 παιδιών το καθένα.⁸⁷ Ένα από τα μεγαλύτερα ιδρύματα της χώρας, με την επωνυμία Müller Homes, δομούνταν στο Bristol από το 1849 ως το 1870 από τον Πρώσο ευαγγελιστή George Müller και έφτασε να αριθμεί 2000 κλίνες.⁸⁸ Τέλος, σημαντικό υπήρξε το φιλανθρωπικό έργο του γιατρού και κήρυκα Thomas Barnardo. Από πολύ νωρίς αποφάσισε να επικεντρώσει τη δράση του στη φροντίδα των άστεγων, έρημων παιδιών. Με τις δωρεές που συγκέντρωσε στα χρόνια της δραστηριοποίησής του, που ξεκίνησε το 1867, δημιούργησε μια σειρά από ιδρύματα που ασχολούνταν με την ανατροφή, τη μόρφωση και την επαγγελματική αποκατάσταση αυτών των παιδιών, ανεξαρτήτως φύλου. Πολλά από τα παιδιά στάλθηκαν για εγκατάσταση στον Καναδά, πρακτική που ακολουθούταν και από άλλους φιλάνθρωπους κατά τη βικτωριανή περίοδο και δεν έμεινε άνευ κριτικής. Σκληρή κριτική δέχτηκε το έργο του γιατρού στο σύνολό του, γιατί θεωρούταν ότι υπονόμει τον Νόμο περί Φτωχών. Παρόλα αυτά, ο όγκος της συνεισφοράς του ήταν πολύ μεγάλος. Υπολογίζεται ότι μέχρι τον θάνατό του το 1905 είχε διασώσει και εκπαιδεύσει 59.384 εγκαταλελειμμένα παιδιά και είχε συνδράμει ποικιλοτρόπως 250.000 παιδιά σε ανάγκη.⁸⁹

Για τις μητέρες των νόθων παιδιών οι επιλογές ήταν πολύ συγκεκριμένες. Η μόνη νόμιμη λύση που μπορούσε να επιλέξει μια γυναίκα σε αυτή τη θέση αν ήθελε να αποφύγει το πτωχοκομείο, ήταν η θεσμική εγκατάλειψη στα φιλανθρωπικά ιδρύματα νεογνών. Αυτή η επιλογή ήταν η βασική επιλογή πολλών ανύπαντρων μητέρων στην

⁸⁷ <http://www.childrenshomes.org.uk/LondonOrphan/> (τελευταία προσπέλαση 27.10.2022)

⁸⁸ Leisure Hour (1868), «Müller's Orphanages», *Leisure Hour*, 1^η Φεβρουαρίου, σσ. 119-123

⁸⁹ <https://victorianweb.org/history/orphanages/barnardo.html> (τελευταία προσπέλαση 27.10.2022)

ηπειρωτική Ευρώπη, ιδιαίτερα στη νότια καθώς και στις καθολικές χώρες την ηπείρου. Αν και υπήρξε μια πτώση των ποσοστών στην Ευρώπη στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και για όλον τον 19^ο υπάρχει μια διαρκής άνοδος των αριθμών εγκατάλειψης. Στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα πάνω από 100.000 βρέφη εγκαταλείπονταν κάθε χρόνο πανευρωπαϊκά. Σε περιοχές όπως η Μαδρίτη, το Δουβλίνο και τη Βαρσοβία, έως και το ένα πέμπτο όλων των βρεφών εγκαταλείφθηκαν, ενώ στο Μιλάνο ο αριθμός είχε φτάσει στο ένα τρίτο, στην Πράγα στα δύο πέμπτα και στη Βιέννη στο μισό του συνολικού αριθμού νεογνών. Σε περιοχές όπου η μέριμνα δεν ήταν αξιόλογη, εννέα στα δέκα εγκαταλελειμμένα μωρά πέθαιναν πριν από τα πρώτα τους γενέθλια. Όπου ίσχυαν πολιτικές για την έγκαιρη απομάκρυνση των παιδιών, ακόμη και εκεί όπου τα ποσοστά εγκατάλειψης ήταν υψηλά, όπως στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα στη Φλωρεντία, το ποσοστό θνησιμότητας μειώθηκε στο ποσοστό περίπου τριακοσίων θανάτων ανά χίλιες γεννήσεις. Η αύξηση σε αυτά τα νούμερα συνδέεται με την οικονομική ύφεση αλλά και με την αύξηση των γεννήσεων εκτός γάμου στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Στις περισσότερες μεγάλες γαλλικές πόλεις πιθανώς πάνω από το 60% όσων εγκαταλείφθηκαν ήταν νόθα, ενώ στην Ιταλία, με σημαντικές εξαιρέσεις της Τοσκάνης και του Μιλάνου, σχεδόν όλα.⁹⁰

Στη Βρετανία, όπως και στις υπόλοιπες προτεσταντικές χώρες που φλέρταραν περιορισμένα κατά τον 18^ο αιώνα με την ίδρυση τέτοιων ιδρυμάτων, αυτή η επιλογή ήταν περιορισμένη και τα ποσοστά θεσμικής εγκατάλειψης πολύ μικρότερα.⁹¹ Μια από τις λίγες τέτοιες περιπτώσεις ήταν το Ίδρυμα Εκθέτων (Foundling Hospital), που ιδρύθηκε από τον Thomas Coram το 1739. Ο Coram, καπετάνιος στο επάγγελμα, ευαισθητοποιημένος από το μεγάλο κοινωνικό πρόβλημα των ανεπιθύμητων παιδιών, ανέλαβε μια εκστρατεία αναζήτησης πόρων για τη δημιουργία ενός ιδρύματος για νεογνά, τα οποία θα υιοθετούσε και θα αναλάμβανε την πλήρη ευθύνη για την ανατροφή τους. Το αρχικό ίδρυμα είχε έδρα το Λονδίνο και μέσα στην επόμενη πενηνταετία δημιουργήθηκαν παραρτήματα και σε άλλες πόλεις. Οι μητέρες μπορούσαν να αφήσουν τα μωρά τους, χωρίς να χρειαστεί να τα εγκαταλείψουν στον

⁹⁰Hugh Cunningham, *Children and Childhood in Western Society since 1500*, ό.π., σ. 73-74

⁹¹Στο ίδιο, ό.π., σ. 101

Στον δε γερμανικό χώρο η τυπική επιλογή για απροστάτευτα παιδιά κάθε είδους ήταν το ορφανοτροφείο.

δρόμο. Όποια γυναίκα το επιθυμούσε, μπορούσε να αφήσει ένα τεκμήριο, σε περίπτωση που ήθελε στο μέλλον να διεκδικήσει το παιδί.⁹²

Το σύστημα θεσμικής εγκατάλειψης είχε τα μειονεκτήματά του, όπως και όσες επιλογές κινούνταν στην κατεύθυνση της ιδιωτικής φιλανθρωπικής πρωτοβουλίας. Πρώτον, η προσφορά ήταν πολύ περιορισμένη σε σχέση με τη ζήτηση. Δεύτερον, κάθε μητέρα που επιχειρούσε να αφήσει το παιδί της στο ίδρυμα έπρεπε να δώσει πληροφορίες για την ταυτότητά της και να αποδείξει πόσο αξιοσέβαστη ήταν. Το London Foundling Hospital, στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1750 δεχόταν ετησίως περίπου 150 βρέφη. Το 1756 το ίδρυμα άνοιξε τις πόρτες του σε αντάλλαγμα μιας κρατικής χρηματοδότησης και για τα επόμενα πέντε χρόνια κατακλυζόταν από περίπου 3.000 βρέφη ετησίως, πάνω από τα δύο τρίτα των οποίων πέθαναν. Το 1760 η κρατική χρηματοδότηση έληξε και το ίδρυμα επανήλθε σε μια περιοριστική πολιτική εισόδου.⁹³

Το ορφανοτροφείο του Müller το 1836 δέχονταν μόνο «νόμιμα γεννημένα» ορφανά, δείχνοντας την έξοδο σε μητέρες με νόθα παιδιά.⁹⁴ Με αυτόν τον τρόπο, ορισμένες από τις φιλανθρωπικές οργανώσεις, εξακολουθούσαν να αντιπροσωπεύουν, όπως και το πτωχοκομείο, αυτό που η Pearman ονομάζει «κοινωνικό χώρο» με όλους τους συνεπαγόμενους κινδύνους για μια γυναίκα, την έκθεση στην κοινωνική κριτική, την απώλεια του καλού της ονόματος και την αδυναμία της να βρει δουλειά ως υπηρέτρια σε ένα καλό σπίτι.

Το πτωχοκομείο και η απεύθυνση στην ιδιωτική, φιλανθρωπική πρωτοβουλία δεν ήταν ελκυστικές επιλογές για μια γυναίκα. Ήταν επιλογές που συνοδεύονταν από βία, στιγματισμό, εξάρτηση, αποκοπή από τον οικογενειακό χώρο και φτώχεια στα όρια της εξαθλίωσης. Οι επιλογές που περιγράφονται στα επόμενα κεφάλαια, πρόσφεραν σε μια γυναίκα τη δυνατότητα να παραμείνει ζωντανή και κοινωνικά αλώβητη, να διατηρήσει την αξιοπρέπειά της, το δικαίωμα επάνω στο σώμα της και να μπορέσει να προσφέρει οικονομικά στον εαυτό και την οικογένειά της. Χωρίς την αρωγή της πολιτείας, αυτοί οι στόχοι μπορούσαν να επιτευχθούν πλέον μόνο με ακραίες, παράνομες μεθόδους.

⁹²Gillian Pugh, *London's forgotten children, Thomas Coram and the Foundling Hospital*, Λονδίνο, The History Press, 2007, κεφ. 1

⁹³Hugh Cunningham, *Children and Childhood in Western Society since 1500*, ό.π., σ. 100

⁹⁴Dorothy L. Haller, «Bastardy and Baby Farming in Victorian England», *The Student Historical Journal-Loyola University*, τ. 21, (1989-1990), σ.3

2.3. Η άμβλωση

Οι απελπισμένες προσπάθειες να διατηρηθεί η αξιοπρέπεια μιας ανύπαντρης κοπέλας που κυοφορούσε ένα ανεπιθύμητο παιδί μπορούσαν να έχουν σαν λύση την άμβλωση. Η ίδια πρακτική, βέβαια, αφορούσε και πολλές παντρεμένες γυναίκες της εργατικής τάξης που ήθελαν να περιορίσουν το μέγεθος των οικογενειών τους, αποκτώντας ταυτόχρονα τον έλεγχο της σεξουαλικότητάς τους. Το μέγεθος της έκτασης των αμβλώσεων στην βικτωριανή περίοδο είναι πρακτικά αδύνατον να εκτιμηθεί, καθώς μόνο ένα μικρό ποσοστό περιπτώσεων περιήλθε στην προσοχή των γιατρών και ένας ακόμη μικρότερος αριθμός ενώπιον των δικαστηρίων, περιπτώσεις όπου γυναίκες πέθαιναν ή αρρώσταιναν σοβαρά.⁹⁵

Ο νόμος σχετικά με τις αμβλώσεις έγινε σταδιακά αυστηρότερος κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα. Πριν από το 1803, η άμβλωση δε θεωρούταν ποινικό αδίκημα και τιμωρούταν με πρόστιμο ή σύντομη φυλάκιση. Επίσης, πριν η γυναίκα αποκτήσει αίσθηση της κίνησης του εμβρύου («quickening», «ζωηρότητα»), περίπου στις δεκατρείς εβδομάδες, δεν επιβαλλόταν καμία απολύτως ποινή. Μετά το 1803, με την ψήφιση του Νόμου του Λόρδου Ellenborough, ακόμη και αν δεν αποδεικνυόταν ότι υπήρχε η αίσθηση της κίνησης, η πρόκληση αποβολής άρχισε να θεωρείται κακούργημα.⁹⁶ Το 1837 η έννοια της «ζωηρότητας» αφαιρέθηκε· αλλά μέχρι τον νόμο του 1861 για τα Αδικήματα κατά του Ατόμου ένοχο ήταν μόνο το άτομο που εκτελούσε την άμβλωση -γιατρός ή μαία-και όχι η έγκυος.

Η νομοθεσία κατά των εκτρώσεων ήταν ουσιαστικά κενό γράμμα, αφού πολλά από τα σκευάσματα που θα μπορούσε να επιλέξει μια γυναίκα για να λύσει το πρόβλημα χωρίς μεσάζοντες, πωλούνταν ως καθαρτικά και φάρμακα για άλλες παθήσεις. Κατά τη διάρκεια της βικτωριανής περιόδου, μεγάλο μέρος του Τύπου δημοσίευε διαφημίσεις για μεγάλη ποικιλία χαπιών για την αφαίρεση των «εμποδίων», όπως κατ' ευφημισμό αποκαλούνταν τα ανεπιθύμητα έμβρυα. Οι έμποροι των προϊόντων αναζήτησαν τρόπους να παρακάμψουν τον νόμο, ζητώντας, για παράδειγμα, από τις πελάτισσες να δηλώσουν ότι δεν ήταν έγκυες ή επιμένοντας ότι τα χάπια δεν

⁹⁵Patricia Knight, «Women and Abortion in Victorian and Edwardian England», *History Workshop*, τ.4 (Φθινόπωρο 1977), σ. 57

⁹⁶Anne- Marie Kilday, *A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present*, Λονδίνο, Palgrave Macmillan, 2013, σ. 80

πρέπει να λαμβάνονται κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Εάν τα χάπια αποτύγγαναν (και ήταν αρκετά συχνά άχρηστα), υπήρχε πάντα η καταφυγή σε έναν ειδικό. Οι γυναίκες της μεσαίας τάξης, όπως θα δούμε και παρακάτω, είχαν τη δυνατότητα να πετύχουν καλύτερη και πιο διακριτική εξυπηρέτηση, σε ιδιωτικούς χώρους όπου εργάζονταν μαίες ή ακόμα και κάποιος γιατρός, συνήθως ασκούμενος. Στις κοινότητες της εργατικής τάξης οι επιλογές των γυναικών περιορίζονταν συνήθως σε γυναίκες χωρίς προσόντα, αποκλειστικά με εμπειρική γνώση, που λειτουργούσαν ως μαίες και νοσοκόμες.⁹⁷

Οι γυναίκες είχαν διάφορους λόγους για να επιλέξουν την άμβλωση έναντι άλλων μεθόδων αντισύλληψης στη βικτωριανή περίοδο. Ο Angus McLaren υποστήριξε ότι ψυχολογικά ήταν προτιμότερο για μια μητέρα να χρησιμοποιήσει κάποιον τρόπο αντισύλληψης ή να διακόψει μια εγκυμοσύνη από το να κυοφορήσει το μωρό μέχρι το τέλος και να το απορρίψει στη συνέχεια, μέσω ενεργητικής βρεφοκτονίας, εγκατάλειψης ή εσκεμμένης παραμέλησης. Οι γυναίκες ευρύτερα υιοθέτησαν την άμβλωση ως αναγνωρισμένο και αποδεκτό εργαλείο με το οποίο θα μπορούσαν να απαλλαγούν από ένα ανεπιθύμητο παιδί, να περιορίσουν το μέγεθος των οικογενειών τους ή τουλάχιστον να επεκτείνουν τα μεσοδιαστήματα μεταξύ των γεννήσεων. Επέτρεπε στις γυναίκες να έχουν έναν βαθμό ελέγχου στο σώμα τους και τη ζωή τους και θεωρούνταν συμφέρουσα, αφού μπορούσε να διεξαχθεί με ή χωρίς τη γνώση του συντρόφου ή του συζύγου, αν και συχνή ήταν η παρέμβαση και η βοήθειά τους στις περιπτώσεις που και οι ίδιοι δεν επιθυμούσαν συνέχεια της εγκυμοσύνης. Αλλά ακόμα και αν μια κοπέλα την επέλεγε αυτοβούλως σαν έσχατη, απελπισμένη λύση στο πρόβλημά της, μπορούσε να γίνει χωρίς τη βοήθεια του πατέρα, μιας και οικονομικά ήταν μια σχετικά προσιτή επιλογή. Γενικά χρησιμοποιήθηκε τακτικά ως μια πολύ φθηνότερη και απλούστερη εναλλακτική σε σχέση με τις διαθέσιμες αντισυλληπτικές μεθόδους που την περίοδο πριν από το 1900 ήταν συχνά απεχθείς, αναξιόπιστες ή απλώς αναποτελεσματικές.⁹⁸

Γενικά, οι ιστορικοί συμφωνούν ότι η άμβλωση τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα ήταν μια επικίνδυνη επιχείρηση, με πολλές πιθανές επιπτώσεις για την υγεία της μητέρας. Το πραγματικό ποσοστό επιτυχίας ή αποτυχίας απόπειρας τερματισμού εγκυμοσύνης δεν μας είναι γνωστό, λόγω της κρυφής φύσης της πρακτικής, της έλλειψης ιατρικών

⁹⁷Clive Emsley, *Crime and Society in England, 1750–1900*, ό.π. σ. 101

⁹⁸Anne- Marie Kilday, *A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present*, ό.π., σ. 82

αρχείων και επειδή η αποκάλυψη ήταν στενά συνδεδεμένη με την αποτυχία της επέμβασης.⁹⁹

Η κοινωνική αντιμετώπιση της πρακτικής της άμβλωσης φαίνεται να ποικίλλει από τη σιωπηρή και απροκάλυπτη αποδοχή ή τη λύπη που η επιλογή δεν ήταν ευρύτερα διαθέσιμη, μέχρι την έντονη αποστροφή και την αντίθεση. Αν και ως πρακτική δε θεωρούταν επίσημα παράνομη από την Εκκλησία, ήταν καταδικαστέα από πολλούς ηθικολόγους, γιατρούς, κοινωνικούς αναμορφωτές σαν πρακτική που επέτρεπε την χαλάρωση των ηθών, την ανεξέλεγκτη σεξουαλικότητα και την αμαρτία, απομακρύνοντας τις γυναίκες από το πρότυπο της αρετής και της αγνότητας. Γενικά μέσα στην κοινωνία η στάση απέναντι στην άμβλωση φαίνεται να ήταν πιο ανεκτική από όσο θα περιμέναμε, δεδομένων των απαγορεύσεων στον 20 αιώνα ή της επαναφοράς της συζήτησης στις μέρες μας.¹⁰⁰ Ελάχιστα στοιχεία υποδεικνύουν ότι το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης ασχολήθηκε ποτέ σοβαρά με το ζήτημα.¹⁰¹

2.4. Η εγκατάλειψη βρέφους

Μια ακόμα επιλογή που είχαν στα χέρια τους οι γυναίκες της εργατικής τάξης που δεν μπορούσαν να κρατήσουν ένα παιδί εκτός γάμου ήταν η εγκατάλειψη, μια πρακτική γνωστή από τα αρχαία χρόνια. Οι ηθικολόγοι και οι κοινωνικοί μεταρρυθμιστές κατά τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα θεωρούσαν την εγκατάλειψη βρεφών ως σοβαρό πρόβλημα, ενδεικτικό της ηθικής της εργατικής τάξης, όχι μόνο στη Βρετανία, αλλά σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Ωστόσο, η εγκατάλειψη δεν ήταν αδίκημα που διωκόταν τακτικά σύμφωνα με το κοινό δίκαιο, μιας και επρόκειτο για «κρυφό» έγκλημα. Έντονες προσπάθειες εντοπισμού μιας ύποπτου γίνονταν μόνο εάν το παιδί δεν είχε επιβιώσει, χωρίς να είναι εύκολο να καταλήξουν οι αρχές σε ένα συμπέρασμα, μιας και ήταν σχεδόν αδύνατη η σύνδεση του μωρού με μια συγκεκριμένη γυναίκα. Τα κατηγορητήρια για εγκατάλειψη δεν ήταν ποτέ πολυάριθμα, ειδικά στη Βρετανία. Στα μέσα του αιώνα, στη Βρετανία αλλά και σε όλη την Ευρώπη, υπήρχε διάχυτη η ανησυχία ότι η εγκατάλειψη βρεφών

⁹⁹Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 83

¹⁰⁰Clive Emsley, *Crime and Society in England, 1750–1900*, *ό.π.* σ. 102

¹⁰¹Anne- Marie Kilday, *A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present*, *ό.π.*, σ. 84

είχε προσλάβει διαστάσεις επιδημίας. Έτσι, με τον Νόμο περί Εγκλημάτων κατά του Ατόμου του 1861 διευκρινίστηκε για πρώτη φορά η νομική θέση σχετικά με την εγκατάλειψη και το αδίκημα ορίστηκε ως πλημμέλημα.¹⁰²

Παρά τα χαμηλά επίπεδα διώξεων και πέρα από τις φωνές των κοινωνικών μεταρρυθμιστών που ανησυχούσαν για την ηθική κατάπτωση των γυναικών της εργατικής τάξης, μεγάλο ήταν το ενδιαφέρον των συγχρόνων και εξαιτίας του κόστους που αποτελούσε ένα ορφανό παιδί για την κοινότητα. Πολλές φορές ένα νεκρό μωρό ήταν βολικότερο από ένα ζωντανό, με την ανατροφή του οποίου θα έπρεπε να επιβαρυνθεί το κράτος.

Οι μέθοδοι που επιλέγονταν από τις μητέρες μάλλον συνειδητά συχνά οδηγούσαν σε μια τέτοια κατάληξη, μιας και τα παιδιά εκτίθεντο σε απόκρημνα ή επικίνδυνα μέρη, όπου ήταν δύσκολο να ανακαλυφθούν και πέθαιναν αβοήθητα ή κατασπαράσσονταν από άγρια ζώα. Σε άλλες περιπτώσεις, τα παιδιά αποτίθεντο σε κάποιο κεντρικό σημείο ή στην βεράντα κάποιου σπιτιού, όπου θα μπορούσαν να γίνουν αντιληπτά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το μέλλον τους δεν παρέμενε αβέβαιο. Και στις δυο περιπτώσεις, πάντως, ήταν δύσκολο ως αδύνατο, ειδικά για μια υπηρέτρια, που ήταν πιθανό να βρεθεί με ένα ανεπιθύμητο παιδί, να κρατήσει το μωρό ζωντανό και να το μεταφέρει χωρίς να τραβήξει την προσοχή των εργοδοτών της ή οποιουδήποτε άλλου.

Αυτές οι εγγενείς δυσκολίες οδήγησαν στην πεποίθηση ότι η έλλειψη ειδικής πρόβλεψη για την υποστήριξη των γυναικών με ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες θα οδηγούσε τις γυναίκες που βρίσκονταν σε δύσκολη θέση να καταφύγουν σε ενεργή βρεφοκτονία σε ολόένα και μεγαλύτερους αριθμούς. Αυτός ο φόβος ήταν διάχυτος όχι μόνο στη Βρετανία αλλά σε όλη την Ευρώπη.¹⁰³

2.5. Η βρεφοκτονία

Η βρεφοκτονία υπήρξε μια πρακτική που, όπως και η εγκατάλειψη, αποτελεί μια πολύ παλιά λύση για γυναίκες με ανεπιθύμητα παιδιά. Όπως είδαμε, υπήρχε μεγάλη ανησυχία κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του αιώνα όσον αφορά τον αριθμό των

¹⁰² Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 85

¹⁰³ Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 86

βρεφών που απορρίπτονταν με αυτόν τον τρόπο. Οι γιατροί, και ιδιαίτερα οι ιατροδικαστές, παρείχαν πειστικές αποδείξεις για την υποτιθέμενη έκταση του φαινομένου. Ως ατράνταχτο αποδεικτικό στοιχείο των ισχυρισμών τους χρησιμοποιήθηκε ο αριθμός των πτωμάτων βρεφών στους δρόμους της μητρόπολης και ο μεγάλος αριθμός ετυμηγοριών για φόνο σε ανακρίσεις που αφορούσαν βρέφη. Στα μέσα της δεκαετίας του 1860, πάνω από το 80 τοις εκατό όλων των αναφορών των ιατροδικαστών για φόνο στην Αγγλία και την Ουαλία αφορούσαν βρέφη, πολλά από τα οποία υποτίθεται ότι ήταν νόθα. Ο Edwin Lancaster, ιατροδικαστής από το Central Middlesex στα μέσα του αιώνα, ισχυρίστηκε ότι μόνο στο Λονδίνο περίπου 12.000 μητέρες είχαν δολοφονήσει τα βρέφη τους, χωρίς όμως αυτά να εντοπιστούν και διατύπωσε την εικασία ότι πιθανόν διενεργούνταν μια βρεφοκτονία κάθε μέρα, ενώ ο John Curgenven, γιατρός και μέλος της Infant Life Protection Society, που θα συμμετάσχει ενεργά και στην εκστρατεία κατά της βρεφικής «εκτροφής», υποστήριξε ότι ακόμη και τα ανησυχητικά στοιχεία από τις ανακρίσεις των ιατροδικαστών αντιπροσώπευαν μόνο ένα κλάσμα από τον πραγματικό αριθμό βρεφοκτονιών.¹⁰⁴

Ωστόσο, παρά τους φόβους των αρχών και παρότι η βρεφοκτονία νεογέννητου αποτελούσε σημαντικό ποσοστό της καταγεγραμμένης γυναικείας εγκληματικότητας, το αδίκημα ποτέ δεν διαπράχθηκε σε ευρεία κλίμακα ή σε τακτική βάση.¹⁰⁵ Μεταξύ των δεκαετιών του 1860 και του 1890, λιγότερες από διακόσιες δολοφονίες παιδιών κάτω των επτά ετών αναφέρονταν κάθε χρόνο στην Αγγλία και την Ουαλία σε σύνολο 30.000 έως 40.000 νόθων βρεφών που υπολογίζεται ότι γεννιούνταν κάθε χρόνο κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής.¹⁰⁶ Όπως γίνεται άμεσα αντιληπτό, πολλές από αυτές τις περιπτώσεις, εφόσον δεν αφορούν νεογνά ή έστω βρέφη κάτω του ενός έτους, δεν μπορούν να προσμετρηθούν ως βρεφοκτονίες νόθων.

Πέρα από την εγκυρότητα ή μη των αριθμών που φτάνουν σήμερα στα χέρια μας, το πρόβλημα του προσδιορισμού της αιτίας θανάτου σε νεογέννητα βρέφη σε μια περίοδο προνοσοκομειακής νοσηλείας ήταν αρκετά σύνθετο. Σε αρκετές περιπτώσεις, ως αιτία θανάτου θεωρήθηκε η αμέλεια φροντίδας κατά τη διάρκεια και μετά τη γέννηση. Αυτή η πρακτική θα μπορούσε να αποτελεί μια μορφή παθητικής βρεφοκτονίας, αλλά μπορεί επίσης να εξηγηθεί ως αποτέλεσμα έλλειψης γνώσης

¹⁰⁴Ann R. Higginbotham, «"Sin of the Age": Infanticide and Illegitimacy in Victorian London», *ό.π.*, σσ. 320-321

¹⁰⁵Anne- Marie Kilday, *A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present*, *ό.π.*, σ. 77

¹⁰⁶Ann R. Higginbotham, «"Sin of the Age": Infanticide and Illegitimacy in Victorian London», *ό.π.*, σ. 324

σχετικά με την ορθή διαχείριση των νεογνών. Ακόμη και όταν το παιδί έφερε σημάδια βίας, μερικές φορές ήταν δύσκολο να καθοριστεί αν οι τραυματισμοί ήταν σκόπιμοι ή αν προέρχονταν από την απειρία και τον τρόμο μιας γυναίκας που γεννούσε μόνη της, ειδικά αν επρόκειτο για το πρώτο της παιδί.¹⁰⁷ Συνάμα, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η εγκατάλειψη βρεφών μπορούσε να αποτελεί μια κεκαλυμμένη μορφή βρεφοκτονίας, κάνοντας τα όρια μεταξύ των δύο πρακτικών εντελώς δυσδιάκριτα και την απόδοση ευθυνών αρκετά δύσκολη.

Οι επιστημονικές εξελίξεις κατά τον 17^ο και κυρίως τον 18^ο αιώνα έφεραν εξελίξεις και στην προσπάθεια νομικού προσδιορισμού του εγκλήματος, άρα και στην καλύτερη απόδοση ευθυνών. Σταδιακά το πτώμα του βρέφους έγινε πιο σημαντικό από το σώμα της ύποπτης μητέρας για τον καθορισμό του κατά πόσον έπρεπε να απαγγελθεί κατηγορία για ανθρωποκτονία νεογέννητου.¹⁰⁸ Η αξία και η σημασία των αποδεικτικών στοιχείων που θα μπορούσε να παράσχει το πτώμα ενός βρέφους στις δικαστικές διαδικασίες εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από το πόσο σύντομα είχε ανακαλυφθεί και πού είχε εντοπιστεί.¹⁰⁹

Ωστόσο, η αύξηση της σημασίας της ιατρικής γνωμάτευσης στην αίθουσα του δικαστηρίου από το 1700 και μετά δεν ήταν απαραίτητα χρήσιμη για την επίσπευση της δικαστικής διαδικασίας. Αυτό συνέβη επειδή τα ιατρικά στοιχεία που παρουσιάζονταν, ειδικά σε σχέση με επεισόδια θανάτωσης νεογνών, ήταν συχνά ασαφή και θεωρούνταν αναξιόπιστα. Τουλάχιστον εννέα από τις υποθέσεις νεογνών που στάλθηκαν στο Old Bailey από ιατροδικαστές απορρίφθηκαν από το δικαστήριο των ενόρκων, ενώ σε δύο άλλες περιπτώσεις η εισαγγελία απλώς αγνόησε το κατηγορητήριο.¹¹⁰ Μέρος του λόγου για τον διαφορούμενο χαρακτήρα των στοιχείων που παρατέθηκαν σχετίζεται με τα άτομα που την παρείχαν και την επάρκεια της κατάρτισής τους για ένα τόσο απαιτητικό ζητούμενο. Ωστόσο, συχνά στην αίθουσα του δικαστηρίου γινόταν αποδεκτό ότι οι ιατρικές γνώσεις των ειδικών ήταν ανώτερες από του μέσου ανθρώπου και οι επαγγελματίες αυτοί θα έπρεπε να έχουν αναγνωρισμένη ιδιότητα εμπειρογνομόνων.¹¹¹

¹⁰⁷ Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 328

¹⁰⁸ Anne- Marie Kilday, *A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present*, *ό.π.*, σ. 78

¹⁰⁹ Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 103

¹¹⁰ Ann R. Higginbotham, «"Sin of the Age": Infanticide and Illegitimacy in Victorian London», *ό.π.* σ.328

¹¹¹ Anne- Marie Kilday, *A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present*, *ό.π.*, σ.102

Παρόλα αυτά, το αποτέλεσμα των δικών βρεφοκτονίας τις πιο πολλές φορές εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από έναν συνδυασμό παραγόντων που περιελάμβαναν τον χαρακτήρα της κατηγορουμένης, τα περιστασιακά στοιχεία που παρουσιάζονταν στην αίθουσα του δικαστηρίου και τις απόψεις και τη νοοτροπία ενός δικαστή και των ενόρκων σε ένα δεδομένο μέρος τη δεδομένη στιγμή. Στα περιστασιακά στοιχεία ενσωματώνονταν ο τρόπος με τον οποίο διαπράχθηκε το έγκλημα, ο βαθμός στον οποίο ο προκαταρκτικός έλεγχος θα μπορούσε να αποδειχτεί και αν η αιτία του θανάτου ήταν προφανής ή βέβαιη, στοιχείο δύσκολο να καθοριστεί σε μια εποχή όπου η ιατρική εκτίμηση δεν ήταν δυνατόν να καταλήξει σε τόσο ακριβή γνωμάτευση.¹¹²

Η δυσκολία διάκρισης μεταξύ εγκατάλειψης και βρεφοκτονίας φανερώνεται και από την σύμπτωση των τόπων διάπραξης των δύο αδικημάτων, όπως μέρη απομακρυσμένα από τα περίεργα βλέμματα, λόγου χάρη χωράφια και πλαγιές ή μαντριά. Συνάμα, όμως, και μέρη προσιτά, εύκολα προσβάσιμα, εντός των ορίων της πόλης, όπως μάντρες, αποχωρητήρια, υπόνομοι, που φανέρωναν την αγωνία των γυναικών να απαλλαγούν από το φορτίο τους βιαστικά και πρόχειρα, χωρίς σχεδιασμό και προσπάθεια κάλυψης.¹¹³ Σε ελάχιστες περιπτώσεις το έγκλημα της βρεφοκτονίας ήταν προμελετημένο. Τα μέρη που επιλέγονταν και οι συνθήκες απόρριψης των βρεφών είναι δυο ακόμα στοιχεία που συνέβαλαν σημαντικά στις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι ιατροδικαστές κατά την εξέταση των πτωμάτων.¹¹⁴

Οι ομοιότητες με τις εγκαταλείψεις βρεφών δε σταματάνε στην επιλογή του τόπου και του τρόπου. Οι γυναίκες που αναγκάζονταν να προβούν σε αυτή την εφιαλτική πράξη προέρχονται στη συντριπτική τους πλειοψηφία από την εργατική τάξη. Συγκεκριμένα, οι περισσότερες από τις γυναίκες που προσήχθησαν ενώπιον των δικαστηρίων κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα φαίνεται ότι ήταν νεαρές υπηρέτριες, απελπισμένες να διατηρήσουν το καλό τους όνομα στην κοινωνία και την υπόληψη τους ως εργαζόμενες, να μην καταλήξουν παρίες.¹¹⁵

Όπως η πόρνη και η γυναίκα δηλητηριάστρια, η μητέρα που δολοφονούσε το μωρό της ενσάρκωνε μια άρνηση του ιδεώδους της μεσαίας τάξης για τη γυναικεία ζωή, που ήθελε τις γυναίκες δεμένες με τον οικιακό χώρο, πλήρως αφοσιωμένες στον

¹¹²Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 101

¹¹³Μια από τις πολλές περιπτώσεις απόρριψης βρέφους σε συνθήκες πανικού είναι αυτή της Christina Clark, μιας νεαρής υπηρέτριας που τύλιξε το νεκρό βρέφος της σε ένα σεντόνι στο οποίο ήταν σημειωμένο το όνομα του εργοδότη της και πέταξε το δέμα σε κοντινό δρόμο. Βλ. Ann R. Higginbotham, «"Sin of the Age": Infanticide and Illegitimacy in Victorian London», *ό.π.* σ. 326

¹¹⁴Anne- Marie Kilday, *A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present*, *ό.π.*, σ. 103

¹¹⁵Clive Emsley, *Crime and Society in England, 1750–1900*, *ό.π.* σ. 101

άντρα αφέντη και στην ανατροφή των παιδιών. Παρόλα αυτά, καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1750–1900 οι ένορκοι και οι δικαστές ήταν συχνά πιο μετριοπαθείς στη μεταχείριση μιας κατηγορουμένης απ' όσο θα επέτρεπε η αυστηρότερη εφαρμογή του νόμου.¹¹⁶ Οι γυναίκες που δολοφονούσαν τα βρέφη τους μπορούμε να πούμε πως αντιμετώπιζονταν με μια κάποια συμπάθεια και επιείκεια, όπως φανερώνουν τα υψηλά ποσοστά αθώωσης. Αυτό ως ένα σημείο προκύπτει από τη δυσκολία απόδειξης της εγκληματικής πράξης. Είναι όμως και μια σιωπηρή αποδοχή ότι οι γυναίκες της εργατικής τάξης δεν κατάφερναν να ανταποκριθούν σε αυτό το ιδεώδες. Είναι μια λίγο πολύ ασυνείδητη αναγνώριση της κοινής γνώμης -που εντός δικαστηρίου εκφραζόταν από την στάση έδρας και ενόρκων- ότι αυτές οι γυναίκες, σε πολλές περιπτώσεις θύματα της σεξουαλικής εκμετάλλευσης των ανδρών, ήταν θύματα κι ενός άδικου νόμου που πλέον αρνούταν να τις καλύψει.¹¹⁷

Η βρεφοκτονία ήταν η πιο ακραία επιλογή για μια απελπισμένη, φτωχή γυναίκα που ήθελε να διατηρήσει την αξιοπρέπειά της. Στον βαθμό που μπορούμε να είμαστε σίγουροι από τα στοιχεία που διαθέτουμε, αποτέλεσε και την έσχατη λύση. Παρά τον φόβο των αρχών για έξαρση του φαινομένου, οι αριθμοί κρατήθηκαν σχετικά χαμηλά. Αυτό, όμως, μπορεί να μην προέκυψε τυχαία. Γιατί ακριβώς τη στιγμή που παρατηρείται μια έξαρση του φαινομένου, στα μέσα του αιώνα, κάνει πιο ισχυρή την εμφάνισή της η βιομηχανία του baby-farming, της «εκτροφής» βρεφών και νηπίων.

Όπως θα δούμε στο δεύτερο μέρος αυτής της εργασίας σχετικά με το φαινόμενο και το σκάνδαλο του baby-farming, αυτή η επιλογή πολλές φορές ισοδυναμούσε με βρεφοκτονία, είτε εν γνώσει της μητέρας, είτε όχι. Ενίοτε πρόσφερε πραγματικές λύσεις στην ανατροφή ενός παιδιού. Σε κάθε περίπτωση, ήταν μια επιλογή, η πιο λογική από όσες απέμεναν, που προέκυψε από την ανάγκη, από το κενό μέσα στο οποίο είχε παρασύρει τις απελπισμένες γυναίκες των φτωχών στρωμάτων ο Νόμος του 1834, με τις βίαιες διατάξεις του, που εξέφραζαν τις ταξικές και έμφυλες προκαταλήψεις των ανώτερων τάξεων. Το σκάνδαλο του baby-farming δημιουργεί νέες ρητορικές και νέες νομοθετικές διόδους έκφρασης αυτών των προκαταλήψεων, συνεχίζοντας την παράδοση του Νόμου περί των Φτωχών του 1834.

¹¹⁶Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 100

¹¹⁷Χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Eliza Higgins. Το 1857 η 21χρονη οικιακή υπάλληλος σε ένα εργατικό σπίτι στο Λονδίνο δικάστηκε για την δολοφονία της κόρης της από πρόθεση· το δικαστήριο του Old Bailey την έκρινε ένοχη για ανθρωποκτονία από αμέλεια, συνέστησε έλεος και σχολίασε ότι «οι νόμοι περί έκθετων είχαν μια ισχυρή τάση να αυξάνουν αυτή την κατηγορία εγκλημάτων». Βλ. Clive Emsley, *Crime and Society in England, 1750–1900*, *ό.π.* σ. 101

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. Το σκάνδαλο της «εκτροφής» βρεφών και νηπίων (baby-farming)

Το σκάνδαλο του baby-farming είναι μια σειρά υποθέσεων θανάτων βρεφών που συγκλόνισαν την Αγγλία το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Οι θάνατοι αυτοί αντιμετωπίστηκαν σύσσωμα από τους δικαστές, τον Τύπο και την κοινή γνώμη ως κατά συρροήν δολοφονίες από τις γυναίκες που είχαν αναλάβει τη φροντίδα αυτών των παιδιών για μικρό ή μεγάλο διάστημα, με άμεσο σκοπό το κέρδος. Γι' αυτό και ο όρος «baby-farmer» που επινοήθηκε, όπως θα δούμε και παρακάτω, από το ιατρικό περιοδικό *British Medical Journal (BMJ)* το 1870, είναι ένας υποτιμητικός όρος που παραπέμπει σε αυτή την ειδική «μορφή βρεφοκτονίας που εκτελείται συνήθως σε ανεπιθύμητα παιδιά από μισθωτούς νοσηλευτές».¹¹⁸

Σε αυτό το μέρος, μέσα από την παρουσίαση και τον σχολιασμό ορισμένων από τις βασικές υποθέσεις του σκανδάλου, θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε αν και σε ποιο βαθμό ο μισογυνισμός και η προκατάληψη απέναντι στις γυναίκες των εργατικών, φτωχών τάξεων ενσωματώθηκε, αλλά και διαιωνίστηκε μέσα από αυτές τις υποθέσεις, επηρεάζοντας την έρευνα, τον σχολιασμό του Τύπου, την κρίση της κοινής γνώμης και ίσως, σε ένα βαθμό, τις αποφάσεις του δικαστικού σώματος, συνεχίζοντας έτσι το πνεύμα των Νόμων του 1834. Για την οικονομία της αφήγησης, ο όρος baby-farmer και τα παράγωγά του χρησιμοποιούνται μόνο ως ορισμός που έχει κυριαρχήσει στην ιστοριογραφία, αποκομμένος από την περιφρονητική του νοηματοδότηση, ενώ όσον αφορά την απόδοση της επαγγελματικής ιδιότητας ενίοτε χρησιμοποιούνται όροι όπως «εκτροφέας βρεφών ή παιδιών», «ανάδοχος», «βρεφοκόμος», «φροντιστής παιδιών» κ.ά.

Πριν περάσουμε στις υποθέσεις, ας δούμε μερικά γενικά στοιχεία γύρω από το φαινόμενο του baby-farming, τη λειτουργία και τις πρακτικές που κυριαρχούσαν γύρω από αυτό, όπως τα αποκάλυψε η έρευνα όλων όσων συμμετείχαν στην εκστρατεία για την αποκάλυψη του. Τα στοιχεία αυτά διανθίζουν και συμπληρώνουν το αντικείμενο

¹¹⁸Ruth Ellen Homrighaus, *Baby-farming : the care of illegitimate children in England, 1860-1943*, Διδακτορική Διατριβή, University of North Carolina, 2010

του προηγούμενου κεφαλαίου σχετικά με τις επιλογές που είχε μια γυναίκα που ερχόταν αντιμέτωπη με το πρόβλημα ενός ανεπιθύμητου παιδιού.

Ο γενικότερος κλάδος της βρεφικής εκτροφής φαίνεται ότι αποτελούσε μια οιονεί «βιομηχανία» με χαλαρή δομή που απλωνόταν σε όλη τη χώρα. Η «βιομηχανία» αυτή, όπως προκύπτει από το γραμματικό γένος που χρησιμοποιείται κατά κόρον σε πρωτογενείς πηγές της βιβλιογραφίας, όπως στα άρθρα του Benjamin Waugh και του Brandon Curgenven, φαίνεται να αφορά κυρίως γυναίκες. Λειτουργούσε συνήθως σε τρία αλληλένδετα επίπεδα, στην αλληλεξάρτηση των οποίων στέκεται ιδιαίτερα στη μελέτη της η Joanne Pearman. Το πρώτο επίπεδο αφορούσε τα lying-in houses, μια μορφή ιδιωτικού μαιευτηρίου, συνήθως υπό την ευθύνη μιας μαίας και ενίοτε κάποιου γιατρού, συνήθως ασκούμενου. Συνήθως απευθύνονταν σε γυναίκες με σχετική οικονομική άνεση, είτε αυτές προέρχονταν από τη μεσαία τάξη είτε από τις κατώτερες που ενδεχομένως έφταναν εκεί χάρη στην οικονομική αρωγή του ενδιαφερόμενου πατέρα, γι' αυτό και πρόσφεραν μια επίφαση πολυτέλειας. Η διευθέτηση αφορούσε υπηρεσίες μαιευτηρίου, όπως την άμβλωση ή έναν διακριτικό τοκετό, με απώτερο σκοπό είτε μια πιο «επαγγελματική» θανάτωση,¹¹⁹ είτε τη μεταφορά του βρέφους σε ένα ανάδοχο σπίτι.

Σε αυτό το σημείο παρεμβάλλονταν οι προαγωγοί (procuresses), το δεύτερο συμβαλλόμενο μέλος της «βιομηχανίας», που αναλάμβαναν να μεταφέρουν τα μωρά στους ανάδοχους, με υποσχέσεις ότι το παιδί θα ήταν ή μόνιμα υιοθετημένο ή οικότροφο. Συχνά οι προαγωγοί ήταν αρκετά ευπρεπείς εμφανισιακά και ενίοτε δούλευαν ανεξάρτητα από τα μαιευτήρια, μέσω αγγελιών στις εφημερίδες.¹²⁰ Η παραλαβή των παιδιών γινόταν συνήθως σε κάποιο σιδηροδρομικό σταθμό, διαφορετικό κάθε φορά ώστε να γειτνιάζει με τις περιοχές όπου κατοικούσαν οι ανάδοχοι, στις οποίες και μετέφεραν κατόπιν τα παιδιά.¹²¹ Η πρακτική αυτή, η συμφωνία εγχρήματης διάθεσης ενός παιδιού μεταξύ δυο συμβαλλόμενων μελών, ελεύθερα, χωρίς καταγραφή σε κάποιο αρχείο, ήταν και νόμιμη και αρκετά συνηθισμένη τον 19^ο αιώνα.¹²² Τα αγόρια, όπως είναι αναμενόμενο, είχαν υψηλότερη χρηματική αξία από τα κορίτσια.

¹¹⁹Σε τέτοιες περιπτώσεις ήταν ουσιαστικά αδύνατον για την έρευνα να αποδείξει αν το παιδί είχε γεννηθεί νεκρό, είχε πεθάνει κατά τη γέννα ή αν ο θάνατος οφειλόταν σε σκόπιμη παραμέληση εκ μέρους της μαίας.

¹²⁰Waugh, Benjamin, *Baby-farming*, ό.π., σ. 4

¹²¹Στο ίδιο, ό.π., σ. 7

¹²²Οι ρυθμίσεις για την υιοθεσία επισημοποιήθηκαν νομικά με τον Νόμο περί Υιοθεσίας Παιδιών το 1926

Το τελευταίο μέρος της βιομηχανίας ήταν τα ανάδοχα σπίτια, όπου το βρέφος είτε δεχόταν φροντίδα από ένα ζευγάρι γονιών που το ήθελε, είτε οδηγούταν σε έναν αργό θάνατο.¹²³ Όπως θα δούμε παρακάτω, στην περίπτωση της Margaret Waters, οι γυναίκες έτειναν να αλλάζουν ρόλο στο πλαίσιο αυτό ή, όπως στην περίπτωση της Amelia Dyer, μπορούσαν να εκπληρώνουν ταυτόχρονα και τους τρεις ρόλους. Αν και η ιστορική μελέτη συνήθως εστιάζει σε αυτό το τρίτο κομμάτι δραστηριότητας του κλάδου, το baby-farming ουσιαστικά αφορά έναν «αριθμό πρακτικών που όλες σχετίζονταν με την εκμετάλλευση και την εμπορευματοποίηση της βρεφικής ζωής με σκοπό το οικονομικό κέρδος, είτε χρεώνοντας τις μητέρες για τη διατήρηση της ζωής του παιδιού τους είτε μέσω προμήθειας, εξαφάνισης του παιδιού ή με την θανάτωσή του.»¹²⁴

Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά των υποθέσεων, είτε έβλεπαν το φως της επικαιρότητας ως μέρος του σκανδάλου είτε όχι, ήταν λίγο πολύ κοινά. Οι αποκαλύψεις ξεκινούν με αφορμή μια λίγο πολύ τυχαία έρευνα. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό των πρωταγωνιστριών είναι η ακραία φτώχεια. Οι πιο πολλές ανάδοχοι ζούσαν σε φτωχόσπιτα καλυμμένα με χώμα, σε χώρους όπου κυριαρχούσαν ανεξέλεγκτες ασθένειες, σωματικές αλλά και ψυχικές, ανθρώπων που έβρισκαν παρηγοριά στην ευρεία χρήση ναρκωτικών και αλκοόλ. Η παρουσία αρσενικού στοιχείου είναι σπάνια, αν και στις διαφημίσεις που κυκλοφορούν στις εφημερίδες, πρακτική που αφορά πολλές επαγγελματίες, για λόγους κύρους και εμπιστοσύνης συχνά δήλωναν παντρεμένες, τρία, πέντε ή επτά χρόνια και μάλιστα άτεκνες, που επιθυμούσαν να αποκτήσουν κάποιο παιδί μέσω υιοθεσίας.¹²⁵ Όσον αφορά τα θύματα, τα παιδιά βρίσκονταν άρρωστα, παραμελημένα, βρώμικα, ναρκωμένα, αποστερημένα από τακτική, κατάλληλη τροφή και φροντίδα, να διαβιούν μέσα σε φριχτά δωμάτια κάτω από φρικτές συνθήκες. Τα πτώματα των παιδιών βρίσκονται συνήθως πεταμένα σε δημόσιους χώρους ή κρυμμένα σε μέρη του σπιτιού, όπως ντουλάπες. Οι πελάτες ήταν ορισμένες φορές σχετικά ευκατάστατοι, αλλά τις πιο πολλές φορές επρόκειτο για κορίτσια της εργατικής τάξης με σταθερό εισόδημα -συνήθως υπηρέτριες- που δεν ήθελαν να χάσουν τη δουλειά τους και την κοινωνική τους υπόληψη. Συχνά η διαδικασία χρηματοδοτούταν από τον πατέρα του παιδιού.¹²⁶ Ανάλογα την οικονομική κατάσταση του πελάτη,

¹²³Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., κεφ. 5.1

¹²⁴Στο ίδιο, ό.π., σ. 94

¹²⁵Waugh, Benjamin, *Baby-farming*, ό.π.

¹²⁶Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., κεφ. 5.2.6

καθορίζεται και η τιμή: 5 λίρες για μια φτωχή υπηρέτρια, ως και 200 λίρες για έναν πελάτη των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων.¹²⁷

Στη συνέχεια θα εστιάσουμε σε τέσσερις βασικές υποθέσεις θανάτωσης βρεφών και νηπίων με διαφορά μιας γενιάς μεταξύ τους, που ανταποκρίνονται σε αυτά τα χαρακτηριστικά, προβάλλονται με παρόμοια δημόσια ρητορική και λειτούργησαν και στις δυο φάσεις ως καταλύτης στις εκκλήσεις για αλλαγή του νόμου σχετικά με την αμειβόμενη φροντίδα παιδιών. Μια εμβόλιμη, πέμπτη υπόθεση που κινείται στα όρια του σκανδάλου, χρησιμοποιείται για να υπογραμμίσει της αντίθεσης μεταξύ υποθέσεων με παρόμοια χαρακτηριστικά, με ουσιαστική διαφοροποίηση ως προς το φύλο και την κοινωνική θέση των πρωταγωνιστών.

2. Η πρώτη περίοδος του σκανδάλου, 1865-1872

Στο παρόν κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τις υποθέσεις της Charlotte Winsor (1865) και της Margaret Waters (1870), ως υποθέσεις που καθόρισαν τον δημόσιο λόγο γύρω από το ζήτημα «εκτροφής» βρεφών και νηπίων, τον τρόπο με τον οποίο τον καθόρισαν και τη διαμόρφωση της νομοθεσίας, υπό την επιρροή των γεγονότων, όπως προκύπτει από την εξέλιξη αυτών των δύο υποθέσεων.

2.1. Η υπόθεση της Charlotte Winsor

Η πρώτη περίπτωση είναι αυτή της Charlotte Winsor στα 1865, της πρώτης baby-farmer που καταδικάστηκε για δολοφονία παιδιού. Η Winsor, κάτοικος αγροτικής περιοχής, δεν ήταν ανάδοχος αλλά βρεφοκόμος, όπως φαίνεται με μεγάλη εμπειρία. Ως τέτοια είχε αναλάβει τη φροντίδα του γιου της υπηρέτριας Mary Jane Harris, Tommy, ο οποίος ήταν το δεύτερο παιδί εκτός γάμου που η Harris είχε αποκτήσει με κάποιον εύπορο αγρότη. Το πτώμα του παιδιού βρέθηκε στον δρόμο, τυλιγμένο σε μια εφημερίδα. Οι δυο γυναίκες, μητέρα και βρεφοκόμος, αρχικά δικάζονταν μαζί.

¹²⁷ Waugh, Benjamin, *Baby-farming*, ό.π., σ. 9

Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας το παιδί φαινόταν να τρέφεται καλά. Οι αναφορές της υπόθεσης στους *Times* περιέχουν ελάχιστες άμεσες αποδείξεις για τη συμμετοχή της Winsor στον θάνατο του παιδιού. Στη συνεδρίαση πριν την πρώτη διακοπή της δίκης, που δεν κατέληξε σε ετυμηγορία, φαίνεται ότι οκτώ από τους ενόρκους ήταν υπέρ της αθώωσης, ενώ μόνο τέσσερις ήταν υπέρ της καταδίκης. Στην επόμενη συνεδρίαση και εντελώς απροσδόκητα, η εισαγγελία αποφάσισε ότι η Harris έπρεπε να δικαστεί χωριστά από την Winsor και να καταθέσει ως μάρτυρας κατηγορίας. Η μητέρα υποστήριξε ότι η ίδια ήταν αθώα και ουδέποτε είχε ζητήσει από την Winsor να σκοτώσει το παιδί. Μετά από αυτή την κατάθεση, η υπόθεση έλαβε άλλη τροπή και η ετυμηγορία πλέον ήταν κατά της Winsor, που κρίθηκε ένοχη για φόνο και καταδικάστηκε σε θάνατο. Ο δικηγόρος της άσκησε έφεση, η οποία απορρίφθηκε, αλλά παίρνοντας χάρη από το Στέμμα, η ποινή της τελικά μετατράπηκε σε ισόβια.¹²⁸

Η υπόθεση της Winsor συνέπεσε χονδρικά με την έρευνα που είχε αρχίσει τη δεκαετία του 1860, με αφορμή τον φόβο για την ανησυχητική αύξηση των βρεφοκτονιών από εκπροσώπους του ιατρικού επαγγέλματος, όπως ιατροδικαστές, ιδιώτες γιατρούς, ιατρικές εταιρείες.

Ως προς την αποκάλυψη του σκανδάλου, αλλά και τις προτάσεις αντιμετώπισης του, σημαντική υπήρξε η συμβολή της Harveian Medical Society και του επίτιμου γραμματέα της, γιατρού Brandon Curgenvin.¹²⁹ Η έρευνά τους καταπιάνεται και με τις τρεις πτυχές του κλάδου, παραθέτοντας αγγελίες από εφημερίδες της εποχής. Στη ρητορική του Curgenvin διαπιστώνεται κάποια χροιά ταξικής προκατάληψης στην ταύτιση των άπορων «εκτροφέων» με την δίψα για κέρδος και την εγκληματική δράση και των μη άπορων με τις καλές προθέσεις, την ειλικρινή έγνοια και τη σωστή φροντίδα ενός παιδιού. Επιπλέον, υποστηρίζει ότι η πλειοψηφία των παιδιών που ανατρέφονταν ως άπορα κατέληγαν εγκληματίες, αποκαλύπτοντας μια σύγκλιση με την κοινή πεποίθηση της εποχής σχετικά με την «εγκληματική τάξη».¹³⁰ Οι προτάσεις που διατυπώνονται στο άρθρο αφορούν τη σωστότερη ανατροφή των άπορων, νόθων

¹²⁸Στοιχεία για την υπόθεση Winsor: Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., σσ. 112-115

¹²⁹ Η Harveian Medical Society είναι μια ιατρική εταιρεία που ιδρύθηκε το 1831, μετεξέλιξη και μετονομασία της Ιατρικής Εταιρείας του Λονδίνου (Medical Society of London) και οφείλει το όνομά της στον ιατρική φυσιογνομία του 16ου αιώνα, William Harvey. Σκοπός της εταιρείας είναι η προώθηση ιατρικών θεμάτων μέσα από διαλέξεις και συνέδρια, αλλά και η φιλανθρωπική δράση. Βλ. David Siegler, Mike Hughes, Michael O'Brien, Mike Flynn, *The Harveian Society Booklet*, Λονδίνο, The Harveian Society, 2016

¹³⁰J. Brandon Curgenvin, *On baby-farming and the registration of nurses*, ό.π., σσ. 6-7

παιδιών, ορφανών και μη,¹³¹ με έμφαση στον ρόλο των επαγγελματιών υγείας. Προτείνεται η απομάκρυνση των παιδιών από τα πτωχοκομεία, η τοποθέτηση τους ως την ηλικία των 12 σε τίμιες οικογένειες της εργατικής τάξης που θα καταγράφονταν σε μητρώο, υπό αυστηρή ιατρική επιτήρηση και επιδότηση από την κοινότητα.¹³²

Η δυναμικότερη κίνηση της εκστρατείας κατά της παιδικής εκτροφής εκπορεύτηκε από το ιατρικό περιοδικό *British Medical Journal (BMJ)*, που ουσιαστικά απηχούσε τις ιδέες του Βρετανικού Ιατρικού Συλλόγου. Το *BMJ* κατηγορούσε για την αυξανόμενη βρεφοκτονία τις εργατικές τάξεις, τις οποίες περιέγραφε σαν μια ανήθικη, απολίτιστη φυλή στο κέντρο του πολιτισμένου κόσμου. Το δίπολο πολιτισμού-βαρβαρότητας συναντάται και στη ρητορική του Curgenven, που, μεταφέροντας ένα σχόλιο από τη Βουλή των Λόρδων, υπογράμμισε ότι τέτοιες απάνθρωπες πρακτικές δεν θα έπρεπε να γίνονται ανεκτές από τον νόμο σε μια πολιτισμένη χώρα όπως η Βρετανία.¹³³ Η μόνιμη επωδός του εντύπου, πριν και μετά τις πρώτες αποκαλύψεις γύρω από το σκάνδαλο της «εκτροφής», ήταν ότι οι γυναίκες της εργατικής τάξης στο σύνολό τους ήταν ακατάλληλες για μητέρες, ανίκανες να διαχειριστούν τοκετό και βρεφική φροντίδα και μόνο οι γιατροί είχαν την τεχνογνωσία ώστε να τις αντικαταστήσουν.¹³⁴ Αν και δημοσιεύτηκαν διάφορα άρθρα γύρω από πιθανές μεταρρυθμίσεις που θα μπορούσαν να επιλύσουν το πρόβλημα, το περιοδικό δεν είχε ακόμη καταφέρει να ορίσει έναν εχθρό εναντίον του οποίου οι μεταρρυθμιστές της ιατρικής θα μπορούσαν να εξαπολύσουν μια σταυροφορία.

Η υπόθεση Winsor αντιμετωπίστηκε ως η καλύτερη ευκαιρία που θα μπορούσε να παρουσιαστεί ώστε ο εχθρός να αποκτήσει σώμα και το ζήτημα να βγει έξω από τα στενά όρια της ιατρικής κοινότητας και των εδράνων του κοινοβουλίου. Σε αυτό βοήθησε πολύ η δημιουργία ηθικού πανικού που καλλιεργήθηκε σταδιακά από τον Τύπο και διογκωνόταν ολοένα όσο το σκάνδαλο μεγάλωνε. Οι θύτριες απομονώνονται στην αφήγηση, που επικεντρώνεται πλέον σε αυτές και τις στοχοποιεί ως τέρατα, ως αρχέτυπα του κακού που απειλούν την ευταξία και τα χρηστά ήθη.

Η προσπάθεια γίνεται φανερή ήδη από την πρώτη αυτή δίκη, τη μόνη στην οποία μητέρα και βρεφοκόμος είναι συγκατηγορούμενες. Από τη στιγμή που η μητέρα

¹³¹ Στη δημοσίευση εκτιμάται ότι από τις 50.000 νόθων παιδιών ετησίως, τα 2/3 στέλνονται σε τροφούς ή δίνονται για υιοθεσία. (Βλ. Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 6)

¹³² Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 8

¹³³ Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 9

¹³⁴ Ruth Ellen Homrighaus, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», *Journal of Family History*, τ.26/ 3, (Ιούλιος 2001), σσ. 353 και 358

απομονώνεται από τη δεύτερη κατηγορούμενη και λειτουργεί ως μάρτυρας κατηγορίας, τόσο εντός όσο και εκτός αίθουσας από τον Τύπο -κυρίως την εφημερίδα *Times* και το εβδομαδιαίο περιοδικό *Spectator*¹³⁵- καταβάλλεται ενορχηστρωμένη προσπάθεια η μητέρα να παρουσιαστεί ως η ενσάρκωση της αγαθότητας απέναντι στη δαιμονική πανουργία της Winsor, ένα αθώο θύμα παραπλάνησης που το μόνο της λάθος ήταν να εμπιστευτεί αφελώς τη ζωή του μικρού αγοριού της στα χέρια μιας γυναίκας άτεκνης, άρα και σκληρής, βίαιης, άκαρδης, δολοφονικής. Το δίπολο ήταν έτοιμο.

Όπως υποστηρίζει η Joanne Pearman, μέχρι την πρώτη μεγάλη δίκη γύρω από βρεφοκτονίες από χέρια βρεφοτρόφου, το κοινωνικό στίγμα που απέδιδαν οι άρχουσες τάξεις στις γυναίκες των εργατικών τάξεων σχετικά με την επιλογή της φροντίδας από ξένη γυναίκα ήταν βαρύ. Θεωρούνταν ως ηθικοί αυτουργοί ή και συνένοχοι, εφόσον θεωρείτο ότι γνώριζαν από την συνήθη πρακτική ότι η εναπόθεση ενός παιδιού σημαίνει θάνατο. Συχνά υποστηριζόταν δημόσια ότι υπήρξε μια σιωπηρή συνενοχή ή και συμφωνία μεταξύ του ανθρώπου που παράδιδε και του ανθρώπου που παραλάμβανε το παιδί ότι δεν υπήρχε πρόβλημα αν το βρέφος πέθαινε, αλλά αυτό είναι κάτι που αρνούνταν σε μεγάλο βαθμό τα συμβαλλόμενα μέρη, γονείς ή παππούδες, σε δίκες βρεφοκόμων. Επίσης, πολλές γυναίκες ή και άνδρες, λόγω του κοινωνικού στίγματος είτε δεν μπορούσαν είτε δεν ήθελαν (ειδικά οι άνδρες) να συνδεθούν με το παιδί που είχαν εμπιστευτεί στα χέρια μιας βρεφοτρόφου. Έτσι υπήρχαν περιπτώσεις στις οποίες συνέχιζαν να πληρώνουν το καθορισμένο ποσό για τα έξοδα του παιδιού καιρό μετά τον θάνατό του, χωρίς να μπορούν να διαπιστώσουν από κοντά την κατάσταση στην οποία βρισκόταν το παιδί.¹³⁶

Μετά τη δίκη της Winsor, με την πλήρη απόδοση ευθυνών στη βρεφοκόμο και τον πλήρη διαχωρισμό από τη μητέρα - θύμα, ο στιγματισμός των γυναικών των εργατικών τάξεων, όσον αφορά την ηθική τους φαιδρότητα και την εγκληματική τους φύση, στρέφεται σταδιακά κατ' αποκλειστικότητα προς το πρόσωπο των «εκτροφών». Το στοιχείο που σόκαρε την κοινή γνώμη και προσέδωσε στη Winsor, και έκτοτε σε όλες τις εκτροφείς βρεφών, τον χαρακτηρισμό του τέρατος, απογυμνώνοντάς τες από

¹³⁵Ruth Ellen Homrighaus, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», *ό.π.*, σελ. 354

¹³⁶Στην υπόθεση Waters (βλ. παρακάτω) αν και κανένα από τα έξι μικρότερα βρέφη δεν επέζησε, οι μητέρες τους ήταν απρόθυμες να εμφανιστούν και οι αρχές κατηγορήσαν τις δυο γυναίκες μόνο για τη δολοφονία του παιδιού της οικογένειας Cowan. Βλ., Ruth Ellen Homrighaus, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», *ό.π.*, σ. 359

το φυσικό και το ανθρώπινο, είναι η εμπορευματοποίηση της φροντίδας των παιδιών, μιας σχέσης που θα έπρεπε να βασίζεται στη στοργή.¹³⁷ Ο Τύπος χαρακτήρισε τη Winsor ως μοναδικά τερατώδη, αλλά επισήμανε επίσης ότι κι άλλοι σαν αυτήν πρέπει να υπάρχουν.¹³⁸ Το ύφος των πρώτων άρθρων της εκστρατείας κατά της βρεφικής «εκτροφής» είναι ενδεικτικό των προθέσεων των συγγραφέων που είχαν αναλάβει αυτό το καθήκον. Στο άρθρο του Andrew Wynter με τον χαρακτηριστικό τίτλο «The Massacre of the Innocents», χρησιμοποιούνται κατά κόρον όροι σχετικοί με εμπόριο και επιχειρήσεις σε συνδυασμό με χαρακτηρισμούς όπως «μακελειό» και «δολοφόνες».¹³⁹ Πρόθεση του συγγραφέα, σύμφωνα με την Joanne Pearman, ήταν να αποδείξει ότι όλες οι γυναίκες που εμπλέκονταν σε αυτό το επάγγελμα ήταν κακές και ενδιαφέρονταν μόνο για το κέρδος.¹⁴⁰ Οι γυναίκες της εργατικής τάξης δεν ήταν πλέον μόνο ακατάλληλες ως μητέρες, αλλά και επικίνδυνες για την επαγγελματική φροντίδα των παιδιών.

2.2. Η υπόθεση Margaret Waters

Η κατασκευή της εικόνας της γυναίκας-τέρατος που στήνει εργαστήρι θανάτου παιδιών με σκοπό το κέρδος ολοκληρώθηκε το 1870 με την υπόθεση της Margaret Waters. Είναι μάλιστα και η πρώτη φορά που χρησιμοποιείται ο όρος «baby-farming», επινόηση των συντακτών του *BMJ*, που από το 1868 έχουν στρέψει την προσοχή της έρευνάς τους στον τομέα της «εκτροφής» βρεφών και παιδιών και μετά από αυτή την υπόθεση αφιερώνονται στα σοβαρά σε μια εκστρατεία αλλαγής της νομοθεσίας με επίκεντρο τη φροντίδα από τροφό.¹⁴¹

Η Margaret Waters διατηρούσε ένα ανάδοχο σπίτι μαζί με την αδερφή της, Sarah Ellis και πιθανόν δούλευε συνδυαστικά, τόσο με αγγελίες σε εφημερίδες όσο και σε συνεργασία με lying-in houses. Η αστυνομία είχε ξεκινήσει μια έρευνα στην περιοχή του Brixton εξαιτίας του ανησυχητικού αριθμού νεκρών βρεφών που είχαν βρεθεί

¹³⁷Margaret L. Arnot, «Infant death, childcare and the state: the baby-farming scandal and the first infant life protection legislation of 1872», *Continuity and Change*, τ. 9/2, 1994, σσ. 271-311

¹³⁸Ruth Ellen Homrighaus, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», *ό.π.*, σ.356

¹³⁹Wynter, Andrew, «The Massacre of the Innocents», *Contemporary Review*, τ.4/23, (1866), σσ. 607-611

¹⁴⁰Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, *ό.π.*, σ. 106

¹⁴¹Η εκστρατεία, όπως και η Νομοθεσία που προέκυψε άφηνε εκτός τα άλλα δύο σκέλη της «βιομηχανίας» όπως αναφέρθηκαν παραπάνω, τα lying-in houses και τους προμηθευτές παιδιών προς υιοθεσία.

στους δρόμους εκείνη την περίοδο. Μια έρευνα που ξεκίνησε από τα lying-in houses κατέληξε στο σπίτι των δυο γυναικών, εξαιτίας της αναζήτησης του παιδιού της Janet Cowan, μιας 17χρονης υπηρέτριας που είχε γεννήσει ένα παράνομο παιδί σε κάποιο τέτοιο μαιευτήριο και η οικογένειά της μετά τον τοκετό είχε επιλέξει να στείλει το παιδί για υιοθεσία. Η γυναίκα που ήρθε να παραλάβει το αγόρι για να το υιοθετήσουν αυτή και ο άντρας της, το «άτεκνο ζευγάρι» που αναζητούσε παιδί μέσω αγγελίας στην εφημερίδα *Lloyd's Weekly Newspaper* ήταν στην πραγματικότητα η Margaret Waters, που ανέλαβε τη φροντίδα του με μια εφάπαξ αμοιβή 2 λιρών.

Στην έρευνα της αστυνομίας το αγόρι μαζί με άλλα έξι παιδάκια βρέθηκαν αποστεωμένα, ακάθαρτα, παραμελημένα, αφύσικα ήσυχα, χωρίς δύναμη και όρεξη να κάνουν το παραμικρό, ούτε καν να κλάψουν. Οι αρχές, σε μια προσπάθεια τους να σώσουν τα παιδιά, τα μετέφεραν αμέσως στο κοντινότερο πτωχοκομείο, η κατάσταση τους, όμως, ήταν μη αναστρέψιμη και έτσι, μετά από διάστημα λίγων εβδομάδων, κατέληξαν. Το δικαστήριο, σε μια συνοπτική συνεδρίαση που κράτησε μόλις 45 λεπτά, καταδίκασε τη Waters σε απαγχονισμό, ενώ η Ellis έλαβε μια μικρότερη ποινή για απάτη, μιας και η συνεννοχή της δεν μπορούσε να αποδειχτεί.¹⁴²

Η ενοχή της Waters για τον θάνατο των παιδιών βασίστηκε στην υπαιτιότητα, υποστηρίχθηκε ότι είχε την πρόθεση να σκοτώσει τα παιδιά. Υπήρχαν στοιχεία που ίσως θα βοηθούσαν σε μια πιο ευτυχή για εκείνη έκβαση της υπόθεσής και κάποια δημόσια υποστήριξη προς το πρόσωπό της, που δεν λειτούργησε γιατί δεν υπήρχε περιθώριο για μια τέτοια ανάγνωση. Η Waters βρέθηκε στο μάτι του κυκλώνα, στο επίκεντρο αυτού του ηθικού πανικού που είχε καλλιεργήσει ο Τύπος γύρω από το ποιόν και τη δράση των baby- farmers. Βρέθηκε εκεί την πιο κατάλληλη και συγχρόνως την πιο ακατάλληλη στιγμή, για να επαναεπιβεβαιώσει τα δεδομένα και να υποστεί τη συλλογική τιμωρία ως εκπρόσωπος της εγκληματικής της κάστας.¹⁴³

¹⁴²Σχετικά με την υπόθεση των Waters- Ellis βλ. Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., κεφ. 6.1.2

Ruth Ellen Homrighaus, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», ό.π., σσ. 350-372,

Margaret L. Arnot, «Infant death, child care and the state: the baby-farming scandal and the first infant life protection legislation of 1872», ό.π.

¹⁴³Ακόμα και στο περιοδικό *Illustrated Police News* σε άρθρο σχετικά με την υπόθεση αναφέρεται: «είναι δύσκολο να αποφευχθεί το συμπέρασμα ότι ο απαγχονισμός της Waters για τη δολοφονία του μικρού Cowen ήταν νομικά λάθος, αν και ηθικά σωστός.» βλ. «The Baby Farming Case», *Illustrated Police News*, τ. 3 (Οκτώβριος 1870) μέσω Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., σ. 123

Η Waters ήταν γυναίκα της μεσαίας τάξης που, όταν απροσδόκητα χήρευσε, ξέπεσε και βρέθηκε σε δεινή οικονομική κατάσταση. Η Ellis μετακόμισε στο σπίτι της με το δικό της βρέφος, όταν χώρισε από τον σύζυγό της. Διάφορες οικονομικές δραστηριότητες που επέλεξαν προκειμένου να ανταπεξέλθουν οικονομικά, όπως η μοδιστρική ή η φύλαξη παιδιών, αποδείχτηκαν πλήρως ανεπικερδείς. Σύντομα προχώρησαν στην επιχείρηση μεσιτείας βρεφών σε πλούσιες οικογένειες, τα οποία, όμως, ήταν εξαιρετικά δύσκολο να μακροημερεύσουν χωρίς μητρικό γάλα, όσο κι αν η Waters προσπαθούσε να τα δυναμώσει, αγοράζοντάς τους φρέσκο. Όπως κατέθεσαν κάποιοι από τους γιατρούς που εξέτασαν τα παιδιά, τα οπιούχα ηρεμιστικά που φαίνεται ότι χρησιμοποιούσε προκειμένου να παραμένουν ήσυχα ήταν ευρέως διαδεδομένα στην Αγγλία του 19^{ου} αιώνα, ιδιαίτερα ανάμεσα στις εργαζόμενες μητέρες και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό πιστευόταν ότι λειτουργούσαν ευεργετικά για το βρέφος,¹⁴⁴ ενώ το λάβδανο ήταν η βασική σύσταση των γιατρών για την αντιμετώπιση της διάρροιας. Η σημαντικότερη, όμως, απόδειξη της προσπάθειάς της να φροντίσει και να προστατέψει τα παιδιά, ήταν η επίσκεψη γιατρού επί πληρωμή όταν αυτά αρρώστησαν, μια δαπάνη που δεν ήταν στο μέτρο των οικονομικών της δυνατοτήτων.¹⁴⁵

Τα αποδεικτικά στοιχεία πάνω στα οποία βασίστηκε το κατηγορητήριο προέκυψαν εξολοκλήρου από τις εμπειρίες, τις συναισθηματικές αντιδράσεις και τις προκαταλήψεις ενός άντρα με εξουσία, του Αστυνομικού Λοχία Relf που διεξήγε όλη την έρευνα.¹⁴⁶ Πέρα από τα στοιχεία για την κατάσταση της υγείας των παιδιών, η ρυπαρότητα και η εξαθλίωση του σπιτιού, στα οποία τόσο συχνά έκανε αναφορά ο λοχίας και οι περιγραφές στον Τύπο και αποτελούσαν τόσο συχνά κριτική για τους ανθρώπους της εργατικής τάξης, στο μυαλό των ανθρώπων της εποχής, σύμφωνα με τη Homrighaus, ήταν συνώνυμες με την κακία και συχνά φανέρωναν μια γενικότερη κριτική και προκατάληψη για τη διαχείριση του νοικοκυριού και την ανατροφή των παιδιών από την εργατική τάξη.¹⁴⁷

¹⁴⁴Elizabeth Lomax, «The uses and abuses of opiates in 19th century England», *Bulletin of the History of Medicine*, τ.47/2 (Μάρτιος-Απρίλιος 1973), σσ. 167-176

¹⁴⁵Ruth Ellen Homrighaus, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», *ό.π.* σσ. 350-372

¹⁴⁶Ο Λοχίας Relf όχι μόνο υπήρξε πρωταγωνιστής στην ανάκριση και τη δίκη των δύο γυναικών, αλλά άρχισε να αποκτά τη φήμη ειδικού προσφέροντας τη γνώμη του σχετικά με την έκταση του φαινομένου εκτροφής βρεφών στην Αγγλία, τη διαμόρφωση του Νόμου περί Προστασίας της Ζωής των Βρεφών ή για το τι παρακινούσε τις γυναίκες να διαπράττουν βρεφοκτονία.

¹⁴⁷Ruth Ellen Homrighaus, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», *ό.π.*, σσ. 350-372

2.3. Η πρώτη εκστρατεία κατά της «εκτροφής» βρεφών και νηπίων

Η υπόθεση Waters επηρέασε όχι μόνο την κοινή γνώμη ενισχύοντας τον ηθικό πανικό, αλλά και τη διαμόρφωση πολιτικής. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η υπόθεση στάθηκε χρυσή ευκαιρία για την πλήρη διαμόρφωση μιας ιδεολογίας με αιχμή του δόρατος τον Ιατρικό Σύλλογο, όπως αυτή εκφράστηκε μέσα από το *BMJ*, αλλά και φορείς πολιτικής σκέψης και οδήγησε σε μια καλά οργανωμένη και στοχευμένη εκστρατεία με σκοπό τη αναμόρφωση της νομοθεσίας.

Ο έμφυλος και ταξικός προσανατολισμός της στόχευσης ήταν παραπάνω από ευδιάκριτος, ήταν δεδομένος. Ήταν φορέας και εκφραστής προκαταλήψεων με πολύ βαθιές ρίζες, προκαταλήψεων θρησκευτικών και κοινωνικών, που ήθελαν τη γυναίκα εκ φύσεως ένοχη και τους φτωχούς ποταπούς, ανίκανους και ανόητους. Σύμφωνα με αυτή την εκστρατεία, που εξέφραζε τη νοοτροπία η οποία δημιούργησε και θεμελίωσε τους Νόμους περί Πτωχών του 1834, οι γυναίκες, εφόσον είχαν οριστεί ως υπεύθυνες για την ανατροφή των παιδιών, ήταν υπεύθυνες και για τη σφαγή τους.

Πλέον, όμως, τα πράγματα είχαν αλλάξει. Πέρα από την τιμωρητική διάσταση της εκστρατείας απέναντι στις γυναίκες της εργατικής τάξης αυτής καθεαυτής, πέρα από την ανάγκη ηθικής καθοδήγησης αυτών των γυναικών, στην ρητορική των υπευθύνων άρχισε να προβάλλει κι ένα ζήτημα που ερχόταν από το μέλλον, ένα ζήτημα ύψιστης εθνικής σημασίας. Τα παιδιά που δεν ανατρέφονταν όπως έπρεπε, δηλαδή κατά το αστικό ιδεώδες, υποθήκευαν τη δύναμη του βρετανικού έθνους, κηλιδώνοντας τα οράματα για ένα λαμπρό μέλλον. Η αμέλεια των μητέρων της εργατικής τάξης εμπόδιζε την συγκρότηση ενός ισχυρού, ανθρώπινου δυναμικού για την αυτοκρατορία και «την επίτευξη του βικτωριανού ιμπεριαλιστικού οράματος: τη διάδοση της επιρροής του «Βρετανικού Πολιτισμού» σε ολόκληρο τον κόσμο.»¹⁴⁸

Το σκάνδαλο της εκτροφής βρεφών έδωσε την ευκαιρία σε άνδρες ιατρούς, ερευνητές, πολιτικούς, διοικητικούς υπαλλήλους και συγγραφείς να μιλήσουν για ακόμα μία φορά εκ μέρους του γυναικείου φύλου και να επιρρίψουν την ευθύνη για

¹⁴⁸Margaret L. Arnot, «Infant death, child care and the state: the baby-farming scandal and the first infant life protection legislation of 1872», *ό.π.*, σ. 297

την υψηλή βρεφική θνησιμότητα στην κακή μητρότητα, με μια έμφαση στη φύλαξη παιδιών εκτός οικογενειακού περιβάλλοντος. Οι πατερναλιστές και οι εκπρόσωποι του ιατρικού επαγγέλματος, οι δυο πιο προβεβλημένοι παράγοντες αυτής της σταυροφορίας, συμφωνούσαν ως προς αυτό. Διέφεραν μόνο ως προς την αντιμετώπιση. Οι πρώτοι πίστευαν πως το πρόβλημα θα λυνόταν από μόνο του, αν απλά επέλεγαν την προσήλωση στο πατριαρχικό πρότυπο και στην υποτέλεια της γυναίκας μέσα στο σπίτι, ενώ οι δεύτεροι υποστήριζαν την αυξανόμενη επαγγελματική παρέμβαση, δηλαδή τη δική τους, στις σχέσεις μεταξύ γυναικών και παιδιών.¹⁴⁹

Ένας τρίτος πυλώνας, λίγες γυναίκες φιλόανθρωποι, άρχισαν επίσης να προσεταιρίζονται την άποψη ότι η αυξημένη κρατική ευθύνη για την παιδική ζωή ήταν απαραίτητη, αλλά και αυτές αντιμετωπίστηκαν με περιφρόνηση από τους άντρες επαγγελματίες, που υποστήριζαν ότι μόνο καλά εκπαιδευμένοι άντρες θα μπορούσαν να σταθούν αποφασιστικά απέναντι στο πρόβλημα της βρεφοκτονίας. Παρά ταύτα, ακόμα και στις φιλανθρωπικές δράσεις κυριών των ανώτερων τάξεων, εκτός από την πατερναλιστική νοοτροπία της «διδασχίας» των χρηστών ηθών στις κατώτερες τάξεις, βρίσκουμε συχνά και στοιχεία περιφρόνησης και ταξικής εχθρότητας, που εξέφραζαν ανησυχίες ότι εκτός από το χαμηλό βιοτικό και μορφωτικό επίπεδο, για τους θανάτους των βρεφών ευθυνόταν και ο διεφθαρμένος χαρακτήρας των γυναικών της εργατικής τάξης.¹⁵⁰

2.4. Η υπόθεση του Bartolomew Drouet

Στην έρευνα που έγινε όλη εκείνη την περίοδο -μια πλήρη δεκαετία αν συνυπολογίσει κανείς την έρευνα για τις βρεφοκτονίες στο σύνολό τους που άρχισε τη δεκαετία του 1860- και όπως αυτή αποτυπώθηκε στα περιοδικά ειδικού ενδιαφέροντος αλλά και στον λαϊκό Τύπο, ποτέ δε δόθηκε έμφαση σε ιστορίες που θα μπορούσαν να θέσουν υπό αμφισβήτηση το κυρίαρχο αφήγημα που ήθελε τις γυναίκες ως βασικές υπεύθυνες για την αύξηση των βρεφοκτονιών, είτε ως κακές μητέρες είτε ως εγκληματικές επαγγελματίες και για τη συμπεριφορά των οποίων υπήρχαν διαρκώς υπόνοιες από πλευράς του *BMJ*.

¹⁴⁹Στο ίδιο, *ό.π.*, σσ. 271-311

¹⁵⁰Ruth Ellen Homrighaus, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», *ό.π.* 350-372

Επιλέγω να προσθέσω εμβόλιμα, μετά την ολοκλήρωση της παρουσίασης του σκανδάλου και της δημόσιας εκστρατείας που ξεσήκωσε και πριν την εξέταση της νομοθεσίας που προέκυψε ως αποτέλεσμα αυτών των δύο, την υπόθεση Drouet. Θεωρώ ότι οι ομοιότητες και οι αντιθέσεις της υπόθεσης σε σχέση με τις προηγούμενες και την ρητορική που αναπτύχθηκε, λειτουργούν πολύ διαφωτιστικά ως προς τους σκοπούς αυτής της μελέτης.

Η υπόθεση Drouet, ένα σκάνδαλο μέσα στο σκάνδαλο, αποκαλύφθηκε από το σύγχρονο, ριζοσπαστικό περιοδικό *The Examiner* και την ασυναγώνιστη δημοσιογραφική πένα του Charles Dickens.¹⁵¹ Ο Bartolomew Drouet διατηρούσε ένα Άσυλο Φτωχών Αηθλίων¹⁵² στην περιοχή του Tooting, λίγο έξω από το Λονδίνο, στο οποίο δεχόταν παιδιά από διάφορες ενορίες του Νόμου περί Φτωχών του Λονδίνου με αμοιβή 4 σελίνια και 6 πένες την εβδομάδα ανά παιδί. Πολλά παιδιά στέλνονταν εκεί λόγω συνωστισμού στα πτωχοκομεία όπου κρατούνταν.

Στις 29 Δεκεμβρίου 1848 ένα από τα 1372 αγόρια του ασύλου πέθανε από χολέρα. Η ασθένεια ξέσπασε αποκλειστικά στην περιοχή του ιδρύματος, κανένα άλλο κρούσμα δεν καταγράφηκε στους 10.000 κατοίκους του Tooting και από τη στιγμή που επικράτησε, εξαπλώθηκε ταχύτητα. Σε διάστημα λίγων ημερών σκότωσε 150 παιδιά.

Αρχικά έγινε προσπάθεια να αποσιωπηθεί το θέμα και διάφοροι Επιτηρητές του Νόμου περί Φτωχών εξέφρασαν αρχικά υποστήριξη στο πρόσωπο του Drouet. Ο ιατροδικαστής της κομητείας του Surrey που είχε αρχικά αναλάβει την υπόθεση, ο κος Wakley, θεώρησε εντελώς περιττό να διεξάγει έρευνες για αυτά τα νεκρά παιδιά, καθώς πίστευε ότι «η φάρμα του κ. Drouet ήταν η καλύτερη από όλες τις δυνατές φάρμες».¹⁵³ Στη συνέχεια, όμως, ο επιθεωρητής Δρ. RD Grainger, που εστάλη από το νεοδιορισθέν Συμβούλιο Υγείας, κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια για να αποκαλυφθεί η αλήθεια. Η έρευνα που διεξήγαγε φανέρωσε ότι τα παιδιά διαβιούσαν σε συνθήκες ακραίου συνωστισμού, υποσιτισμένα -ο Dickens καταγράφει ότι έτρωγαν υπολείμματα από την

¹⁵¹Ο Dickens συνεισέφερε τουλάχιστον σαράντα κριτικές και άρθρα στον *Examiner* μεταξύ 1838 και 1850, όμως κανένα από αυτά δεν του αποδόθηκε όσο βρισκόταν εν ζωή, καθώς είχαν κυκλοφορήσει ανώνυμα. Τα περισσότερα του είχαν πιστωθεί μέχρι το 1908. Τα τέσσερα άρθρα που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό σχετικά με την υπόθεση Drouet («The Paradise at Tooting», «The Tooting Farm», «A Recorder's Charge» και «The Verdict for Drouet») κατά τον χειμώνα και την άνοιξη του 1849, ταυτοποιήθηκαν ως άρθρα του συγγραφέα αργότερα μέσα στον 20^ο αιώνα

¹⁵²Στο πρωτότυπο του άρθρου των Brice και Fielding το ίδρυμα αναφέρεται ως «child farm», δείχνοντας τη άμεση συνάφεια του με τις εγκαταστάσεις οι οποίες πρωτίστως μας απασχολούν στην παρούσα μελέτη.

¹⁵³ Charles Dickens, «The paradise of Tooting», *The Examiner*, 20 Ιανουαρίου 1849 (η αρίθμηση των σελίδων δεν είναι γνωστή)

τροφή των γουρουνιών για να ξεγελάσουν την πείνα τους- βρώμικα, κακοντυμένα, μέσα σε άθλια κτίρια που περιβάλλονταν από ανοιχτούς υπονόμους. Συχνά δέχονται και σωματική κακοποίηση ως τιμωρία.¹⁵⁴ Το ίδρυμα ήταν ανεπαρκώς στελεχωμένο για μια τέτοια έκτακτη ανάγκη και ο υπεύθυνος γιατρός ήταν μόλις είκοσι πέντε ετών, άπειρος, με μια ελάχιστη προϋπηρεσία δύο μηνών στο άσυλο και φτωχά αμειβόμενος, μόλις πενήντα λίρες το χρόνο για υπηρεσία πλήρους απασχόλησης. Πολλές φορές, ακόμα και στο διάστημα της σφοδρής ασθένειάς τους, τα παιδιά αναγκάζονταν να φροντίζουν το ένα το άλλο, γιατί δεν υπήρχε κανένας άλλος να ενδιαφερθεί για αυτά. Εντύπωση επίσης προκαλεί ότι μόλις ένας από τους πενήντα ενήλικες του ιδρύματος επηρεάστηκε από την ασθένεια. Όσα από τα παιδιά απομακρύνθηκαν για να τραφούν και να τα φροντιστούν σωστά, είδαν δραματική βελτίωση στην υγεία τους. Τέλος, το πόρισμα του ιατροδικαστή σημειώνει ότι υπήρχαν ξεκάθαρα προκαταρκτικά σημάδια της νόσου πριν από τον πρώτο θάνατο. Παρόλα αυτά, το ξέσπασμα της ασθένειας αναφέρθηκε για πρώτη φορά επίσημα όχι από τον Drouet ή τον γιατρό του, αλλά από έναν παππού και μια γιαγιά που είχαν επισκεφτεί το εγγόνι τους και ενημέρωσαν τους Τοποτηρητές της ενορίας.

Στο παιχνίδι των ευθυνών μεταξύ του Συμβουλίου του Νόμου περί Φτωχών, των Επιτρόπων της περιοχής, του Συμβουλίου Υγείας και του Drouet, χαμένος βγήκε ο τελευταίος, ο οποίος οδηγήθηκε για δίκη στο Κεντρικό Ποινικό Δικαστήριο με την κατηγορία της ανθρωποκτονίας από αμέλεια, παρόλο που ακόμη και μετά την απομάκρυνση των πρώτων εκατοντάδων παιδιών, δύο από τις ενώσεις του Νόμου περί Φτωχών (ενώσεις που είχαν προκύψει δια της συνένωσης ενοριών το 1834) δήλωσαν έτοιμες να στείλουν νέες στρατιές παιδιών σε ένα ίδρυμα όπου πέθαιναν πάνω από δέκα την ημέρα. Η αποκλειστική κατηγορία του Drouet σε συνδυασμό με την αποκλειστική νομική εκπροσώπηση μόνον ενός από τα 150 νεκρά παιδιά, του εξάχρονου James Andrews, δεν οδήγησε σε απόδοση δικαιοσύνης. Ο δικηγόρος υπεράσπισης του μικρού αγοριού έπρεπε να παράσχει πειστικές αποδείξεις ότι ο θάνατός του οφείλονταν εξ ολοκλήρου σε αμέλεια του Drouet και τίποτα άλλο, κάτι που ήταν πρακτικά αδύνατον. Τη Δευτέρα 16 Απριλίου ο Bartolomew Drouet αθωώθηκε.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Στο ίδιο, *ό.π.*

¹⁵⁵The Spectator (1849), «Report of the trial of Bartholomew Peter Drouet», *The Spectator*, 21 Απριλίου (η αρίθμηση των σελίδων δεν είναι γνωστή)
Γενικά για την υπόθεση Drouet βλέπε A. W. C. Brice, K. J. Fielding, «Dickens and the Tooting Disaster», *Victorian Studies*, τ.12/2 (Δεκέμβριος 1968), σσ. 227-244

Προφανής είναι η έμφυλη διάσταση των υποθέσεων. Ο Drouet ενδεχομένως αντιμετώπιστηκε πιο ευνοϊκά από τις αρχές ως άντρας. Αλλά δεν είναι απλά αυτή η ιδιότητα που τον τοποθετεί σε θέση ισχύος. Ο Drouet ήταν ένας άντρας με επιφανή κοινωνική θέση, μέλος διακεκριμένης οικογένειας της κομητείας του Surrey.¹⁵⁶ Όπως σημειώνει και ο Dickens, ήταν τέτοια η κοινωνική του υπόληψη, ώστε ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούσε η «φάρμα» των παιδιών θεωρούνταν υπεράνω υποψίας.¹⁵⁷ Ενδεχομένως οι κοινωνικές του διασυνδέσεις του εξασφάλιζαν μια πολύ κερδοφόρα συνεργασία με τις ενώσεις ενοριών του Νόμου περί Φτωχών και τη συνεχή ανατροφοδότηση του ιδρύματός με παιδιά.¹⁵⁸ Δεν θα μπορούσαμε να φανταστούμε καμία από τις γυναίκες -και κάποιους λίγους άντρες- της εργατικής τάξης που ενεπλάκησαν στη βιομηχανία του baby-farming για να κερδίσουν τα προς το ζην να μπορεί να στήσει μια τόσο μεγάλη επιχείρηση.

Αυτή η δύναμη θα μπορούσε να είχε εξασφαλίσει και την αποσιώπηση του ζητήματος, όπως επιχειρήθηκε αρχικά, αν δεν παρέμβαινε ο επίμονος ερευνητής. Ο θάνατος των παιδιών από παραμέληση είναι ο κοινός τόπος σε όλες τις υποθέσεις που έχουμε εξετάσει ως τώρα. Ενώ όμως στην περίπτωση της Waters επιδείχθηκε ιδιαίτερη σπουδή για την αναγνώριση του βάρους της δικής της ευθύνης και υπαιτιότητας, στην υπόθεση Drouet το δικαστικό σύστημα επανέλαβε την αμέλεια και στην απόδοση ευθυνών. Αν υπήρξε κάποιος που προσπάθησε να δικαιώσει κάπως τη μνήμη αυτών των παιδιών, αυτός ήταν ο Dickens,¹⁵⁹ που αντιμετώπισε την υπόθεση ως σκάνδαλο, κάτι που δεν τόλμησε να κάνει η σύγχρονη ιστοριογραφία.¹⁶⁰

Ο Drouet δεν ήταν ο μόνος υπεύθυνος σε αυτή την υπόθεση. Ήταν η πιο εύκολα αναγνωρίσιμη φιγούρα από ένα πλέγμα ισχυρών αντρών, Συμβούλων, Τοποτηρητών, Επιτρόπων, εκπροσώπων εν γένει του κράτους στη διαχείριση του ζητήματος της φτώχειας. Αποτελεί ειρωνεία ότι με την υπόθεση Drouet, μια υπόθεση που τυπικά

¹⁵⁶ Η οικογένεια Drouet αγόρασε το σχολείο που λειτουργούσε πριν στην θέση του ασύλου, το οποίο ανέλαβε ο Bartolomew. Ένας ευγενής που καταγράφεται στα αρχεία της περιοχής με το ίδιο όνομα γύρω στο 1770 ενδεχομένως ήταν παππούς του. Βλ.

<https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/D463310> (τελευταία προσπέλαση 27.10.2022)

¹⁵⁷ Charles Dickens, «The paradise of Tooting», *ό.π.*

¹⁵⁸ Φαίνεται ότι σε κάποιον έλεγχο λίγο πριν το ξέσπασμα της χολέρας του είχαν γίνει συστάσεις να μειώσει τον αριθμό των τροφίμων, τις οποίες αγνόησε επιδεικτικά. Βλ. Charles Dickens, «The paradise of Tooting», *ό.π.*

¹⁵⁹ Παρόλο που ο Dickens, με τη γλαφυρότητα της πέννας του, προσέφερε ιδιαίτερη προβολή και βάθος στην υπόθεση, κάλυψη της υπήρχε και από τις Times και τον Spectator

¹⁶⁰ Χαρακτηριστική είναι η τεράστια έλλειψη πηγών σχετικά με το ζήτημα, σε αντίθεση με τον όγκο υλικού που μπορεί να βρει κάποιος μελετητής για τις πολύ δημοφιλείς υποθέσεις των γυναικών που ενεπλάκησαν στο σκάνδαλο του baby-farming, αλλά και λιγότερο γνωστές.

βρίσκεται εκτός του σκανδάλου της παιδικής «εκτροφής», γίνεται περισσότερο αντιληπτό από ποτέ ότι βασικοί υπαίτιοι πίσω από αυτές τις μικρές τραγωδίες ήταν οι Νόμοι περί Φτωχών, όσοι τους εκπροσωπούσαν, αλλά κυρίως όσοι τους επινόησαν, χωρίς να προσπαθήσουν να αφουγκραστούν τα πραγματικά αίτια πίσω από αυτές τις κοινωνικές παθογένειες. Ακολουθώντας τον τρόπο που τους υπαγόρευαν οι κοινωνικές τους προκαταλήψεις, η ταξική τους προέλευση, το φύλο τους και οι θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, προσπάθησαν να θεραπεύσουν τα κακώς κείμενα που αφορούσαν τους φτωχούς, να τους πειθαρχήσουν και επιβάλλουν αυτό που οι ίδιοι θεωρούσαν ως κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά σωστό και υγιές. Το μόνο που κατάφεραν ήταν να δυσκολέψουν τις ζωές των φτωχών εν γένει και των γυναικών της εργατικής τάξης συγκεκριμένα.¹⁶¹ Με το ίδιο πνεύμα, με τον ίδιο στρεβλό και αναποτελεσματικό τρόπο προσέγγισαν και τη νομοθεσία με την οποία κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν το τεράστιο πρόβλημα του baby farming.

2.5. Η Νομοθεσία του 1872

Η εκστρατεία που εξαπολύθηκε από το *BMJ* και σε μικρότερο βαθμό από άλλα έντυπα και αρθρογράφους,¹⁶² είχε ως άμεση συνέπεια τη δημιουργία ενός αρχικού

¹⁶¹Βέβαια, η εγγενής αμφισβήτηση της σαφούς, ως τότε, πατερναλιστικής διάκρισης σε «καλές φυσικές μητέρες- κακές αφύσικες» που ενυπάρχει στην κριτική της εμπιστοσύνης προς έμμισθες τροφούς αφορά και τις γυναίκες της μεσαίας τάξης, χωρίς όμως να επηρεάζει ουσιαστικά τις επιλογές και την διαβίωσή τους. Παρόλα αυτά, μέσα στο γενικότερο κλίμα απόδοσης ευθυνών στην άστατη και ανεύθυνη γυναικεία φύση, ο αρθρογράφος του *Contemporary Review* Andrew Wynter (μετέπειτα σχολιαστής στο *British Medical Journal*) κατηγορήσε ανοιχτά τις γυναίκες της μεσαίας τάξης για την αφύσικη και εγκληματική επιλογή να προσλαμβάνουν παραμάνες προκειμένου να μην ταλαιπωρήσουν το σώμα τους με τη φροντίδα του μωρού, οδηγώντας το έτσι στο θάνατο, συνδέοντας άμεσα τη βρεφοκτονία ακόμα και με πρακτικές της μεσαίας τάξης, όπως ο θηλασμός με παραμάνες βλ. Andrew Wynter, «The Massacre of the Innocents», *ό.π.*, σ. 610

¹⁶²Μέσα σε αυτά θα πρέπει να συμπεριλάβουμε άρθρα του *Contemporary Review* που δεν ασχολήθηκαν με το ζήτημα της «εκτροφής» παιδιών και νηπίων αυτή την περίοδο αλλά με τους Νόμους περί Φτωχών και την υποστήριξη των παιδιών εντός του συστήματος, σειρά άρθρων του φεμινιστικού περιοδικού *Woman's Suffrage Journal* σχετικά με προβλήματα που αντιμετώπιζαν τα παιδιά που είχαν εγκαταλειφθεί στη φροντίδα των πτωχοκομείων, συγχέοντας τα με το θέμα της εκτροφής, δικαστικές εκθέσεις και μια ξεχωριστή περίπτωση που τράβηξε ιδιαίτερα την προσοχή του αναγνωστικού κοινού, αυτή της «AB», κατά κόσμον Fanny Hudson, που διεξήγε μυστική έρευνα υποδύομενη την ενδιαφερόμενη ως πελάτισσα και με επιστολή της στους *Times* αποκάλυψε την εμπλοκή γιατρών σε παράνομες αμβλώσεις και δίκτυα βρεφικής εκτροφής, καθιστώντας σαφή τη σύνδεση των κλάδων μεταξύ τους και δίνοντας πολλές πληροφορίες για τη δομή και την οργάνωσή τους. Αν και παραδέχτηκε την προτεραιότητα των γιατρών στα επιστημονικά ζητήματα, αντέκρουε τους ισχυρισμούς του *BMJ* ότι οι γυναίκες δεν ήταν σε θέση να συνεισφέρουν στον αγώνα κατά της βρεφοκτονίας. Θεωρούσε ότι η ιδιότητά της ως γυναίκας και μητέρας της έδινε πλεονέκτημα ως προς την κατανόηση και τα κίνητρα και απαίτησε αυξημένη ιδιωτική συμμετοχή των μη επαγγελματιών στη φιλανθρωπία και σε δραστηριότητες «αστικής εξερεύνησης». Η έρευνα της «AB» και η δημοσίευσή

νομοσχεδίου, που είχε συνταχτεί από την Εταιρεία Προστασίας της Ζωής των Βρεφών (ILPS), στο οποίο είχαν ενσωματωθεί πολλές μεταρρυθμίσεις από αυτές που συνιστούσε το *BMJ* από τα μέσα της δεκαετίας του 1860. Οι σημαντικότερες ήταν αυτές που αφορούσαν την εγγραφή στο τοπικό ειρηνοδικείο όσων αναλάμβαναν την ευθύνη ενός παιδιού κάτω των έξι ετών και δεν ήταν συγγενείς ή νόμιμοι κηδεμόνες και τη δημιουργία ενός σύνθετου συστήματος επιθεώρησης κάθε χώρου φύλαξης βρεφών και νηπίων σε μηνιαία βάση από έναν αξιωματούχο του Νόμου περί Φτωχών, που θα υπέβαλλε μια τριμηνιαία γραπτή έκθεση στο αντίστοιχο Συμβούλιο. Οι διατάξεις επιθεώρησης απορρίφθηκαν ως πολύ αυστηρές και δαπανηρές.

Στο διάδοχο σχήμα που δημιουργήθηκε το 1871, την Κοινοβουλευτική Επίλεκτη Επιτροπή για την Προστασία της Βρεφικής Ζωής, επίσης συμμετείχαν μέλη του ιατρικού επαγγέλματος και άτομα που είχαν εμπλακεί ενεργά στην έρευνα και στις ίδιες τις υποθέσεις,¹⁶³ φτάνοντας, όπως είναι λογικό, σε παρόμοια πορίσματα, για αυστηρή αστυνομική επιτήρηση των τοκετών και όσων εμπλέκονταν στην αναπαραγωγική διαδικασία, όπως τα lying-in houses, αλλά κυρίως για τον κοινωνικό έλεγχο στον χώρο της παιδικής φροντίδας.¹⁶⁴

Το νομοσχέδιο του 1872 προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στους κύκλους των φεμινιστριών, ειδικά γύρω από το ζήτημα της επιθεώρησης. Υπό την ηγεσία των Josephine Butler, Lydia Becker και Elizabeth Wolstenholme, σχηματίστηκε η Επιτροπή για την Τροποποίηση του Νόμου σε Σημεία όπου Είναι Επιβλαβής για τις Γυναίκες (CALPIW), η οποία δημοσίευσε ένα φυλλάδιο με τίτλο «*Infant Mortality: Its Causes and Remedies*» που παρουσίαζε το νομοσχέδιο σαν μια επίθεση στις γυναίκες της εργατικής τάξης και σαν παρέμβαση του Κράτους στο οικιακό περιβάλλον. Εξέφρασαν έντονες αντιρρήσεις ως προς την επιθεώρηση γυναικών που είχαν πάρει το παιδί, συνήθως ενός γείτονα, με σκοπό την εξεύρεση ενός πενιχρού εισοδήματος, θεωρώντας την ως μια παρέμβαση σε μια άτυπη κυρίως διευθέτηση μεταξύ δύο γυναικών, σε αυτό

της είναι η πρώτη που υπογραμμίζει τον ρόλο των ανδρών στο σκάνδαλο της «εκτροφής» και ανοίγει δρόμο για τις γυναίκες ώστε να συμμετέχουν σε αυτή την εκστρατεία Για την «ΑΒ» βλ. Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, *ό.π.*, σ. 123 και Ruth Ellen Homrighaus, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», *ό.π.* σ. 361

¹⁶³Εκ μέρους των γυναικών κατέθεσαν στην Επιτροπή μόνο δύο μέλη, εκπρόσωποι του φιλανθρωπικού τομέα, που δούλευαν με γυναίκες και παιδιά, η Jane Dean Main και η Susannah Meredith. Βλ. Margaret L. Arnot, «Infant death, child care and the state: the baby-farming scandal and the first infant life protection legislation of 1872», *ό.π.*, υποκεφ. 5

¹⁶⁴Ruth Ellen Homrighaus, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», *ό.π.* σ. 363

που ο Carl Chinn περιέγραψε ως δίκτυα αλληλοβοήθειας,¹⁶⁵ που δεν ήταν υπόθεση του κράτους. Αλλά δεν περιορίστηκαν σε αυτό. Επέκτειναν την κριτική τους σε γιατρούς και νομοθέτες για τη διαιώνιση των διακρίσεων, των προκαταλήψεων και της τιμωρητικής διάθεσης εις βάρος των γυναικών των εργατικών τάξεων «για προβλήματα που ενώ δημιουργούνται από άνδρες»,¹⁶⁶ όπως η παραγωγή νόθων και η βρεφοκτονία, άφηναν τους άνδρες στο απυρόβλητο.

Κριτική ασκήθηκε και από άλλα έντυπα όπως το *Women's Suffrage Journal*, που έκρινε ότι το νομοσχέδιο δεν είχε θεραπευτικό ρόλο, καθώς η πραγματική αιτία του προβλήματος βρισκόταν σε όσα επέβαλε ο Νόμος περί Φτωχών σε σχέση με τα νόθα παιδιά. Δημοφιλέστερα μέσα, όπως η εβδομαδιαία εφημερίδα *The Examiner*, υποστήριζαν την ιδιωτική πρωτοβουλία ως αποτελεσματικότερη από τη δράση δικαστών και αστυνομικών.¹⁶⁷

Το νομοσχέδιο όπως υποβλήθηκε στην τελική του μορφή και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Νοεμβρίου 1872 ήταν μια πολύ άτονη προσπάθεια για ρύθμιση του προβλήματος της βρεφικής και παιδικής εκτροφής και της βρεφοκτονίας και, εκ του αποτελέσματος, άκαρπη. Ο Νόμος του 1872 όριζε την υποχρεωτική εγγραφή σε μητρώο του τοπικού ειρηνοδικείου για περίοδο ενός έτους και αφορούσε εκείνα τα σπίτια που φιλοξενούσαν δύο ή περισσότερα βρέφη για περίοδο μεγαλύτερη των 24 ωρών. Η δημιουργία ενός νέου σώματος επιθεωρητών που θα ασκούσε εξονυχιστικό έλεγχο σε αυτές τις εγκαταστάσεις και θα προλάβαινε την κακοποίηση και την παραμέληση των παιδιών, παραβλέφθηκε πλήρως. Η όποια αστυνόμευση βασίστηκε στους αδύναμους μηχανισμούς των τοπικών αρχών, στις οποίες βασίζονταν και οι δύο Νόμοι Περί Φτωχών για την εφαρμογή τους. Αν και δεν παρεχόταν καμία εξουσία επιθεώρησης ή εισόδου αξιωματούχου σε κάποια «φάρμα», ωστόσο η τοπική αρχή ήταν σε θέση να αφαιρέσει το όνομα μιας συγκεκριμένης βρεφικής «φάρμας» από το μητρώο, εάν αποδεικνυόταν ότι ήταν ακατάλληλη και υπήρχαν σημάδια σοβαρής παραμέλησης. Η ποινή για τα αδικήματα που είχαν διαπραχθεί περιοριζόταν σε φυλάκιση έξι μηνών ή χρηματική ποινή πέντε λιρών. Προφανώς, οι ποινές για άλλα αδικήματα, όπως δολοφονία ή ανθρωποκτονία από αμέλεια, παρέμεναν, όπου μπορούσε να αποδειχθεί

¹⁶⁵Carl Chinn, *They worked all their lives: Women of the urban poor in England, 188-1939*, Lancaster, Carnegie Publishing Ltd, 2006

¹⁶⁶Ruth Ellen Homrighaus, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», *ό.π.* σ. 363

¹⁶⁷Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, *ό.π.*, σ. 148

μια τέτοια περίπτωση.¹⁶⁸ Θετικό αλλά παράδοξο απότοκο του νόμου ήταν η μερική τροποποίηση στις διατάξεις περί Νόθων, η οποία βελτίωσε τους μηχανισμούς για την ανάληψη της ανατροφής του παιδιού από τον πατέρα και την αύξηση του μέγιστου επιδόματος που καταβαλλόταν στη μητέρα.¹⁶⁹

Τελειώνοντας με μια αποτίμηση σχετικά με τη νομοθεσία του 1872, υπήρξε καταρχάς μια τεράστια νίκη του ιατρικού επαγγέλματος. Παρά την έντονη κριτική που τους ασκήθηκε, οι επαγγελματίες υγείας επισφράγισαν την προσπάθεια να επέμβουν στη χάραξη πολιτικής, να εδραιώσουν τον επαγγελματισμό τους και να καταλάβουν στη δημόσια σφαίρα το κύρος τους ως σώμα «ειδικών», προσπάθεια που είχε ξεκινήσει πιο δειλά τη δεκαετία του 1840 και κορυφώθηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οι προκαταλήψεις εναντίον των γυναικών της εργατικής τάξης και ο μισογυνισμός εργαλειοποιήθηκαν από την επιστημονική κοινότητα για την προώθηση των συμφερόντων της και τον εκσυγχρονισμό των κοινωνικών πρακτικών στο όνομα ενός πιο εύρωστου έθνους.

Στους κερδισμένους της επιστημονικής κοινότητας μπορούμε να συγκαταλέξουμε και την επιστήμη της κοινωνικής έρευνας και της στατιστικής. Η συλλογή στατιστικών στοιχείων για γεννήσεις, θανάτους και γάμους ξεκίνησε στις αρχές του αιώνα. Με την επέκταση της πρακτικής σε βρεφοκτονίες, αμβλώσεις, βρεφική θνησιμότητα και τη σαφέστερη καταγραφή μιας τάξης μεγέθους ενόχων και θυμάτων γίνεται δυνατό να ασκηθούν αποτελεσματικότερα πιέσεις για μεταρρύθμιση.¹⁷⁰

Σύμφωνα με την Carol Smart ο Νόμος περί Προστασίας της Βρεφικής Ζωής ανήκει σε μια σειρά νομοθεσιών που είχαν ως στόχο τον έλεγχο των γυναικών σε θέματα που αφορούσαν την αναπαραγωγή, τη μητρότητα και τη σεξουαλικότητα και που συχνά, σε στιγμές ηθικού πανικού θεωρούνταν ότι αποτελούσαν απειλή για τη σταθερότητα της κοινωνικής τάξης και αναδεικνύονταν σε πολιτικά και νομικά ζητήματα. Μέσα από αυτή την προσπάθεια η μητρότητα επαναπροσδιοριζόταν και περιοριζόταν όλο και περισσότερο σε ένα συγκεκριμένο μοντέλο δραστηριότητας της φροντίδας.¹⁷¹

¹⁶⁸ Στο ίδιο, *ό.π.*, σσ. 167-168

¹⁶⁹ Joanna Bourke, *Amelia Dyer and Baby Killing*, Gresham College, 2021

¹⁷⁰ Carol Smart, *Disruptive bodies and unruly sex: The regulation of reproduction and sexuality in the nineteenth century*, *ό.π.*, σσ. 7-32

¹⁷¹ Κομμάτι της ίδια προσπάθειας θεωρεί επίσης τον Νόμο περί Συζυγικών Υποθέσεων (1857) που εστιάζει στη ζημιά που προκαλείται από την γυναικεία απιστία και παραχωρεί το δικαίωμα κοσμικού διαζυγίου στους άντρες και με αυτή την αιτιολογία, τον Νόμο περί Εγκλημάτων κατά του Ατόμου

Με βάση τους δημόσιους λόγους της ιατρικής επιστήμης και των κοινωνικών στατιστικών, μέσα σε αυτό το κλίμα πανικού που δημιουργήθηκε από το μελοδραματικό αφηγηματικό πλαίσιο, η βρεφοκτονία επαναπροσδιορίστηκε ως απειλή για την κοινωνική τάξη και τις πολιτισμένες αξίες.¹⁷² Αυτές οι αξίες, η ηθική ευπρέπεια, η οικονομική πρόοδος, η εθνική δύναμη είναι αξίες που εκπορεύονται κυρίως από τις αστικές τάξεις. Αυτή η νομοθεσία, αποκορύφωμα μιας πολύ έντονης εκστρατείας, είναι η συνέχεια της απόπειρας αυτών των τάξεων να διαμορφώσουν τις εργατικές τάξεις κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν, ρυθμίζοντας την καθημερινή ζωή, τις πολιτιστικές πρακτικές και τις αντιλήψεις τους, με αφετηρία την ταξική προκατάληψη, την περιφρόνηση, ίσως ακόμα και τον φόβο, και με αιχμή του δόρατος τη γυναίκα.

Με τη νομοθεσία του 1872, η αστική τάξη επικύρωσε για ακόμα μία φορά τον ρόλο της ως κοινωνικού κυρίαρχου. Αυτό που δεν κατόρθωσε ήταν το ουσιαστικό, δηλαδή να επιλύσει το ζήτημα των βρεφοκτονιών και τα προβλήματα που συνδέονται με την «εκτροφή». Όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, αυτά όχι μόνο παρέμειναν, αλλά επανήλθαν με ακόμα μεγαλύτερη σφοδρότητα.

3. Η δεύτερη περίοδος του σκανδάλου, 1888-1897

Η νομοθετική προσπάθεια του 1872 ήταν προορισμένη να αποτύχει. Οι ρυθμίσεις της ήταν τόσο επιδερμικές και επιπόλαιες και ο μηχανισμός ελέγχου που προέβλεπε τόσο περιορισμένος, ώστε το σύστημα της «εκτροφής» συνεχίστηκε αμείωτο. Οι προϋποθέσεις εγγραφής στο μητρώο παραβιάζονταν κατά κόρον από τις ιδιοκτήτριες και τους ιδιοκτήτες τέτοιων εγκαταστάσεων και όσον αφορά τον περιορισμό φύλαξης περισσότερων του ενός βρεφών βρέθηκε τρόπος να παρακαμφθεί με την πρακτική του

(1861) που αφορούσε τον βιασμό, τη μαστροπεία, την παράνομη συνουσία, την άμβλωση, την απόκρυψη της γέννησης και την έκθεση των παιδιών σε κίνδυνο, τους Νόμους περί Μεταδοτικών Ασθενειών (1866,1869) που επέβαλαν μια μορφή υγειονομικής φυλάκισης σε πόρνες που απευθύνονταν σε περιοχές με στρατωνισμένες φρουρές και τον Νόμο για την Τροποποίηση του Ποινικού Δικαίου (1885) που αφορούσε το λεγόμενο Εμπόριο Λευκών Σκλάβων και την προμήθεια κοριτσιών από την Αγγλία σε ντόπιους και ξένους οίκους ανοχής και άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης ανήλικων κοριτσιών και ανέβασε την ελάχιστη ηλικία συναίνεσης για την ερωτική συνεύρεση στα 16 Βλ. Carol Smart, *Disruptive bodies and unruly sex: The regulation of reproduction and sexuality in the nineteenth century*, *ό.π.*, σ. 14

¹⁷²Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 17

«baby-sweating», μια «σκυταλοδρομία εναλλαγής» βρεφών, με την απόκτηση ενός μωρού αμέσως μετά το θάνατο ενός άλλου.¹⁷³

Δεδομένων των ελλείψεων του μηχανισμού ελέγχου, που δεν κατάφερε να σταματήσει το ακμάζον εμπόριο βρεφικής εκτροφής, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός η εμφάνιση νέων, ακόμη μεγαλύτερων σκανδάλων, παρά τον Νόμο του 1872. Στις υποθέσεις που επακολουθούν κυρίαρχο στοιχείο, σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο, είναι αυτό της θανατηφόρας βίας που επιφέρει άμεσα αποτελέσματα, με βασική πρακτική αυτή του στραγγαλισμού. Οι θύτριες παρουσιάζονται από τον Τύπο ως φύσεις εξαιρετικά βίαιες, άκαρδες, ψυχρές και λογικές, ως στυγνές δολοφόνοι. Η εισαγωγή τους σε κάποιο άσυλο φανερώνει ένα πιο ταραχώδη και ανήσυχο βίο από τις Winsor και Waters. Ένα επιπλέον στοιχείο των γυναικών που απασχολούν την κοινή γνώμη κατά την ύστερη βικτωριανή περίοδο και τις διαφοροποιεί από αυτές της προηγούμενης περιόδου, ενισχύοντας το προφίλ της αγριότητας στις σελίδες των εφημερίδων, είναι ότι και οι δύο υπήρξαν μητέρες. Τέλος, και οι δύο είχαν έναν σύντροφο και αυτό το στοιχείο μπορεί να φανεί αρκετά χρήσιμο για την ανίχνευση πιθανών έμφυλων στερεοτύπων.

3.1. Η υπόθεση της Jessie King

Ένα απόγευμα Οκτώβρη στα 1888, μια ομάδα παιδιών βγήκε να παίζει ποδόσφαιρο με μια μπάλα από πανιά που βρήκαν πεταμένη σε ένα δρομάκι. Το παιχνίδι τους έκρυβε μια δυσάρεστη και ανατριχιαστική έκπληξη, μιας και το αυτοσχέδιο τόπι ήταν το σώμα ενός νεκρού αγοριού τυλιγμένο σε ένα παλτό. Η έρευνα των αρχών οδήγησε στο σπίτι της 26χρονης Jessie King και του συντρόφου της, Thomas Pearson, όπου βρέθηκε και το πτώμα ενός στραγγαλισμένου κοριτσιού.

Στην ομολογία της που δόθηκε αμέσως και με έμφαση στην αθωότητα του Pearson, υποστήριξε ότι στραγγάλισε το αγόρι μετά την αποτυχημένη απόπειρά της να το στείλει σε κάποιο άλλο σπίτι για να το φροντίσουν, γιατί αδυνατούσε να το συντηρήσει. Μετά τον θάνατο του αγοριού, της ανατέθηκε η φροντίδα του μικρού κοριτσιού από τη γιαγιά της, που, στην προσπάθειά της να το ηρεμήσει, ρίχνοντάς του ούισκυ στον λαιμό, το έπνιξε. Οι εφημερίδες έκαναν λόγο και για ένα τρίτο παιδί, ένα

¹⁷³Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., σ. 125

αγοράκι μόλις τριών μηνών, που της είχε παραδοθεί από τον πατέρα του με μια εφάπαξ πληρωμή 5 λιρών και αμέσως μετά εξαφανίστηκε.

Η Jessie King από τη Σκωτία ασχολούνταν με την εκτροφή βρεφών και νηπίων για περίπου δύο χρόνια και όχι συστηματικά, μέσω αγγελιών σε εφημερίδες. Δικάστηκε για τον θάνατο αυτών των τριών παιδιών, κι ενώ πιστεύεται ότι από τα χέρια της πέρασαν κι άλλα παιδιά -ίσως άλλα τρία, μέσα στα οποία κι ένα δικό της- δεν υπήρχαν επαρκή στοιχεία για να στηριχτεί αυτή η υπόθεση δικαστικά. Κατά τη διάρκεια της δίκης η εισαγγελία αποφάσισε να μην απαγγείλει κατηγορίες κατά του Pearson, μιας και δεν υπήρχαν σαφή στοιχεία για την ενοχή του και τον μετέτρεψε σε μάρτυρα κατηγορίας εναντίον της, ενδεχομένως για να μπορέσει να «δέσει» την υπόθεση. Η ενοχοποίηση της King βασίστηκε σε όσα κατέθεσε ο Pearson εις βάρος της. Μάρτυρας υπεράσπισης δεν κλήθηκε κανείς. Οι ένορκοι αποφάσισαν μέσα σε μισή ώρα για την ενοχή της. Η έκκληση για μετατροπή της ποινής της δεν εισακούστηκε και έτσι η King απαχρονίστηκε στις 11 Μαρτίου 1889.

Η ζωή της King ακολουθεί το τυπικό μοτίβο της ζωής των baby-farmers όπως την έχουμε συναντήσει μέχρι τώρα, με τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό να κυριαρχούν. Έμεινε ορφανή από μητέρα μόλις 18 μηνών και ορφανή από πατέρα στην ηλικία των 18, αν και λόγω κακών σχέσεων με τη μητριά της φαίνεται να εγκαταλείπει στο σπίτι της ήδη από την ηλικία των 11. Αναγκάζεται να αναλάβει βαριές δουλειές, σε εργοστάσια ή σε πλυντήρια ως πλύστρα και σε λίγα χρόνια βρίσκεται τρόφιμη για 18 μήνες στο Magdalene's House, ένα άσυλο για «εκπεσούσες» γυναίκες. Στη Γλασκόβη, όπου μετακόμισε αργότερα, υπάρχει η φήμη ότι φυλακίστηκε για τρεις ή τέσσερις μήνες για απόκρυψη τοκετού.

Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο στη βιογραφία της King, που υπογραμμίζει περαιτέρω τη θέση μιας γυναίκας σε ένα πλαίσιο ακραίας φτώχειας και κοινωνικής καταπίεσης, είναι η σχέση της με τον Pearson. Η King γνωρίζει τον κατά 30 χρόνια μεγαλύτερό της Thomas Pearson με την επιστροφή της στο Εδιμβούργο, ούσα σε κατάσταση προχωρημένης εγκυμοσύνης από έναν άλλον άντρα και μαζί ανοίγουν την οικογενειακή «επιχείρηση» της αναδοχής παιδιών.¹⁷⁴ Ο Pearson είναι ένας ξεπεσμένος άντρας της μεσαίας τάξης που έχει εγκαταλείψει την οικογένειά του, είναι εθισμένος στο αλκοόλ και σπαταλά απίστευτα ποσά από το πενιχρό «οικογενειακό» εισόδημα στις

¹⁷⁴ Από αυτή την εγκυμοσύνη γεννάει ένα κοριτσάκι που αργότερα εξαφανίζεται από οποιαδήποτε καταγραφή και αναφορά.

παμπ, στοιχείο που πιθανώς εξηγεί γιατί η King επέλεξε ξαφνικά να στραφεί σε αυτή την επαγγελματική δραστηριότητα. Επίσης, ο Pearson εμφανίζεται ως ένας άντρας απίστευτα τραχύς στους τρόπους του, ο οποίος ασκεί αρκετή εξουσία και κακομεταχείριση επάνω στην Jessie.

Παρά την έλλειψη στοιχείων για την καταδίκη του την περίοδο της δίκης και παρά την ομολογία της, μετέπειτα έρευνα έδειξε ότι το στραγγαλισμένο αγόρι βρέθηκε τυλιγμένο στο δικό του παλτό και το κοριτσάκι μέσα στη ντουλάπα βρέθηκε σε ένα ράφι πολύ ψηλό για το ανάστημα της King, στοιχεία που θα μπορούσαν να έχουν θέσει υπό αμφισβήτηση την αποκλειστική ευθύνη της King και την πλήρη άγνοια του Pearson. Σύμφωνα με τον καθολικό ιερέα που την εξομολόγησε λίγο πριν το ικρίωμα και σύμφωνα με όσα του είχε εμπιστευτεί η ίδια η King -η πίστη της έσωσε κομμάτι της υστεροφημίας της στα πλαίσια της κοινής γνώμης- ο Pearson είχε σκοτώσει ένα από τα τρία παιδιά και στις άλλες δύο περιπτώσεις στεκόταν δίπλα της μεθυσμένος, καθοδηγώντας τις κινήσεις της.¹⁷⁵

Η Jessie King είναι η πρώτη από τις γυναίκες που έχουμε ως τώρα εξετάσει της οποίας το νοικοκυριό στηρίζεται σε μια αντρική, κυρίαρχη φιγούρα. Αυτό θα μπορούσε να είναι ένα στοιχείο που σε άλλες περιπτώσεις ίσως να είχε λειτουργήσει υπέρ της, μιας και η ανεξαρτησία των Winsor - Waters δεν είχε μετρήσει θετικά στη δημόσια εικόνα τους. Αλλά αφενός το νοικοκυριό που είχε δημιουργήσει με τον Pearman δεν ήταν κοινωνικά αποδεκτό στην εποχή της, αφετέρου δεν αποτελεί μια δομή υποστήριξης και ελευθερίας, ένα περιβάλλον στο οποίο η King θα μπορούσε να βρει ανακούφιση από την ως τότε σκληρή ζωή της, αλλά μια επιπλέον εξουσιαστική δομή για μια γυναίκα που προσπαθεί να επιβιώσει. Και σαν εκπρόσωπος μιας τέτοιας δομής, ακόμα κι ένας άνθρωπος του περιθωρίου, ένας άνθρωπος που δε γνωρίζει καμία κοινωνική καταξίωση και δε χαίρει κοινωνικού σεβασμού, μπορεί παρόλα αυτά να γίνει πολύ πιο εύκολα πιστευτός από άντρες που εκπροσωπούν παρόμοιες, αν και ισχυρότερες, εξουσιαστικές δομές, αστυνομικούς, δικαστές, δημοσιογράφους, από ό,τι μία φτωχή γυναίκα, και μάλιστα ο άνδρας αυτός να εργαλειοποιηθεί για την επικύρωση της καταδίκης της. Η υπόθεση της Jessie King υποδεικνύει ίσως πώς θα αντιμετώπιζαν οι εκπρόσωποι του νόμου και της τάξης έναν άντρα baby-farmer.

¹⁷⁵Στοιχεία για την υπόθεση King: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-30850674> (τελευταία προσπέλαση 29.9.2022)

Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., κεφ. 6.2.1

3.2. Η υπόθεση της Amelia Dyer

Η Amelia Dyer είναι η πλέον διαβόητη γυναίκα baby-farmer, τόσο που θα μπορούσαμε να πούμε ότι το σκάνδαλο έχει περάσει στη σύγχρονη εποχή ταυτισμένο με την εικόνα της. Σε αυτό συμβάλουν τρία στοιχεία: καταρχάς, όπως θα δούμε, ήταν η γυναίκα με την πιο παραγωγική και πολυετή δράση, επαγγελματική και εγκληματική, υπήρξε η πιο βίαιη στις πρακτικές της -από ένα σημείο κι έπειτα επικεντρώθηκε αποκλειστικά στον στραγγαλισμό- και επιπλέον, το ξέσπασμα της υπόθεσης στα τέλη του αιώνα, χάρη στην τεχνολογική και τεχνική πρόοδο μας επιτρέπει πρόσβαση σε περισσότερα και πιο αναλυτικά τεκμήρια. Ωστόσο, τα στοιχεία που έχουμε δεν επαρκούν για μια ακριβή εκτίμηση για το πόσα παιδιά πέρασαν από τη φροντίδα της.¹⁷⁶

Η Dyer, που νέα εργαζόταν ως νοσοκόμα, ξεκίνησε τη δραστηριότητα της ως baby-farmer το 1869, όταν πρωτοδημοσίευσε μια σχετική αγγελία στον τύπο. Για μερικά χρόνια η Dyer ταξίδευε από την έδρα της στο Bristol και το Reading μέχρι το Liverpool και το Plymouth για την παραλαβή παιδιών, χρεώνοντας μεταξύ £10 και £80 -ποσό τεράστιο για την εποχή – για τις υπηρεσίες της. Επίσης, πέρα από υπηρεσίες αναδόχου, πρόσφερε και υπηρεσίες τοκετών, στο lying-house που διατηρούσε.

Το 1879 προκαλεί για πρώτη φορά την προσοχή των αρχών, λόγω του ύποπτα μεγάλου αριθμού πιστοποιητικών θανάτου που αφορούσαν παιδιά τα οποία είχε αναλάβει, οπότε και αποπειράται να αυτοκτονήσει με υπερβολική δόση λάβδανου. Καθώς δεν μπόρεσε να αποδειχτεί η άμεση εμπλοκή της στους θανάτους των παιδιών, κατηγορήθηκε βάσει του Νόμου περί Προστασίας της Παιδικής Ζωής του 1872 για το αδίκημα της υποδοχής παιδιών σε ένα μη εγγεγραμμένο από το τοπικό ειρηνοδικείο σπίτι και καταδικάστηκε σε έξι μήνες καταναγκαστική εργασία, τη μέγιστη ποινή που προβλεπόταν. Μετά την αποφυλάκισή της το 1880, αφού εργάστηκε σε ένα εργοστάσιο κορσέδων μέχρι το 1884, συνεχίζει τη δράση της.

Τον Οκτώβριο του 1891 ξανατραβάει την προσοχή των αρχών, μετά την αναφορά μιας γκουβερνάντας που της είχε εμπιστευτεί το παιδί της και που, αφού παντρεύτηκε τον πατέρα του, επέστρεψε να το διεκδικήσει. Η Dyer είπε στην αστυνομία ότι είχε

¹⁷⁶ Κάποιοι υπολογισμοί που βασίζονται σε καταθέσεις μαρτύρων σχετικά με την ανεξέλεγκτη δράση της ως baby-farmer και την μακροβιότητα της επιχείρησής της, κάνουν λόγο ακόμη και για 200 παιδιά βλ. Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π. σ. 142

παραδώσει το παιδί σε ένα τρίτο μέρος και δεν ήξερε πού βρισκόταν. Από αυτό το σημείο αρχίζει ένας φαύλος κύκλος επαναλαμβανόμενων κινήσεων, με συνεχείς επισκέψεις της γκουβερνάντας συνοδεία αστυνομίας, αποφυγή σύλληψης για την Dyer, απόπειρες αυτοκτονίας, εισαγωγή σε κάποια άσυλο και μετά την απελευθέρωσή της, μετακόμιση και επανέναρξη των δραστηριοτήτων της, είτε ως ανάδοχος, είτε ως μαία ή και τα δύο. Κάποια στιγμή τον Απρίλη του 1894, η γκουβερνάντα την επισκέπτεται για τελευταία φορά, αλλά η επανεισαγωγή της Dyer σε διάφορα ιδρύματα, νοσοκομεία, άσυλα ή πτωχοκομεία και οι επακόλουθες μετακομίσεις είναι συνεχείς και τα ίχνη της χάνονται.

Τον Αύγουστο του 1895 η δράση της εντοπίζεται κάπου κοντά στο Reading, ως ιδιοκτήτρια ανάδοχου σπιτιού, με διαφορετικό τρόπο και πεδίο δράσης. Αυτή τη φορά τα παιδιά που έφταναν στα χέρια της μέσω αγγελίας προέρχονταν μόνο από την περιοχή του Bristol και συλλέγονταν από κοντινούς σιδηροδρομικούς σταθμούς. Στις 30 Μαρτίου, μετά τη μακάβρια ανακάλυψη μιας τσάντας με τα πτώματα τριών παιδιών στον Τάμεση και βάσει μιας πληροφορίας από τη Granny Smith -μια γυναίκα που η Dyer είχε γνωρίσει σε μία από τις πολλές επισκέψεις της σε κάποιο πτωχοκομείο- έγινε έρευνα στο σπίτι της Dyer, όπου και συνελήφθη. Τις επόμενες μέρες από τη σύλληψή της, συνεχόμενα «πακέτα» παιδιών ανακαλύπτονταν μέσα στο ποτάμι, συνήθως σε προχωρημένη αποσύνθεση, όλα με τη χαρακτηριστική λευκή κορδέλα στον λαιμό, σήμα κατατεθέν των θυμάτων της.

Το κατηγορητήριο βασίστηκε κυρίως σε μάρτυρες, στις μαρτυρίες πολλών από τις μητέρες των παιδιών αλλά και της Granny Smith, όπως και σε επιστολές που είχε αποστείλει η Dyer σε διάφορους πελάτες της, συνήθως με διαφορετικά ονόματα, γεμάτες ψέματα για την κατάσταση των παιδιών. Για τη δράση της, που φάνηκε να ήταν εξαπλωμένη σε όλη την νότια Αγγλία, κατηγορήθηκαν ως συνένοχοί της ο γαμπρός της, Arthur Palmer και η κόρη της, Poly. Η ομολογία της Dyer, με πλήρη ανάληψη ευθύνης, ήρθε γρήγορα, μέσα από μια επιστολή που έγραψε όσο ήταν υπό κράτηση, σε μια προσπάθεια να απαλλάξει την οικογένειά της. Ο γαμπρός της όντως αφέθηκε ελεύθερος, η κόρη της παρέμεινε υπό κράτηση εν αναμονή της ολοκλήρωσης των ερευνών, που κατέληξαν στην αθωότητά της, και η Dyer προφυλακίστηκε και μεταφέρθηκε για να δικαστεί στο ένορκο δικαστήριο του Old Bailey στις 22 Μαΐου, σε μια δίκη που δεν κράτησε πάνω από δύομιση ώρες.

Η προσπάθεια επίκλησης παραφροσύνης από την πλευρά της υπεράσπισης έπεσε στο κενό. Η εισαγγελία επικαλέστηκε στοιχεία από γιατρούς που είχαν πιο πρόσφατη

επαφή μαζί της για να αντικρούσει την υπερασπιστική γραμμή, ενώ ο Τύπος υποστήριζε ότι η εμπειρία της στα άσυλα της πρόσφερε τη δυνατότητα να προσποιηθεί πως ήταν ψυχασθενής. Ούτε η ίδια η Dyer, που φαινόταν εντελώς παραιτημένη, έκανε κάποια προσπάθεια για να στηρίξει αυτή την υπεράσπιση. Έτσι, οι ένορκοι κατέληξαν σε ετυμηγορία εντός πέντε λεπτών, κηρύσσοντάς την παμψηφεί ένοχη. Η Dyer απαγχονίστηκε στο Newgate στις 10 Ιουνίου του 1896.¹⁷⁷

Όπως είπαμε, η Dyer είναι η πιο διαβόητη απ' όλες τις baby-farmers. Η υπόθεση προσέλαβε αμέσως μεγάλη δημοσιότητα, που συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας. Ο κόσμος επισκεπτόταν το σπίτι της και σημεία που συνδέονταν με τις δολοφονίες. Εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας, όπως οι *Times*, η *Bristol Mercury*, η *Reynolds Newspaper* είχαν συνεχείς ανταποκρίσεις από τις εξελίξεις, με πολύ δραματική και ζωντανή περιγραφή. Τα ρεπορτάζ έκαναν λόγο για μια γυναίκα σκληρή, ψυχρή, υπολογιστική, αφύσικη που σκότωνε για λεφτά και επικαλούνταν το ιστορικό επιθέσεων στο ενεργητικό της ή τη χρήση αλκοόλ και ναρκωτικών σαν ένδειξη συμπεριφοράς που όφειλε να διορθωθεί.¹⁷⁸ Η καταδίκη ήρθε πρώτα από τις εφημερίδες και μετά από τους δικαστές. Ο δημόσιος λόγος δεν επεφύλασσε καμία συμπάθεια ή συμπόνια προς το πρόσωπό της. Η μόνη θετική αναφορά ήρθε από ένα άρθρο των *Times*, που την επαινούσε για την επιλογή της να σκοτώνει τα παιδιά πιο γρήγορα και λιγότερο βασανιστικά από οποιαδήποτε άλλη βρεφοκόμο ή μητέρα, υπονοώντας ότι είναι τόσο διαδεδομένος ο θάνατος ενός ανεπιθύμητου παιδιού από παραμέληση, που η Dyer απλά διευκόλυνε μια δύσκολη κατάσταση.¹⁷⁹

Το προσωπικό και κοινωνικό υπόβαθρο της γυναίκας για άλλη μια φορά θα σταθεί βοηθητικό στη διαφώτιση της υπόθεσης. Αν και η Dyer δεν άνηκε στην τάξη των απόρων και ο πατέρας της ως υποδηματοποιός είχε μια κάποια οικονομική άνεση, τα προσωπικά της οικονομικά δεν ήταν καθόλου ανθηρά. Ο πρώτος της σύζυγος, George Thomas, πέθανε όταν η κόρη τους ήταν ακόμα πολύ μικρή, αφήνοντάς τες χωρίς οικονομική στήριξη και είναι εκείνη τη χρονιά που η Dyer ξεκινά την ενασχόλησή της με τη βιομηχανία του baby-farming. Τρία χρόνια αργότερα, το 1872, παντρεύεται τον William Dyer και μαζί του αποκτά άλλα δυο παιδιά. Ο Dyer (εργάτης σε ζυθοποιία) ήταν ένας σκληρός και άπληστος άνθρωπος και εφόσον η οικογενειακή

¹⁷⁷ Στοιχεία για τη ζωή και την υπόθεση Dyer: Alison Rattle και Allison Vale, *Amelia Dyer-Angel Maker: The woman who murdered babies for money*, Carlton Publishing Group, Λονδίνο, 2007 <https://www.bbc.com/news/uk-england-berkshire-39330793> (τελευταία προσπέλαση 26.9.2022)

¹⁷⁸ Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π. σ. 127

¹⁷⁹ Joanna Bourke, *Amelia Dyer and Baby Killing*, ό.π., σ. 5

της περιουσία, κατά τα νομικά ήθη της εποχής,¹⁸⁰ είχε περιέλθει στα χέρια του, εκείνη αναγκαζόταν να ζει ως άπορη. Έτσι ενισχύεται το αρχικό κίνητρο της ενασχόλησης της με την εκτροφή βρεφών, δηλαδή η εξασφάλιση ενός μικρού εισοδήματος για τη διαβίωσή της. Ένδειξη της ίδιας φτώχειας είναι και οι διαρκείς μετακομίσεις, που, εκτός από έναν τρόπο κάλυψης, της προσφέρουν και μια απόσταση από τους πιστωτές της που διαρκώς την κυνηγούσαν, όπως και οι διάφορες εισαγωγές στο πτωχοκομείο προκειμένου να ανακουφιστεί οικονομικά. Αξίζει, τέλος, να σημειώσουμε, ότι κατά τον πλειστηριασμό των περιουσιακών της στοιχείων το απόγευμα της εκτέλεσής της μπροστά σε πλήθος 1.000 ατόμων, το συνολικό ποσό που συγκεντρώθηκε ήταν περίπου 7,15 λίρες, ποσό όχι πολύ μεγάλο για μια γυναίκα με τόσο έντονη δραστηριότητα.¹⁸¹

Το στοιχείο που πιστεύω ότι θα πρέπει να απομονώσουμε σχετικά με την υπόθεση Dyer, αυτό που ίσως μπορεί να λειτουργήσει καλύτερα για την κατανόηση μιας τόσο βίαιης συμπεριφοράς, είναι το στοιχείο της παραφροσύνης. Η Dyer ήρθε από πολύ νωρίς σε επαφή με την ψυχική ασθένεια, φροντίζοντας μόνη της από πολύ μικρή ηλικία τη μητέρα της, που νοσούσε βαριά.¹⁸² Αυτή ίσως η εμπειρία της την ώθησε αργότερα να γίνει νοσοκόμα. Όπως επίσης είδαμε, η ζωή της ήταν γεμάτη από πλείστες περιπτώσεις εγκλεισμού σε άσυλα, απόπειρες και εκδήλωση τάσεων αυτοκτονίας, ακόμα και κατά την περίοδο κράτησής της. Την ψυχική της κατάσταση αποκαλύπτει η κατάθεση του ψυχιάτρου L. Forbes Winslow, που την είχε εξετάσει ενώ ήταν προφυλακισμένη και κλήθηκε να καταθέσει στη δίκη της. Σε μια επιστολή του έγραφε ότι, κατά τη γνώμη του, έπασχε από «μονομανία», ενώ στις αποδείξεις που έδωσε στο Old Bailey (το κεντρικό ποινικό δικαστήριο της Αγγλίας και της Ουαλίας) πρόσθεσε πως «θεωρούσε ότι ήταν ένα άτομο με ακατάλληλο μυαλό, που έπασχε από αυταπάτες και παραισθήσεις».¹⁸³

Αυτά τα στοιχεία, που θα μπορούσαν να φωτίσουν λίγο καλύτερα την προσωπικότητα της Dyer και να εξηγήσουν εν μέρει τις πράξεις της, δε λήφθηκαν υπ' όψιν ούτε από την αστυνομική έρευνα, ούτε από τον Τύπο και όταν ακούστηκαν στο δικαστήριο από χείλη ειδικού, απορρίφθηκαν αμέσως. Η δίκη είχε τελειώσει πριν καν αρχίσει και το ζητούμενο ήταν όχι πώς θα δικαστεί, αλλά πώς θα καταδικαστεί η Dyer. Τα στοιχεία συνέχισαν να επισκιάζονται από την τρομακτική φήμη της και αρκετά μετά

¹⁸⁰ Ο Νόμος περί Ιδιοκτησίας Παντρεμένων Γυναικών ψηφίστηκε στη Βρετανία το 1882

¹⁸¹ Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., σ. 140

¹⁸² <https://www.bbc.com/news/uk-england-berkshire-39330793>

¹⁸³ Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., σ. 139

την εκτέλεσή της, εμποδίζοντας την διενέργεια μιας βαθιά ιστορικής έρευνας, χαμένης ακόμα και σήμερα μέσα στον όγκο των προϊόντων της μαζικής κουλτούρας που συντηρούν τον μύθο της και συντηρούνται από αυτόν. Δεν θα μπορούσαμε ποτέ να αθώσουμε την Dyer για την εγκληματική της δράση, οι πράξεις της είναι δεδομένες και δεν καλούμαστε να αναηλαφήσουμε τα στοιχεία της δίκης. Μπορούμε, όμως, να πούμε με βεβαιότητα ότι, αν το κλίμα δεν ήταν εναντίον της, εναντίον ολόκληρου του κλάδου αλλά ως ένα σημείο και της τάξης που εκπροσωπούσε,¹⁸⁴ ίσως η Dyer να είχε δικαστεί με ένα διαφορετικό, πιο δίκαιο τρόπο.

3.3. Η νομοθετική μεταρρύθμιση της δεκαετίας του 1890

Όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η νομοθετική ρύθμιση του 1872 υπήρξε μια πολύ άνευρη προσπάθεια ρύθμισης του κλάδου της «εκτροφής» βρεφών και νηπίων, αφήνοντας πολλά περιθώρια για συνέχιση και γιγάντωση της δραστηριότητας, κυρίως μέσω της πρακτικής του baby-sweating. Σύγχρονοι την επέκριναν σφόδρα ως άκρως αναποτελεσματική, με τον Waugh να τη χαρακτηρίζει ως «μια πομπώδη εισαγωγή στο σχεδόν τίποτα.»¹⁸⁵ Αυτή η ατολμία των νομοθετικών αρχών είχε σαν αποτέλεσμα την έξαρση της δραστηριότητας και της βιαιότητας, με περιπτώσεις όπως αυτή της Dyer.

Η υπόθεση της Jessie King κατέστησε σαφείς αυτές τις ελλείψεις που έψαχναν λύση. Όμως έναυσμα για τη δημιουργία επιτροπής δεν υπήρξαν οι τύχες των παιδιών, αλλά η αλλαγή ταξικού προσανατολισμού του κοινωνικού ελέγχου. Της Επιτροπής του 1890 είχε προηγηθεί μια έρευνα του ιατροδικαστή Braxton Hicks πάνω στις περιπτώσεις κατάχρησης του Νόμου του 1872, κυρίως μέσω του «baby-sweating». Η έρευνα οδήγησε σε ένα νομοσχέδιο που παρουσιάστηκε στο κοινοβούλιο τον Φεβρουάριο του 1890 και προέβλεπε ουσιαστικά επέκταση του ελέγχου σε κατηγορίες ανθρώπων ή ιδρυμάτων που δεν είχαν ή φαινόταν ότι δεν είχαν σχέση με το baby

¹⁸⁴ Η Dyer καταγόταν, όπως είδαμε, από την μικροαστική τάξη, αλλά στην εξέλιξη της ζωής της η οικονομική της κατάσταση άλλαξε, οπότε μπορούμε να την εντάξουμε στην κατηγορία των φτωχών γυναικών.

¹⁸⁵ Benjamin Waugh, *Baby-farming*, ό.π., σ. 15

farming και ανήκαν στην αστική τάξη.¹⁸⁶ Οι αντιδράσεις που προκλήθηκαν ήταν μεγάλες και η δημιουργία Εξεταστικής Επιτροπής αναπόφευκτη.

Στην Επιτροπή που συγκλήθηκε τον Ιούνιο του 1890 δεν προσήλθαν όλοι οι απαραίτητοι για τη λήψη αποφάσεων μάρτυρες, όπως εκπρόσωποι του ιατρικού κλάδου ή μέλη των ενώσεων ενοριών και οι εργασίες της κράτησαν μόλις τέσσερις μέρες. Μεταξύ των μελών της υπήρξε διάσταση απόψεων και ως προς τις προτάσεις και ως προς το ζήτημα του δικαιώματος πρόσβασης σε ιδιωτικές κατοικίες. Ωστόσο, ένα τροποποιημένο νομοσχέδιο που προετοιμάστηκε και αφορούσε την αλλαγή ορίου ηλικίας των παιδιών που κάλυπτε η ρύθμιση από το ένα στα πέντε έτη, πληρέστερη καταγραφή μελών στο μητρώο, μια προσπάθεια ελέγχου των διακινητών και εξουσία επιθεώρησης των εγκαταστάσεων -εξαιρουμένων όμως αυτών των περιπτώσεων που δεν αφορούσαν τις εργατικές τάξεις- δεν κατατέθηκε εγκαίρως και αποσύρθηκε.¹⁸⁷

Η απουσία δραστικών μέτρων και η αναπόφευκτη διαιώνιση των περιστατικών θανάτων παιδιών από παραμέληση, αναζωπύρωσε τον δημόσιο διάλογο και μια νέα εκστρατεία του Τύπου κατά της γυναικείας επαγγελματικής, βρεφικής φροντίδας ξεκίνησε. Το 1890 ο Benjamin Waugh, μέσω ενός άρθρου του στο *Contemporary Review*, που βασίστηκε σε έρευνα που διεξήγε η National Society for the Prevention of Cruelty to Children της οποίας υπήρξε επικεφαλής, επιτέθηκε τόσο σε ανάδοχους, όσο και σε μεσάζοντες. Στην σκληρή κριτική του Waugh επανέρχεται η παρομοίωση των εργατικών τάξεων με απολίτιστη φυλή, κρίνοντας τις ανύπαντρες, φτωχές μητέρες που επιλέγουν μια τέτοια λύση χειρότερες και από κανίβαλους μητέρες που καταβροχθίζουν τα αδύναμα παιδιά τους.¹⁸⁸ Παρόλα αυτά, εντός του κειμένου αναφέρονται πολλές περιπτώσεις γυναικών που αντιμετωπίζονται με συμπάθεια και παρουσιάζονται ως ανήμπορες που έφευγαν θύματα απάτης και δεν θα μπορούσαν να φανταστούν τις εφιαλτικές συνθήκες μέσα στις οποίες ζούσαν τα παιδιά τους.¹⁸⁹ Ως βασική υπαιτιότητα της διαιώνισης του σκανδάλου εξακολουθεί να αναδεικνύεται η επιδίωξη του κέρδους μέσω της εμπορίας ανεπιθύμητων βρεφών.

Ο κύριος όγκος, της εκστρατείας ξεκίνησε το 1896, με αφορμή τη σοκαριστική υπόθεση της Dyer και εκπορεύθηκε όχι μόνο από το *Contemporary Review* και τον

¹⁸⁶ Αναφορά στις αρχές θα όφειλαν όλοι όσοι έπαιρναν υπό την κηδεμονία τους ένα παιδί, κάτι που αφορούσε και όσους έφευγαν για να εργαστούν στην Ινδία και άφηναν τα παιδιά τους σε άτομο του στενού περιβάλλοντός (κάτι σύνηθες), αλλά και ιδιωτικά φιλανθρωπικά ιδρύματα.

¹⁸⁷ Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., κεφ. 8.2

¹⁸⁸ Benjamin Waugh, *Baby-farming*, ό.π., σ. 3

¹⁸⁹ Στο ίδιο, ό.π., σ. 8

Waugh αλλά και από το *BMJ*. Παρά τα 26 χρόνια που χώρισαν τις καταδίκες των Waters και Dyer, τα ίδια θέματα καλύπτονταν και στις δύο φάσεις των δημοσιεύσεων. Αν και έγινε μια προσπάθεια προσέλκυσης της προσοχής σε όλες τις πτυχές του κλάδου, τα μαιευτήρια, τις μαίες και τους μεσάζοντες, μόνο οι συνθήκες στα ανάδοχα σπίτια προσέλκυσαν τελικά το επίσημο ενδιαφέρον.

Η πρόθεση όλων των μελών της εκστρατείας για άλλη μια φορά ήταν να δείξουν ότι όλες οι γυναίκες που εμπλέκονται στην εκτροφή μωρών ήταν κατά κάποιον τρόπο κακές και ότι η επιμονή τους στην πληρωμή για τη φροντίδα των παιδιών έθετε υπό αμφισβήτηση την καταλληλότητά τους για ανατροφή, τη θηλυκότητα και ουσιαστικά την ανθρωπιά τους. Η συμπάθεια για τις μητέρες των παιδιών διατηρείται. Ως προς τα ζητήματα των κοινωνικών, οικονομικών και νομοθετικών εμποδίων στην ευημερία γυναικών και παιδιών, το μόνο πράγμα που επεσήμανε ο Waugh ήταν ότι τα δικαστήρια στα οποία οι μητέρες θα προσπαθούσαν να κερδίσουν οικονομική υποστήριξη από τους πατέρες των παιδιών ήταν χρήσιμη πηγή πληροφόρησης για τους εκπροσώπους του κλάδου, ώστε να προσεγγίζουν ευκολότερα ευάλωτες γυναίκες.¹⁹⁰ Η μόνη επιδίωξη της εκστρατείας ήταν η ένταση του κοινωνικού ελέγχου, μέσω της επίβλεψης και του ελέγχου της «βιομηχανίας».

Φυσικά, αυτή η στάση δεν ήταν καθολική. Υπήρχαν μειοψηφικές φωνές, όπως και το 1872, που υποστήριζαν την αποτελεσματικότητα της κοινωνικής μεταρρύθμισης έναντι της καταστολής. Την επομένη του απαγχονισμού του Dyer, το φεμινιστικό έντυπο *Women's Penny Paper* δημοσίευσε ένα άρθρο με τίτλο «*The Baby Farming Murders*». Δεν συγχωρούσαν τη Dyer για τις πράξεις της, ωστόσο επέστησαν την προσοχή στους λόγους για τους οποίους δημιουργήθηκε η ανάγκη για βρεφική «εκτροφή», εστιάζοντας στη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό και φυσικά στην ευθύνη του πατέρα, που δε θιγόταν από καμιά νομοθεσία.¹⁹¹

Ούτε φυσικά αναδείχθηκαν ιστορίες καλόβουλων αναδόχων – ο Waugh παραδέχεται ότι υπήρχαν αρκετές περιπτώσεις που το ανάδοχο σπίτι αποτέλεσε πραγματικό καταφύγιο αγάπης για κάποιο παιδί, χωρίς να υπεισέρχεται σε περαιτέρω λεπτομέρειες ή παραδείγματα.¹⁹² Παράδειγμα τέτοιες περίπτωσης καταγράφει η *Bristol Mercury*, στις 12 Σεπτεμβρίου 1891. Το παιδί, σύμφωνα με την έκθεση των τοπικών δικαστηρίων είχε δοθεί από μια μητέρα σε ανάδοχους γονείς με συμφωνία για πληρωμή

¹⁹⁰ Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 11

¹⁹¹ Joanna Bourke, *Amelia Dyer and Baby Killing*, *ό.π.*, σ. 9

¹⁹² Benjamin Waugh, *Baby-farming*, *ό.π.*, σ. 4

σε εβδομαδιαία βάση. Η μητέρα ανταποκρίθηκε στις υποχρεώσεις της για λίγο καιρό, όμως μετά εξαφανίστηκε. Η θετή μητέρα φρόντιζε το παιδί για επτά χρόνια, μέχρι την εμφάνιση της φυσικής μητέρας με σκοπό τη νομική διεκδίκησή του παιδιού, μιας και οι ανάδοχοι είχαν αγαπήσει το παιδί και δεν ήθελαν να το αποχωριστούν. Το δικαστήριο αποφάνθηκε υπέρ της φυσικής μητέρας, αν και οι κατηγορίες της για σκληρότητα των αναδόχων δεν επαληθεύτηκαν με στοιχεία. Ο δεσμός του παιδιού με τη θετή μητέρα ήταν τόσο ισχυρός, που η στιγμή του αποχωρισμού μέσα στην αίθουσα προσέλαβε δραματικές διαστάσεις.¹⁹³

Το νομοσχέδιο που εισήχθη στη Βουλή των Λόρδων στις 28 Φεβρουαρίου 1896 και η Εξεταστική Επιτροπή που συγκροτήθηκε στις 9 Μαρτίου 1896 δεν έλαβε υπ' όψιν καμία από αυτές τις παραμέτρους. Τα μέλη της Επιτροπής ήταν λιγότερα σε αριθμό σε σχέση με αυτή του 1890, αλλά οι μάρτυρες ήταν πολύ περισσότεροι και αντιπροσώπευαν ένα ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό φάσμα. Μεταξύ αυτών κλήθηκε να καταθέσει και ο Waugh, που δεν είχε κληθεί στην Εξεταστική Επιτροπή του 1890. Επίσης, εκπροσωπήθηκαν και τα Συμβούλια του Νόμου περί Φτωχών και πολύ μεγαλύτερη ήταν η εκπροσώπηση του γυναικείου φύλου σε σχέση με τις προηγούμενες επιτροπές, με την παρουσία εκπροσώπων φιλανθρωπικών οργανώσεων. Μεταξύ των μαρτύρων προέκυψαν διαφωνίες σχετικά με τον τρόπο και τον προσανατολισμό του ελέγχου, όπως και στην προηγούμενη νομοθετική προσπάθεια, αλλά το βήμα προς την αλλαγή της νομοθεσίας ήταν οπωσδήποτε ουσιαστικό.

Ο Νόμος περί Προστασίας της Παιδικής Ζωής του 1897 που προέκυψε έδωσε καταρχάς τη δυνατότητα στις τοπικές αρχές να ελέγξουν τις εκτροφείς βρεφών στην περιοχή τους. Αυτή υπήρξε η πιο σοβαρή και αποφασιστική νομοθετική προσπάθεια, με προσλήψεις επιθεωρητών για διενέργεια άμεσων και αναγκαστικών ελέγχων. Επίσης, θεσπίστηκε η δυνατότητα των επιθεωρητών να αιτούνται ενταλμάτων εισόδου σε ιδρύματα που στέγαζαν περισσότερα από ένα παιδιά ηλικίας κάτω των πέντε ετών επ' αμοιβή, είτε είχε ειδοποιηθεί η τοπική αρχή είτε όχι. Εγκρίθηκε τέλος, η διενέργεια ελέγχων όχι από αστυνομικούς, αλλά από ένα σώμα επισκεπτών και επισκεπτριών υγείας που θα παρακολουθούσαν τα βρέφη, πρώιμο αλλά σαφές δείγμα κρατικής πρόνοιας.¹⁹⁴

¹⁹³Joanne Pearman, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain*, ό.π., σ. 103

¹⁹⁴Στο ίδιο, ό.π., κεφ. 8.4

Ο Νόμος του 1897 είναι σίγουρα δηλωτικός μιας μικρής στροφής της νομοθεσίας προς την κοινωνική μεταρρύθμιση, μιας στροφής του ενδιαφέροντος στο ίδιο το παιδί, στην ευημερία και την προστασία του, όπως σωστά επισημαίνει και η Pearman. Και η καταγραφή στο μητρώο των αρχών των παιδιών και όχι των γυναικών που τους πρόσφεραν φροντίδα είναι μια μικρή ανακούφιση για τις γυναίκες της εργατικής τάξης ως προς το κοινωνικό στίγμα. Παρόλα αυτά, ο νόμος δεν παύει να διατηρεί το ταξικό πρόσημο, εφόσον εξαιρούσε πολλές από τις οργανώσεις που ασχολούνταν με την προστασία και την περίθαλψη παιδιών, αλλά και όσους (κατά κανόνα συγγενείς ή γείτονες) αναλάμβαναν τη φροντίδα παιδιών οι γονείς των οποίων απουσίαζαν για επαγγελματικούς λόγους στην Ινδία. Όσοι και όσες ασχολούνταν με τη φύλαξη και τη φροντίδα παιδιών των ανώτερων τάξεων και χρέωναν ποσό ανώτερο των 20 λιρών, επίσης εξαιρούνταν. Η νομοθεσία αφορά αποκλειστικά στις «φάρμες» που βρίσκονταν σε ιδιωτικές κατοικίες.

Η καμπή του 19^{ου} προς τον 20ό αιώνα σηματοδοτείται από μια στροφή προς την κοινωνική πρόνοια, μια διαρκή και στοχευμένη παράλειψη των κοινωνικών μεταρρυθμιστών. Ενώ, όμως, η κοινωνική πρόνοια, δείχνοντας τον δρόμο προς το μέλλον, θα οδεύσει προς την κοινωνική συμπερίληψη, ο κοινωνικός έλεγχος αφορά διαχρονικά μόνο τους φτωχούς. Οι γυναίκες της εργατικής τάξης, οι πιο καταπιεσμένες και περιθωριοποιημένες των φτωχών, ήταν οι ιδανικές για τη δοκιμή αυτής της αλλαγής.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Συμπεράσματα

Η μεταρρυθμιστική προσπάθεια που επικύρωσε την επικράτηση της αστικής τάξης ως πολιτικού, κοινωνικού και οικονομικού ρυθμιστή έκρυσσε στον πυρήνα της την ανάγκη μιας ολιστικής κοινωνικής αναμόρφωσης κατά τα

ηθικά πρότυπα της τάξης αυτής. Ο Νέος Νόμος περί Πτωχών του 1834 έθεσε σε νέες βάσεις το ζήτημα της διαχείρισης των φτωχών πληθυσμών. Η πρόσβαση των απόρων σε οικονομική αρωγή δεν ήταν δικαίωμα, αλλά προνόμιο που έπρεπε να κερδηθεί. Η κατηγορία των «ανάξιων» φτωχών διευρύνθηκε και ο αριθμός αυτών που όφειλαν να παλέψουν για αυτό το προνόμιο αυξήθηκε ραγδαία. Ο δρόμος προς την οικονομική αρωγή διερχόταν αποκλειστικά πλέον μέσα από το πτωχοκομείο, που ανάγεται σε πρωτεύον στοιχείο της ανακούφισης των φτωχών.

Η σημαντικότερη προσθήκη σε αυτή την κατηγορία απόρων ήταν οι ανύπαντρες μητέρες. Η νομοθεσία αφιέρωσε ένα μεγάλο κομμάτι του Νέου Νόμου στο ζήτημα των νόθων παιδιών, αποκαλύπτοντας τη σημασία του για τους μεταρρυθμιστές. Οι διατάξεις περί Νόθων βασίστηκαν σε ξεχωριστή έρευνα της Επιτροπής που ασχολήθηκε με το νομοσχέδιο στην ολότητά του. Η Επιτροπή ήταν βαθιά επηρεασμένη από το έργο δυο πολύ δημοφιλών διανοητών της εποχής και της τάξης που αντιπροσώπευαν, του Thomas Malthus και του Jeremy Bentham και η έρευνα σχεδιάστηκε και εκτελέστηκε με τρόπο ώστε να εκφράζει πλήρως τις αντιλήψεις αυτής της σχολής και να επικυρώνει τις προκαταλήψεις των μεταρρυθμιστών.

Οι διατάξεις αυτές απέκλεισαν την πρόσβαση σε οικονομική υποστήριξη της ενορίας και στέρησαν από τις μητέρες το δικαίωμα διεκδίκησης οικονομικής βοήθειας από τον πατέρα. Με αυτόν τον τρόπο θεωρούσαν ότι θα έμπαινε ένα τέλος στα περιθώρια κατάχρησης που άφηνε ο Παλιός Νόμος, καταχρήσεις που σύμφωνα με τους Επιτρόπους προέρχονταν κυρίως από τις γυναίκες, οι οποίες έμεναν έγκυες εκτός γάμου ώστε να μπορούν να εκμεταλλεύονται οικονομικά την ενορία και αθώους άντρες. Κυρίως, όμως, πίστευαν ότι έμπαινε ένα τέλος στην αμαρτία και την ανηθικότητα των κατώτερων τάξεων, φορέας των οποίων ήταν οι γυναίκες.

Η ευθύνη για την ανατροφή των παιδιών μετακυλίστηκε εξολοκλήρου στις γυναίκες. Οι επιλογές που τους απέμεναν μετά από αυτόν τον αποκλεισμό ήταν περιορισμένες. Αν δεν υπήρχε δυνατότητα στήριξης από την οικογένεια ή η μικρή πιθανότητα να αναθέσουν την ανατροφή του παιδιού σε κάποιο φιλανθρωπικό ίδρυμα, το κράτος τους έδειχνε τον μονόδρομο προς το πτωχοκομείο. Η επιλογή αυτή δεν ήταν διόλου ελκυστική για μια μητέρα, καθώς οι συνθήκες διαβίωσης εντός αυτών των δομών ήταν άθλιες, η

αντιμετώπιση των άγαμων μητέρων αρκετά σκληρή και το κοινωνικό στίγμα του εγκλεισμού, μεγάλο. Τα πτωχοκομεία δεν ήταν χώροι ανακούφισης αλλά χώροι τιμωρίας και σωφρονισμού και σκοπός δεν ήταν να περιθάλψουν ανθρώπους που είχαν ανάγκη, αλλά να τους υποχρεώσουν να αναμετρηθούν με την αγορά εργασίας.

Οι υπόλοιπες επιλογές που απέμεναν στις ανύπαντρες μητέρες σχετίζονταν με την ατομική διαχείριση της σεξουαλικότητάς τους, αποκλείοντας τον κρατικό έλεγχο και διασφαλίζοντας ότι μια γυναίκα θα μπορούσε να κρατήσει το καλό της όνομα και τη θέση της στην κοινωνία. Αν εξαιρέσουμε την άμβλωση, που ήταν μια αρκετά διαδεδομένη πρακτική και ίσως να μην αντιμετωπιζόταν με το ηθικό βάρος με το οποίο αντιμετωπίστηκε στις σύγχρονες κοινωνίες, αλλά ουσιαστικά ως ένα ακόμα μέτρο αντισύλληψης, οι επόμενες επιλογές ήταν όχι μόνο ποινικά, αλλά και ηθικά κολάσιμες. Προκειμένου μια φτωχή γυναίκα να μην αμαυρώσει την τιμή της και να ζει από τη δουλειά της, θα έπρεπε ουσιαστικά να επιλέξει να στείλει το παιδί της στον θάνατο, είτε μέσω της εγκατάλειψης ή με ενεργή βρεφοκτονία.

Παρά τον ηθικό πανικό που είχε δημιουργηθεί περίπου από τα μέσα του αιώνα και μετά, οι πρακτικές αυτές δεν φαίνεται να προσέλαβαν μαζικές διαστάσεις. Το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών των εργατικών τάξεων, κυρίως υπηρέτριες, που απέκτησαν ένα ανεπιθύμητο παιδί, στράφηκαν από τα μέσα του αιώνα και μετά, μέσα στο μικρό περιθώριο κινήσεων που τους άφηνε ο Νόμος του 1834, στη βρεφική φροντίδα πέρα της μητρικής. Είναι ακριβώς η εποχή κατά την οποία άρχισε να αναπτύσσεται η «βιομηχανία» του baby-farming, ένας κλάδος που ξεκινούσε από τη διαχείριση των τοκετών και κατέληγε, αν ένα παιδί κατόρθωνε να επιβιώσει, στην αναδοχή. Πολλά από τα παιδιά βρήκαν ένα κατάλληλο σπίτι για να μεγαλώσουν, αλλά οι περιπτώσεις αναδόχων γυναικών που οδήγησαν αθρόα νόθα παιδιά στον θάνατο, είτε μέσω της παραμέλησης είτε μέσω της δολοφονίας, ταύτισαν στην κοινή, συλλογική συνείδηση την βρεφική εκτροφή με τη βρεφοκτονία.

Οι τέσσερις πιο γνωστές και διαβόητες υποθέσεις, με διαφορά μιας γενιάς μεταξύ τους, που εξετάζονται σε αυτή την εργασία, η περίπτωση της Charlotte Winsor (1865), της Margaret Waters (1870), της Jessie King (1888) και της Amelia Dyer, αποκαλύπτουν για όλες ένα προσωπικό και κοινωνικό περιβάλλον που θα μπορούσε να εξηγήσει τις πράξεις τους. Στοιχεία όπως η

φτώχεια, η κοινωνική καταπίεση, η ψυχική ασθένεια, οι εθισμοί αλλά και επιμέρους στοιχεία που θα μπορούσαν να οδηγήσουν ακόμα και σε διαφορετική ετυμηγορία, δε λήφθηκαν ποτέ υπόψιν από το δικαστήριο ή τη δημοσιογραφική έρευνα.

Αντίθετα, το σκάνδαλο εργαλειοποιήθηκε από τον Τύπο, αλλά κυρίως από γιατρούς και κοινωνικούς σχολιαστές στα πλαίσια μιας εκστρατείας που είχε ως αποτέλεσμα δυο μεγάλες νομοθετικές πράξεις, η πρώτη το 1872 με την ψήφιση του Νόμου περί Προστασίας της Ζωής των Βρεφών και η δεύτερη το 1897, με τον Νόμο περί Προστασίας της Παιδικής Ζωής. Ο δεύτερος νόμος ήταν πιο ευθυγραμμισμένος στη στόχευσή του και πιο αυστηρός στις διατάξεις του, επιβάλλοντας τον έλεγχο αυτών των δομών.

Τόσο η εκστρατεία κατά της «βιομηχανίας» της βρεφικής εκτροφής όσο και η νομοθεσία για την αντιμετώπιση του φαινομένου, πάτησαν πάνω στα έμφυλα και ταξικά στερεότυπα στα οποία βασίστηκε και ο Νόμος του 1834, διαιωρίζοντάς τα, παραβλέποντας πλήρως κοινωνικές παραμέτρους. Απλά αυτή τη φορά το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε από τις μητέρες, στις φτωχές γυναίκες που πρόσφεραν επαγγελματική φροντίδα στα παιδιά. Αν η κοινωνία επιθυμούσε την ανατροφή γερών παιδιών προς όφελος του βρετανικού έθνους, όφειλε να θέσει το οικιακό περιβάλλον αυτών των γυναικών υπό κοινωνικό έλεγχο, να τις περιθωριοποιήσει ακόμα περισσότερο και να εμπιστευτεί αυτή τη δουλειά σε άντρες ειδικούς, εκπροσώπους του ιατρικού κλάδου.

Σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα φτωχές, ανήμπορες γυναίκες καταδεικνύονταν ως το Μεγάλο Κακό, η ασθένεια που απειλούσε την υγιή και ευημερούσα κοινωνία της βικτωριανής περιόδου και έπρεπε να ιαθεί με κάθε κόστος. Αυτό που δεν ήθελαν να καταλάβουν οι άντρες που είχαν αναλάβει αυτή την αποστολή, ούτε καν οι γιατροί που εμπλέχτηκαν σε αυτήν στο δεύτερο μισό του αιώνα, επηρεασμένοι από ταξικές προκαταλήψεις και έμφυλα στερεότυπα, ήταν ότι η φτώχεια, η αμάθεια, η όποια χαλαρότητα των σεξουαλικών ηθών, η ανομία και η βαναυσότητα ήταν συμπτώματα μιας πιο βαθιάς ασθένειας, της οποίας οι γυναίκες ήταν και οι ίδιες θύματα και όχι η αιτία. Αυτό που απαιτούταν δεν ήταν ο αποκλεισμός και η τιμωρία των πιο αδύνατων. Ήταν μια βαθιά κοινωνική μεταρρύθμιση που δεν έγινε ποτέ.

Πηγές

Curgenven, J. Brendon, *On baby-farming and the registration of nurses*, Λονδίνο, W. Wilfred Head, 1869

Dickens, Charles, «The paradise of Tooting», *The Examiner*, 20 Ιανουαρίου 1849

Leisure Hour (1868), «Müller's Orphanages», *Leisure Hour*, 1^η Φεβρουαρίου, σσ. 119-123

Malthus, Thomas, *An Essay on the Principle of Population, An Essay on the Principle of Population, as it Affects the Future Improvement of Society with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers*, J. Johnson, in St. Paul's Church-Yard, Λονδίνο, 1798

Sir Nicholls, George, *A history of the English Poor Law* (τομ.2 και 3), Λονδίνο, Routledge, 2017 (1854)

The Spectator (1849), «Report of the trial of Bartholomew Peter Drouet», *The Spectator*, 21 Απριλίου

Waugh, Benjamin, *Baby-farming*, Λονδίνο, Kegan Paul and Co, 1890

Wynter, Andrew, «The Massacre of the Innocents», *Contemporary Review*, τ.4/23, (1866), σσ. 607-611

Βιβλιογραφία

Arnot, L. Margaret, «Infant death, childcare and the state: the baby-farming scandal and the first infant life protection legislation of 1872», *Continuity and Change*, τ. 9/2, 1994, σσ. 271-311

Beales, H. L., «The New Poor Law», *History*, τ.15/60 (Ιανουάριος 1931), σσ. 308-319

Bourke, Joanna, *Amelia Dyer and Baby Killing*, Gresham College, 2021

Brice, A. W. C, Fielding, K. J., «Dickens and the Tooting Disaster», *Victorian Studies*, τ.12/2 (Δεκέμβριος 1968), σσ. 227-244

Camp, Anthony «Records of illegitimate children», *Family Tree Magazine*, τ. 17/7, (Μάιος 2001), σσ. 7-9

Charlesworth, Lorie, *Welfare's Forgotten Past: A Socio-Legal History of the Poor Law*, Λονδίνο, Routledge, 2011

Chinn, Carl, *They worked all their lives: Women o the urban poor in England, 1880-1939*, Lancaster, Carnegie Publishing Ltd, 2006

- Cossins, Annie, *Female Criminality Infanticide, Moral Panics and The Female Body*, Λονδίνο, Palgrave Macmillan, 2015
- Cunningham, Hugh, *Children and Childhood in Western Society since 1500*, (3^η έκδοση), Λονδίνο, Routledge, 2021
- Dickens, Charles, *Ολιβερ Τουίστ*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2008
- Emsley, Clive, *Crime and Society in England, 1750–1900*, Pearson Education Limited, Λονδίνο 1986 (3^η έκδοση, 2005)
- Engels, Friederich, *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*, Μπάυρον, Αθήνα, 1974.
- Foucault, Michel, *Επιτήρηση και Τιμωρία, Η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα, Εκδόσεις Ράππα, 1969
- Frost, S. Ginger, *Illegitimacy in English law and society, 1860–1930*, Manchester, Manchester University Press, 2016
- Griffin, J. Carl, «Parish farms and the poor law: a response to unemployment in rural southern England, c.1815—35», *The Agricultural History Review*, τ. 59/2 (2011), σσ. 176-198
- Haller, L. Dorothy, «Bastardy and Baby Farming in Victorian England», *The Student Historical Journal-Loyola University*, τ. 21, (1989-1990), σσ. 1-12
- Henriques, Ursula, «How Cruel Was the Victorian Poor Law?», *The Historical Journal*, 1968, τ.11/2 (1968), σσ. 365-371
- Higginbotham, R. Ann, «"Sin of the Age": Infanticide and Illegitimacy in Victorian London», *Victorian Studies*, τ.32/3 (Ανοιξη 1989), σσ. 319-337
- Hobsbawm, Eric, Rude, George, *Captain Swing*, Λονδίνο, Phoenix Books, 1969
- Homrighaus, Ruth Ellen, «Wolves in women's clothing: Baby-farming and the British Medical Journal 1860-1872», *Journal of Family History*, τ.26/ 3, (Ιούλιος 2001), σσ. 350-372
- Homrighaus, Ruth Ellen, *Baby-farming: the care of illegitimate children in England, 1860-1943*, Διδακτορική Διατριβή, University of North Carolina, 2010
- Jones, E. Rhian, *Petticoat Heroes: Gender, Culture and Popular Protest in the Rebecca Riots*, Cardiff, University of Wales Press, 2015
- Jones, Peter, «Swing, Speenhamland and Rural Social Relations: The 'Moral Economy' of the English Crowd in the Nineteenth Century», *Social History*, τ. 32/3 (Αύγουστος 2007), σσ. 271-290

- Kilday, Anne-Marie, *A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present*, Λονδίνο, Palgrave Macmillan, 2013
- Lomax, Elizabeth, «The uses and abuses of opiates in 19th century England», *Bulletin of the History of Medicine*, τ.47/2 (Μάρτιος-Απρίλιος 1973), σσ. 167-176
- Marshall, J.D., *The Old Poor Law, 1795-1834*, Λονδίνο, The Macmillan Press Ltd, 1968
- Nutt, Thomas, «Illegitimacy, paternal financial responsibility, and the 1834 Poor Law Commission Report: the myth of the old poor law and the making of the new», *The Economic History Review*, τ.63/2 (Μάιος 2010), σσ. 335-361
- Pearman, Joanne, *Bastards, Baby Farmers, and Social Control in Victorian Britain* (Διδακτορική Διατριβή), University of Kent, 2017
- Philips, David, «Three «moral entrepreneurs» and the creation of a «criminal class» in England, c.1790s-1840s», *Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies*, τ.7/1 (2003), σσ. 79-107
- Polanyi, Karl, *Ο μεγάλος μετασχηματισμός*, Νησίδες, Σκόπελος, 2001
- Pugh, Gillian, *London's forgotten children, Thomas Coram and the Foundling Hospital*, Λονδίνο, The History Press, 2007
- Rattle, Alison και Vale, Allison, *Amelia Dyer-Angel Maker: The woman who murdered babies or money*, Carlton Publishing Group, Λονδίνο, 2007
- Roberts, David, «How Cruel Was the Victorian Poor Law?», *The Historical Journal*, τ.6/1 (1963), σσ. 98-99
- Rogers, Adrian, *Bastardy and the New Poor Law, 1832-1834* (Διδακτορική Διατριβή), Memorial University of Newfoundland, 1986
- Rose, Michael, «The Anti-Poor Law Agitation», *Popular Movements, c. 1830-1850* (εκδ. James Ward), Macmillan Education, Λονδίνο, 1970
- Serbin, «Bianca, Bastardy and the New Poor Law: Redefining the Undeserving», *Swarthmore Undergraduate History Journal*, τ. 3/1, 2022, σσ. 98-112
- Siegler, David, Hughes, Mike, O'Brien, Michael, Flynn, Mike, *The Harveian Society Booklet*, Λονδίνο, The Harveian Society, 2016
- Slack, Paul, *The English Poor Law 1531-1782*, MacMillan Education LTD, Λονδίνο, 1990
- Smart, Carol, «Disruptive bodies and unruly sex: The regulation of reproduction and sexuality in the nineteenth century» στο συλλογικό *Regulating womanhood: Historical*

- essays on marriage, motherhood and sexuality* (εκδ. Carol Smart), Λονδίνο, Routledge, 1992
- Tate, William Edward, *The Parish Chest: A Study of the Records of Parochial Administration in England*, Λονδίνο, Phillimore & Co Ltd, (3^η έκδοση), 2010
- Thane, Pat, «Women and The Poor Law in Victorian and Edwardian England», *History Workshop*, τ.6 (Φθινόπωρο 1978), σσ. 29-51
- Thompson, FML, «Social Control in Victorian Britain», *Economic History Review*, τ. 34/2, (1981), σσ. 189-208
- Thompson, P. Edward, «The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century», *Past and Present*, τ. 50 (Φεβρουάριος 1971), σσ. 76-136
- Trollope, Frances Milton, *Jessie Phillips*, Λονδίνο, Nonsuch, 2006
- Walter, Elder, «Speenhamland Revisited», *Social Service Review*, τ 38/ 3 (Σεπτέμβριος 1964), σσ. 294-302
- Webb, Beatrice και Sydney, *English Poor Law History, Part 1: The Old Poor Law*, Λονδίνο, Frank Cass and Co LTD, 1927
- Wells, Roger, «Mr William Cobbett, Captain Swing, and King William IV», *The Agricultural History Review*, τ.45/1 (1997), σσ. 34-48
- Zlotnick, Susan, «"The Law's a Bachelor": "Oliver Twist," Bastardy, and the New Poor Law», *Victorian Literature and Culture*, τ. 34/1 (2006), σσ. 131-146
- Γαγανάκης, Κώστας , Νέες Θεωρήσεις και Πολιτικές αντιμετώπισης της φτώχειας και του κόσμου των Φτωχών στην Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη, *Ιστορία κοινωνικής Πολιτικής* (συλλογικός τόμος), επιμέλεια Κώστας Δικαίος, Αθήνα, Gutenberg, 2010